

Володимир Кравченко (*Харків*)

Листування Романа Шпорлюка
з Іваном Лисяком-Рудницьким і Юрієм Шевельовим
(1962–1982 рр.)

Листи, що друкуються нижче, були відібрані для публікації автором цих рядків із особистого архіву проф. Романа Шпорлюка з люб'язного дозволу власника. Вони становлять особливий інтерес для вивчення української інтелектуальної історії модерної доби, оскільки містять не лише цікаві для майбутніх дослідників деталі біографій кореспондентів, а й відображають, немов у краплі води, деякі важливі аспекти історії розвитку українських студій на Заході. 70–80-ті рр. ХХ ст. під цим кутом зору позначені всебічною модернізацією західного українознавства, насамперед історіографії, та входженням її до західного академічного середовища. Проте на початку цього процесу, в 60-х рр., подібний результат іще важко було прогнозувати. Отже, для кращого розуміння змісту представлених нижче листів необхідно надати бодай коротку характеристику того контексту, в якому перебували українські студії в Америці (включно з Канадою) в другій половині ХХ ст., обмеживши цей нарис рамками історіографії.

Кожному історикові України відома та справді ленінська за характером «критика», з якою виступали на адресу західних українознавців їхні колеги з ССРСР. Поняття «кризи» було не найгіршим, проте дуже популярним словом, яким охоче користувалися при цьому радянські автори. Пересічні споживачі подібної продукції в Радянському Союзі, що не мали доступу до заборонених текстів, напевне, були б глибоко здивовані, якби дізналися, що в словнику їхніх заокеанських колег це поняття користується не меншою популярністю. Проте західні історики, на відміну від радянських, вживали слово «криза» й щодо «власної» історіографії¹.

Ця криза мала різні складові, включно з персональною, інституційною, комунікативною, концептуальною тощо. Сучасники відчували, крім того, гостру потребу в подоланні маргінального статусу української історіографії та виведення її з «інтелектуального гето», в якому вона перебувала на той час. Адже більшість американських дослідників узагалі відмовляла українській історіографії в академічній легітимності, поділяючи в цьому стереотипи та упередження російських істориків, які визначали характер і напрямки розвитку американської славістики в повоєнний період². Як наслідок, науковий доробок українських істориків дуже рідко використовувався західними дослідниками в тих дисциплінах, які, безумовно, могли від цього лише виграти — славістиці, русистиці, советології.

Українські історики, перебуваючи в несприятливому для себе оточенні, мусили, з одного боку, вести боротьбу за збереження власного професійного середовища, а з іншого — давати відповідь на нові інтелектуальні «виклики» сучасності. Складається враження, що в 60-х рр. ХХ ст. налаштованість на ідейно-дисциплінарний континуїтет, збереження зв'язку між поколіннями виразно домінували над несміливими спробами ревізії національно-історичного канону. Українська історіографія залишалася зорієнтованою на національно-державницьку парадигму початку ХХ ст. і приділяла мало уваги змінам, які відбувалися в соціально-гуманітарних дисциплінах на Заході.

Ідейний консерватизм і сумніви в науковій репутабельності українських історичних студій в Америці, крім того, зумовлювалися їхнім традиційно тісним зв'язком із політикою³. В контексті національного відродження бути істориком України означало бути свідомим українцем, активним учасником визвольних змагань. Безпосередня залежність української історіографії від політичної кон'юнктури лише поглибилася в умовах «холодної війни». Цьому сприяли також особливості світогляду багатьох представників української еміграції, сформованого, крім усього іншого, персональним досвідом виживання у тоталітарному суспільстві, безпосередньою участю в політичній, в тому числі збройній боротьбі, нарешті — сумнівною спадщиною короткотривалого співробітництва з німецько-фашистським режимом.

У контексті тогочасних американських суспільно-політичних реалій націоналізм і антикомунізм прирікали українську діаспору залишатися на узбіччі бурхливого суспільно-політичного життя, що вирувало навколо руху за громадянські права афроамериканців, жінок, молоді, потреби демократизації системи вищої освіти, протестів проти війни у В'єтнамі, відмови від спадщини «холодної війни», поширення ідей глобалізації, конвергенції світових політичних систем, а також лівих, антибуржуазних, протестних настроїв серед молоді. У цих людей консервативна українська діаспора могла викликати в уяві лише привиди «холодної війни».

Американська історіографія теж не могла не відчуті потреби оновлення власного інструментарію. Цей процес супроводжувався численними інтелектуальними новаціями, зокрема, зверненням до соціальних наук (соціології, політології, економіки, антропології), творів К. Маркса, М. Вебера, представників школи «Анналів» тощо. У тематичному відношенні зростаючий інтерес істориків до соціуму проявлявся в уявлюванні історії «знизу», вивченні різного роду соціальних маргіналів, а також зростанні уваги до класових, расових, гендерних аспектів минулого. У свою чергу, методологічні зміни в історіографії торкнулися й таких молодих, але динамічних дисциплін, як американська славістика та советологія.

Приблизно до початку 70-х рр. ХХ ст. американська советологія залишалася доменом економістів, політологів і соціологів⁴. Коли за неї взялися історики, вони сформулювали потребу відмовитися від тоталітаристської парадигми в поясненні радянського феномену, яка домінувала серед американських русистів приблизно до середини 60-х рр. ХХ ст. Її місце невдовзі посіла інша, так звана модернізаційна

парадигма, з якою пов'язаний розвиток «ревізійної школи» вивчення історії Росії та СРСР⁵. Представники цієї школи проголосили перехід від політичної та інституційної історії до соціальної; вони закликали відмовитися від жорстко визначеної схеми взаємин влади та суспільства в СРСР, а також переглянути деякі традиційні уявлення про виникнення, функціонування та перспективи радянського режиму.

Таким чином, чи не найголовнішим інтелектуальним викликом, із яким зіткнулася українська історіографія на Заході в середині ХХ ст., стала потреба ревізії традиційного національного нарративу, затиснутого в лещатах двох найвпливовіших феноменів модерної доби — націоналізму та комунізму. Необхідно було здійснити реконцептуалізацію та реконтекстуалізацію українського історичного процесу з урахуванням *mainstream*'у тогочасної західної гуманітаристики та соціально-політичних наук. Зрозуміло, що тим самим основний акцент мусив бути перенесений з героїзації та вікімізації української історії на пошуки внутрішніх причин власних поразок і невдач.

Під цим кутом зору привертають увагу два запитання, з якими Роман Шпорлюк звернувся до Юрія Шевельова в одному з листів: «Чому українці після Емського указу не створили підпільного навчання української мови, подібно до литовців, які протиставили політиці царизму організований громадський рух і то настільки успішно, що до 1918 р. майже ліквідували неграмотність у суспільстві? Чому сучасні українські професори з Заходу — прізвища відомі — викладають і говорять по російськи, відвідуючи Київ?» Запитання, зрозуміло, мали риторичний характер. Мабуть, саме тому адресат не дав на них відповіді, хоча й визнав, що його кореспондент є «одним з небагатьох наших науковців, які вміють ставити проблеми й викликати читача на думання». Проте подібні запитання завжди виникають у переломну добу пошуків нових відповідей на старі проблеми.

Їх можна було спробувати знайти, виходячи за дисциплінарні рамки власне української історії та звертаючись до студій з минулого регіону Східно-Центральної Європи. У свою чергу, це означало потребу переосмислення відносин українців із їхніми історичними сусідами, передусім поляками. Необхідно було заново переглянути ті компоненти національного нарративу, які були сформульовані в часи гострого українсько-польського протистояння. Ця болюча для багатьох учасників українських визвольних змагань 20–40-х рр. ХХ ст. проблема заторкнута в одному з листів Івана Лисяка-Рудницького за 1976 р.: «тепер, коли відійшов у минуле старий конфлікт, стає ясним, скільки ми маємо спільного з поляками й як добре ми можемо з ними розумітися». Відомо, що саме представники польської та української інтелектуальної еміграції після Другої світової війни започаткували діалог істориків, який сьогодні виглядає цілком успішним, особливо на фоні українсько-російського «діалогу»...

Важливим викликом для українських істориків на Заході стало також включення радянської історії в український національний нарратив. На практиці це означало подолання дисциплінарних бар'єрів між політичними студіями та традиційною історичною наукою. Отже, необхідно було переосмислити місце й значення

радянської доби в українській історії. Ця проблема, як відомо, не розв'язана українською історіографією до сьогодні. Тим важче було її вирішувати в часи протистояння двох світових систем, з урахуванням його політичної гостроти та мінливої кон'юнктури. Проте саме Іванові Лисяку-Рудницькому вдалося здійснити чи не найбільш проникливий на той час аналіз історичного феномена Радянської України та перспектив її подальшого розвитку. Причому без жодної «архівної революції»...

Зрозуміло, що цілковита відмова українських істориків від тоталітаристської парадигми в цій ділянці історичних знань виглядала неможливою. Надто важливими для національного нарративу залишалися пов'язані з нею теми репресій, голоду 1932/33 рр., ОУН-УПА, дисидентського руху тощо. Проте таке зречення виявилось й не потрібним, як з'ясувалося кілька десятиріч по тому. Натомість окремі елементи нової, «модернізаційної» парадигми так чи інакше проникали до створених новим поколінням західних істориків України праць. Спочатку — на рівні тематичних пріоритетів, зокрема, звернення до соціальної та міської історії, аналізу модерних комунікацій, регіональних і компаративних аспектів новітньої української історії тощо.

Нова генерація істориків України, діставши професійний вишкіл у західних університетах у 60-х роках ХХ ст., спробувала по-новому осмислити історичний феномен «бездержавності» українського історичного процесу, українсько-російські, українсько-польські та українсько-єврейські відносини, роль радянських інституцій у процесі національного будівництва, а також проблеми, пов'язані з рівнем зрілості національного руху на початку ХХ ст. тощо. Без подібної «синхронізації» українських студій з тогочасним *mainstream*'ом американської славістики навряд чи став би можливим пізніший конструктивний діалог між ними.

Іще один важливий аспект історії українських студій на Заході — суспільно-політичний контекст української діаспори, де тон задавали, говорячи словами Івана Лисяка-Рудницького, «бандерівщина й естаблішмент», в той час, як ліберальна громадськість і так звані «реалітетники» перебували в меншості. Читач може легко зрозуміти, до якого з цих угруповань належали Іван Лисяк-Рудницький та Роман Шпорлюк. Останній, за його власним зізнанням, тримався дещо осторонь життя українських громадських організацій. Подібна позиція викликала критику з різних боків, проте вона відображала реальну потребу для дослідника дистанціюватися від політики в ім'я науки. «It's too exhausting of being Ukrainian», — якби ця фраза не злетіла з вуст простодушної американки, що зі співчуттям спостерігала за клопотами засновників Українського наукового інституту в Гарварді, її варто було б придумати⁶. У сьогоднішній Україні чимало людей з цього роблять професію, не підозрюючи, мабуть, що для інтелігентної людини моральна опозиція будь-якому політичному режимові є нормальним станом буття. Проте це зовсім не означає перебування у вежі зі слонов'ячої кістки та плекання «благородної ілюзії» про самодостатність «об'єктивної» науки.

Авторів листів об'єднує чимало спільного. Серед усього іншого — це яскравий публіцистичний талант, а також особливий дар притягати до себе талановитих людей

і знаходити спільну мову з молодим поколінням. Культурна відстань між різними генераціями — не та проблема, яка мала засмучувати кожного з них. Можливо, саме тут — одна з причин, чому вони не боялися залишитися в меншості. Адже саме меншості набагато краще вдається знайти та сформулювати альтернативи подальшого розвитку. Російський історик Ніколай Карамзін полюбляв говорити, що жодна наукова інституція не в змозі зробити того, чого може досягти в науці одна людина, віддана своїй справі.

Завдяки новому поколінню інтелектуалів, а також ідейній та інституційній трансформації українських студій на Заході, вони зуміли здобути академічний статус і відновити наукову легітимність в очах громадськості⁷. Виникнення Канадського інституту українських студій в Альбертському університеті, Українського наукового інституту Гарвардського університету та українських кафедр (chairs) у Гарвардському та Торонтському університетах дали відчутний поштовх процесу подальшої реінтерпретації та реконтекстуалізації українського минулого⁸. Українська історіографія стала набагато відкритішою для інтелектуальних новацій, особливо коли в західній гуманітаристиці відбувся новий методологічний поворот, пов'язаний з розвитком культуральних студій.

Зрозуміло, що зміни, які відбулися в сфері українських студій, ще не означали, що вони ввійшли до mainstream'у західної славістики, русистики, советології чи європейських студій. Впливовий журнал «Slavic review» відкрив свої сторінки для обговорення того, «что нам делать с Украиной?» лише через п'ять років після здобуття української незалежності⁹. Проте до сьогодні українська історія на Заході, слідом за зовнішньою політикою української держави, постійно «зависає» між європейською та євразійською парадигмами своєї інтерпретації.

Наскільки складний та суперечливий досвід подолання західним українознавством комплексу провінціалізму може бути цікавий для сучасної України? Відповідь на це питання залежить від того, як самі українські вчені розуміють стан своєї науки. В окремих спостерігачів може скластися враження, що академічний «естаблішмент» в Україні сьогодні не потребує інших змін, крім косметичних. Інституційна структура історичної науки, успадкована від радянських часів, в якій науковці посідають місця, відповідно до офіційно визначеної «Табелі про ранги», залишається непорушною. Більше того, вона створює атмосферу, сприятливу не стільки для інтелектуальних новацій, скільки для корупції різного ґатунку.

Домінуючим принципом в українських пострадянських студіях усе ще залишається орієнтація на канон. Канонічний спосіб мислення таїть у собі багато небезпек, зокрема — «канонізацію» західних українців, зарахування їх до «непогрішмих класиків», чії праці розпоршуються на вирвані з контексту цитати, якими щедро посипаються сторінки поставлених на потік (і розграбування) дисертацій усіх рівнів. Головна ж проблема — створення нового професійного середовища, побудованого за принципами демократичного, відкритого суспільства, здатного дотримуватися визнаних у світі академічних стандартів, — сьогодні далека від свого розв'язання. Щоб не ходити за прикладами далеко, досить звернутися лише

до повчального й сумного досвіду діяльності Міжнародної асоціації українців... Проте це вже тема окремої розмови.

Листи, що подаються нижче, систематизовані за іменами адресатів у двох рубриках, у кожній з них — у хронологічній послідовності. При публікації збережено особливості мови кореспондентів, з характерними для неї численними запозиченнями з інших мов, особливості авторського стилю, а в листах Романа Шпорлюка — ще й особливе панібратство із комами. В тексті листів проставлено відсилки до коментарів, що мають суцільну нумерацію. Квадратними дужками позначені пропуски в тексті листів, доповнення, зроблені рукою автора того чи іншого листа, а також зауваження редактора. Виправлялися лише відверті друкарські помилки.

Усі листи зберігаються в особистому архіві Романа Шпорлюка. Хочемо висловити йому глибоку подяку за корисні консультації під час підготовки цих матеріалів до друку.

¹ *Винар Любомир*. «Український історик»: 40 років служіння науці. 1963–2003. Статті і матеріали. — Н.-Йорк—Острого. — 2003. — С. 83, 100.

² *David Shearer*. From divided consensus to creative disorder: soviet history in Britain and North America // *Cahiers du monde russe*, 1998. — Vol. 39. — No.4. — P. 559–591; *Malia M.* *Clio in Tauris: American Historiography on Russia*// *Imagined Histories. American Historians interpret the Past*. — Princeton, New Jersey, 1998. — P. 415–433; *Болховитинов Н. Н.* Русские ученые-эмигранты (Г. В. Вернадский, М. М. Карпович, М. Т. Флоринский) и становление русистики в США. — М., 2005 та ін.

³ *Чубатий Микола*. Українська історична наука (її розвиток та досгнення). — Філядельфія, 1971. — С. 42.

⁴ *Malia M.* *Op. cit.* — P. 422.

⁵ *Ibid.* — P. 425–426.

⁶ Дякую д-ру Любомиру Гайді за цю цитату та проф. Роману Шпорлюку, який дослідив її походження.

⁷ *David Saunders*. *Modern Ukrainian History*// *European History Quarterly*. — Vol. 18. — (1988). — P. 473.

⁸ *Orest Subtelny*. *The Current State of Ukrainian Historiography*// *Journal of Ukrainian Studies*. — 1993 (Summer–Winter). — Vol. 18. — No. 1–2. — P. 33–54.

⁹ *Slavic review*. — 1995. — Vol. 54 — No. 3.

Додатки

РОМАН ШПОРЛЮК — ІВАН ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ
ЛИСТУВАННЯ 1964–1982 РР.

1

Філядельфія, 15 травня 1964

Дорогі Приятелі,

Я дуже втішився Вашим листом, бо й я думав про Вас та згадував нашу милу зустріч. Мені приємно, що Ви обоє мене пам'ятаєте й я вдячний Марії Анні¹ за те, що вона спонукала Вас, Романе, написати до мене.

Передусім широко гратуюю² з нагоди сподіваного побільшання Вашої молодшої сім'ї. Це напевне велика радість для Вас обох. Бажаю, щоб Ваша дитинка прийшла на світ здорово й щасливо та щоб воно (він? вона?) гарно росло. Також життя Вас обох збагатиться тепер новим виміром.

Велике враження справило на мене, як гарно і правильно Марія Анна написала ці кілька рядків по-українськи. Це досягнення, що викликає пошану! Не знаю, чи існує у Стенфорді українське товариство, так щоб Марія Анна могла часто чути живу українську бесіду.

В мене тепер гарячий час, тому сьогодні писатиму коротко.

Вас буде цікавити звістка, що існує можливість, що я цього літа опинюся в Ваших сторонах. Я вніс прохання до «Амерікен філософікель Сосаеті»³ про стипендію на одномісячну студійну подорож до Гуверівської бібліотеки⁴. Про вислід моїх заходів знатиму після 1 червня, про що Вам ще напишу. Звичайно, мені було б надзвичайно приємно зустріти Вас обох і я сподіваюся, що ми могли б проводити спільно чимало часу.

Відповідаю на Ваші, Романе, питання. — Стаття та дискусія про новітню українську історію включена у книгу, що її редагує Тредгольд⁵. — Справа видання книги моїх статей у видавництві «Сучасности» виглядає надійно, але панове з «Прологу» досі зо мною остаточно не домовилися⁶. Причина, мабуть, у тому, що й мої партнери й я останніми часами були досить завантажені. Але сподіваюся, що незадовго справа остаточно скристалізується. — Польсько-українська конференція, що про неї в мене велося листування з Гедройцем⁷, цього року не відбудеться. А втім я персонально цього не жалю, бо в мене стільки поточних питань і обов'язків, що я ледве чи знайшов би час і силу, щоб цю відповідальну справу належно підготувати. Можливо, що восени відновиться розмова з Гедройцем — з установкою на літо 1965 року.

Згадуєте про плітки щодо можливого покликання Сіріля Блека⁸ до Стенфорд.

Коли б це сталося, то Ваш університет зробив би собі цим дуже сумнівну прислугу. Це тип політичного крутія («оперейтор») та розвідчика, але як науковець він

собою мало що уявляє. На недавньому з'їдї (першому) Американського товариства сприяння слов'янським студіям⁹ Блек читав доповідь з досить амбітною темою та навіть з історіософською претензіями — але на ділі дуже слабку та наївну. Оба коментатори — фон Ляуе¹⁰ та Тредгольд — досить жорстко, але справедливо, розправилися з цим Блековим виробом.

Існувала зовсім конкретна можливість, що я з наступного року перейду на працю до Едмонтону, але остаточно з цього нічого не вийшло. Залишаюся принаймні ще один рік в Ля Саль¹¹. Поруч цього читатиму в 1964–65, як «візитинг професор», курс російської історії в відомому дівочому коледжі Брин Мавр під Філядельфією¹². — Якщо йдеться про наукові пляни на ближчий час, то маю в чорновому вигляді три англійські статті, що вимагають остаточного відредагування, між ними мою доповідь з конференції АГА¹³. — Коли б я остаточно домовився з нашими прологівськими приятелями, то у зв'язку з підготовкою книги було б ще чимало праці. Треба б зладити українську версію статті для «Славів Ревю»¹⁴ та написати ще одну нову статтю.

Тиждень тому відбулася третя щорічна Конференція істориків та суспільствознавців УВАН¹⁵. Залучую програмку. Ми ще все возимосся з матеріалами для «Історичного збірника» ч. 1, але сподіваюся, що ближчим часом зможемо віддати матеріал до друку.

Гадаю, що я вичерпав усе основне. Кінчаю в надії, що нам може пощастить ще побачитися цього літа.

З щирим привітом Вам обом,
[підпис] Ваш Іван Л[исяк] Р[удницький]

2

Філядельфія, 12 липня 1964

Дорогий Пане Романе,

Пишу тільки кілька слів, щоб повідомити Вас, що я дістав стипендію від Американського філософського т-ва й таким чином незабаром прибуду в Ваші сторони. Сподіваюся приїхати до Пало Альто¹⁶ в першому тижні серпня й залишитися там приблизно один місяць.

Я був би щиро вдячний Вам і Вашій Дружині, коли б Ви ласкаво допомогли мені розв'язати побутові питання на чужому для мене терені. Йдеться в першу чергу про замовлення кімнати, що була б дешева та зручна. Це міг би бути, наприклад, готель ІМКА (якщо такий існує в Вашій місцевості), або кімната у студентському гуртожитку, якщо вони стоять вільні підчас літа. Буду дуже зобов'язаний за дружню поміч! Про точну дату мого приїзду ще напишу, чи зателеграфую. Радію, що матимемо нагоду для вичерпних розмов.

Я повинен був Вам уже написати раніше, але в мене було багато турбот у зв'язку з переселенням на нову квартиру та іншими особистими труднощами.

З приємністю читав я Вашу статтю в останньому номері «Сучасности»¹⁷. Ви певне вже бачили збірник за редакцією Тредгольда, де включена моя стаття. «Пролог»

формально домовився зо мною щодо публікації книги моїх есеїв, що за центральну тему матиме питання історії новітньої української суспільної думки.

Ви згадували, що цікавитесь М. Яворським¹⁸. Залучую сторінку з каталогу одного книготорговця в Нью-Йорку (Др. Герц, той самий, що часами пише статті на соціологічні теми до паризької «Культури»¹⁹), де оголошено до продажу «Коротку історію України» Яворського.

Щиро вітаю Вас та Вашу милу Марію Анну,

[підпис] Іван Л[исяк]-Рудницький

Нова адреса: [далі від руки] 48 East Washington La., Phil. 44, 1a

3

1.VIII.1964

Дорогий Пане Романе,

Прошу Вашого вибачення, що не відгукнувся на Вашого ласкавого листа від 12. VII [1964 року] і не подав дати приїзду. В мене були різні поважні ускладнення особистого порядку, про які довідається. Через це я сам не знав, коли зможу покинути Філадельфію.

Я хотів повідомити Вас, що приїжджаю до Сан-Франциско в понеділок 10-го серпня, літаком лінії TWA, числа льоту 135 і літак причалує в С[ан]-Ф[ранциско] о год[ині] 11.40 А.М.

Я Вам зателефоную з аеродрому, щоб порадитися, як найкраще заїхати до Palo-Alto.

Тому що я залишуся в Ваших широтах до пер[ших] днів вересня, доведеться мені зупинитися не в гуртожитку на кампусі²⁰, але в готелі. Я був би Вам вдячний, коли б Ви замовили мені кімнату напр[иклад] в цьому Craig Hotel, що його Ви рекомендували. [Збоку на полях дописано: Щиро Вас і Дружину здоровлю, Ваш І[ван] Л[исяк]-Р[удницький]

[Штамп:] Ivan L. Rudnytsky

48 E. Washington Lane

Philadelphia, Penna. 19144

4

6 березня 1965

Дорогий Романе,

Дякую за листа. Щиро гратуюлю з приводу Вашого покликання до U[niversity] of Michigan²¹. Це свідчить про те, що Ваші професори Вас сильно рекомендували та що Ваші здібності знаходять належне призначення. Можна подивляти, як систематично й послідовно Ви крокуєте вперед на обраній дорозі.

Мої справи виглядають так. Я завантажений навчанням, бо маю курси у двох школах, La Salle і Bryn Mawr. Крім цього мушу господарювати, та й відомі автобусові пригоди теж коштували часу і нервів²². Через це поточний рік малопродуктивний щодо моєї

власної творчої праці. Навчання у *Груп Мавт* справляє мені велику приємність: милі й інтелегентні дівчата та ціла атмосфера школи — це великий контраст у порівнянні з *La Salle* і думаю, що знаходжу серед моїх брин-марських студентів симпатичний відгук.

Я сподіваюся, що може матиму змогу залишитися у Б[рин] М[авр] на постійне. Але школа поки що рішається створити окрему посаду в ділянці російської та східноєвропейської історії, хоч не є виключене, що з цього ще щось може розвинути на пізніше.

Перспектива залишатися ще один рік у *La Salle* мене пригноблювала. Але мені усміхнулася щаслива нагода. Я дістав стипендію від *American Council of Learned Societies*²³. Отже весь наступний рік матиму для себе. Вірю, що за той час матиму історію Карпатської України: це дозволить мені оформити докторат на Колумбії, а рівночасно дасть манускрипт для книжкової публікації. Зроблю теж деякі інші речі. Напр[иклад] маю запрошення взяти участь в Конференції *Indiana U[niversity]*²⁴ (квітень 1966), присвяченій народам Австро-Угорської монархії і мені запропоновано доповідь про галицьких українців, 1772–1918. — Я Вам, здається, вже згадував, що маю домову з «Прологом» щодо публікації книги моїх українських статей. Власне тепер потрохи працюю над упорядкуванням цих матеріалів.

Вліті цього року вибираюся до Європи, у зв'язку з Міжнародним історичним конгресом у Відні²⁵. На цю ціль я дістав невелику стипендію від *La Salle*.

В *L[a] S[alle]* офіційно беру відставку на наступний рік, але робитиму все, що в моїх силах, щоб туди вже не мусіти вернутися. Коли б я бачив, що надії на *Груп Мавт* марні, хочу спробувати щастя з *Russian Research Center* у Гарварді²⁶.

Думаю, що це все основне по професійній лінії. Про особисті речі, про настрої і т.д. — волю не говорити.

Коли Ви з Вашою сім'єю будете в *Ann Arbor*²⁷ дійсно буде можливість час-до-часу зустрічатися та утримувати ближчий контакт. Дуже радітиму з цього.

Ви живете досить ізольовано від української громадськості. Особливо жаліти нема за чим, проте Вам може бути інтересно знати, що діється в нашому світику. Під цю пору записувалася поділова лінія — з одного боку «реалітетники»²⁸ (просвічена меншість), а з другого боку оборонці принципіальних позицій (бандерівці²⁹ + «естаблішмент», себто УКК³⁰, «Свобода»³¹, НТШ³²) і конкретно йдеться про питання культурних контактів з УРСР. Друге питання, що хвилює людей — це церковні справи (підвищення Сліпого³³, проблема патріархату³⁴).

УВАН бореться з фінансовими труднощами, але продовжує діяти. В червні повинна відбутися чергова IV Історична конференція УВАН. Я її цим разом безпосередньо не підготую (я взяв в академії відпустку на рік), але маю до справи відношення. Сподіваюся, що в поточному році зможемо нарешті випустити українськомовний «Історичний збірник». Певне поживавлення внесло перенесення О. Прицака до Гарварду. Він має деякі ідеї щодо майбутності «Анналів»³⁵.

Недавно появилася книга, *Paul Horecky, ed., Russia and the Soviet Union: a Bibliographic Guide to Western-Language Publications* (Chicago U. Press, 1965). Розділ про Україну опрацьований мною, спільно з О. Данком³⁶.

В Hoover Institution³⁷ перебуває цього року проф[есор] Ladis Kristof³⁸, мій добрий знайомий, буковинський вірменин. Це приємна людина, з широкими інтелектуальними зацікавленнями. Я дозволив собі дати Ваш номер телефону.

Часто згадую наші розмови в Pala-Alto та Вашу гостинну хату. Скажіть Марії Анні, що вона має в мені широкого приятеля й поклонника, — сподіваюся, що не ревнуватимете мене за це признання. Маленького Бенджі³⁹ цілую в головку — хотів би його побачити. З ширим привітом,

[підпис від руки] Ваш Іван Л[исяк] Р[удницький]

[Дописано на полях:] P.S. Я насміявся з пресової звістки про недавню бучу у Stanford U[niversity]⁴⁰, у зв'язку з тим, як то молоді професори псують студентів еретичною літературою. — Чи можете мені дати назву тієї композиції Баха, яку я слухав в Вашій хаті?

[Дописано на полях:] Ви бачили в «Сучасності» повідомлення про постановня Українського історичного т-ва. Це ініціатива Л. Винара⁴¹. Маю до справи засадничі застереження.

5

8 червня 1967

Дорогий Романе,

Посилаю Вам проект декларації в новій редакції⁴². Ініціативна група (Мирослав Лабунька⁴³, Іван Коропецький⁴⁴, Всеволод Голубничий⁴⁵, Василь Маркусь⁴⁶ і я) ще засягає опінії ряду людей, що на їх думці нам залежить. Буду Вам вдячний, коли б Ви висловилися до тексту й самої справи.

Вчора я був у Нью-Йорку й довго говорив з панамі з «Прологу». Вони хотять перебороти кризу в «Сучасності» в той спосіб, щоб основну редакцію перенести до Америки. Але здійснення цього пляну напевне ще потриває довший час.

Недавно мав я нагоду познайомитися та довше поговорити з Віталієм Коротичем⁴⁷, що побував кілька місяців в США, як стипендист Юнеско⁴⁸. Він справив на мене корисне враження тим, що він не «просвітянин», але інтелектуаліст західного типу.

Наступного дня (17–18 червня) буде в Нью-Йорку історична конференція УВАН, присвячена питанням історії Галичини австрійських часів. Я читатиму доповідь «Політична думка галицьких українців сто років тому».

Сподіваюся, що переселюся до Вашингтону щойно в серпні.

Привіт Марії Анні.

Щиро вітаю,

[Підпис] Ваш Іван Л[исяк] Р[удницький]

6

[Листа написано від руки]

930 Loyola Drive
Ann Arbor, Mich[igan]
48103
19. VI.1967.

Дорогий Іване,

Дякую за Вашого листа і залучені матеріали. Не знаю, чи мої коментарі що-небудь варті але дозволю собі їх висловити. Я не кваліфікований цей матеріал підписувати бо я не американський громадянин, але мушу сказати що навіть коли б я був, навряд чи я б підписався. Перш за все, маю дуже поважні сумніви чи газетне оголош[ення] є відповідним форумом. Укр[аїнська] проблема це не popular issue⁴⁹ і обіймає дуже скомпліковані речі які краще аргументувати перед добірною аудиторією ніж адресувати до мільйонного читача. Друга справа: чи це відповідна форма звертатися до ЦК КПСС, КПУ і т. д. Чому не вислати просто рекомендованого листа? — я жартую — але як що лист є демонстрацією він і так буде потрактований. Тоді вже краще демонструвати в укр[аїнській] пресі. Щодо мериторичного боку заяви, вважаю що не розв'язано суперечності між тим що сказано в пункті X-1 (мої позначення) і в пункті X-2. Домагатися для КПУ прав, які має Румунська, Альбанська або Югославська КП не може бути прийнято серйозно в Москві і ніде інше. Це пропозиція розпустити СРСР і в зв'язку з нею не має потреби турбуватися долею селян, автокеф[альної] і кат[олицької] церков і статусом мови в УРСР: такі постуляти адресуватимуться до суверенної КПУ. Але якщо Ви акцентуєте принцип федерації, тоді справді робить сенс домагатися, щоб всі респ[убліканські] КП — включно з КП Росії — яку треба створити — були наділені рядом прав, які разом творили певну реальність з державного 'суверенітету' УРСР. Це добре відома думка що рад[янський] фед[ерал]ізм є фікцією, тому що партія не є сфедералізована. Отже це, на мою думку, найсерйозніший а одночасно реалістичний постулат. Реалістичний не тому, що Москва is likely to assert it⁵⁰, але тому що він має силу переконливості яка може апелювати до думок українців в СРСР. Дуже Вам завидую змоги розмовляти з Коротичем. Жаль що про такі розмови не можна писати в пресі. Але може колись буде змога порозмовляти. Можливо на конвенції АНА⁵¹. Минулого week-end-у ми перенеслися до нової хати і в зв'язку з тим у нас маса дрібних справ які забирають багато часу. Марія Анна дякує за привіт і Вас просить вітати.

З привітом, Роман Ш[порлюк]

P.S. Прошу не брати мені за зле мого скептицизму [закреслено: в справі] щодо проєктованої заяви. То, що Ви мені прислали є досконалим нарисом публіцистично-рефлексійної статті яку дуже варто було б публікувати в котромусь з журналів для людей що творять суспільну думку.

Ще раз щиро вітаю,

Роман Ш[порлюк]

1 липня 1967

Дорогий Романе⁵²,

Хочу бодай коротко відгукнутися на Вашого листа від 19 червня [1967 р.].

Я Вам щиро вдячний за Ваші завваження щодо проєкту декларації. Я згідний з Вами, що точка про КПУ була невдало сформульована: можна тільки дивуватися з того, що ніхто з людей, що читали наш текст, не звернули уваги на ту логічну помилку, яку Ви так влучно відмітили. Залучую чорновий проєкт двох пунктів, що мають на меті виправити цю помилку. Перший пункт мав би бути доданий у преамбулі до лісти зажалень або «кривд»; другий пункт мав би замінити відповідну статтю в лісті постулятів.

Стосовно Ваших сугестій⁵³ щодо статті про українську проблему в котромусь з провідних журналів. Буду про це пам'ятати й восени поговорю з проф[есором] Мозлі про можливість поміщення такої статті в «Форейн Афферс»⁵⁴. Але проєктвана декларація має інший характер і завдання. Вона подумана як колективний «документ політичної думки» й вона адресована в першу чергу до нашої таки громадськості, як в УРСР, так і на еміграції. Першій ми хочемо підсунути політичну платформу (бо всі симптоми вказують на те, що той рух відродження, що зараз відбувається на Україні, покищо залишається в рамках «аполітичного культурництва» та «органічної праці» — а пора дозріла, щоби вийти поза це). Якщо мова про еміграцію, то хочемо пособляти процесові кристалізації політичної думки, чи, точніше, процесові поляризації двох течій, які в нас сьогодні існують фактично: бандерівщина й «естеблїшмент» з одного боку та ліберально мисляча та «реалітетницька» меншість з другого.

Ще слово у справі Вашого евентуального підпису. Я добре розумію, що дехто, хто симпатизує тенденціям декларації, може рішити не підписати її з таких чи інших особистих причин, напр[иклад] з уваги на родину «там», або щоб не обтяжувати своєї професійної кар'єри ідентифікацією з якоюсь українською політичною акцією. Це є питання, що його кожний мусить вирішувати сам, згідно з власним сумлінням, і я не мав би відваги робити тут на Вас якусь «пресію»⁵⁵. Але дозвольте мені висловити свою думку, що вважаю, що той речовий аргумент, який Ви називаєте, не здається мені стійким: навіть якщо Ви досі не маєте американського громадянства, Ви є «резидент альян»⁵⁶ і професор американського університету й тим самим, очевидно, підходите під категорію «американських професорів українського роду». Нас усіх не багато й мені здається, що тут ідеться про справу, де треба «стенд ап енд бі каунтед»⁵⁷. Мені особисто було б дуже приємно, коли б Ви знайшли можливим приєднатися до цього нашого гурта.

Щиро вітаю Марію Анну й Вас,

Ваш

Іван Л[исьяк]-Р[удницький]

[Друкований додаток]

The ruling political organization in the Ukrainian SSR, the Communist Party of Ukraine, is reduced to the position of a regional branch of the Communist Party of Soviet Union and is, therefore, unable to formulate any independent policy and to defend the vital interests of the Ukrainian Republic. The monolithic structure of the CPSU prevents the Ukrainian SSR from making practical use even of those limited rights which are guaranteed to her by the constitution of the USSR⁵⁸.

В.

I, 5.

Adjusting the present monolithic structure of the Communist Party of the Soviet Union to the federated state structure of the USSR. Elevation of the Communist Party of Ukraine to the level of autonomous political organization, capable of making independent policy decisions in matters pertaining to the constitutional competence of the Ukrainian SSR. Separate representation of the CPU at international communist gatherings and conferences⁵⁹.

8

Вашингтон, 17 жовтня 1967

Дорогий Романе⁶⁰,

Пересилаю Вам текст «Заяви» з проханням, щоб Ви ласкаво його перечитали та, якщо вважатимете для себе за можливе, приєдналися до нашої акції. Не потребую Вам казати, що мені особисто було б дуже приємно, коли б Ви дали Вашу підтримку в цій ініціативі.

Розсилка «Заяв» відбувається з Філядельфії й цим відають колеги Лабунька й Коропецький. Я особисто Вас уже не турбував би й не писав би Вам у цій справі, коли б не те, що філядельфійські колеги не мають вашої поточної адреси. Лист, який вони Вам вислали, повернувся назад. Лабунька телефонував до мене і просив, щоб я Вам вислав дотичні матеріали.

Як досі, маємо 27 підписів, може додатково ще дістанемо кілька. Це не є багато, якщо прийняти до уваги, що «Заяву» вислано на [близько] 150 адрес. Ряд людей заявили свою симпатію, але не дали підпису, з огляду на родину в Україні. Негативну поставу зайняли бандерівці, що можна було передбачати, та мельниківці, що теж не є несподіванкою. Багато взагалі не відповіли: не знають, бідолахи, на котру ногу стати, а втім зібрану кількість підписів вважаємо за достатню, щоб виступати. Вас буде цікавити, що надзвичайно позитивно висловився про проєкт «Заяви» Гедройц, редактор паризької «Культури»⁶¹.

Я вже більше місяця в Вашингтоні. Закінчую порядкування квартири та востаю в мою нову посаду. Відносинами на Американському університеті⁶² я, як досі, зовсім задоволений. Вашингтон подобається мені своєю атмосферою й думаю, що зможу себе тут добре почувати. Через турботи й хвилювання, зв'язані з переїздом, минуле літо було для мене мало продуктивне, але сподіваюся, що незабаром зможу повернутися до

наукової праці. У пляні маю кілька дрібніших речей, а згодом хочу сконцентруватися на більшому проєкті: історія українців в Австро-Угорській монархії.

Як живете й над чим працюєте? Як ховаються діти?⁶³ Вітайте від мене Марію-Анну.

Щиро вітаю,
Ваш [підпис від руки] Іван Л[исяк]-Р[удницький]

[від руки]1727 «R» St., N.V., apt. 402
Washington, D.C. 20009

9

Вашингтон, 24 грудня 1967

Дорогий Романе,

Дякую за Вашого люб'язного листа від 13 ц[ього] м[ісяця]. Відповідаю коротко, бо я завалений святочною кореспонденцією.

Після деяких вагань, я рішив не їхати до Торонта: шкода грошей і часу. Якщо цей лист застане Вас ще вдома, я хотів би Вам порадити сконтактуватися в Торонті з двома моїми приятелями, професорами Юрієм Луцьким⁶⁴ і Пітером Броком⁶⁵. Адреси залучую.

Гратулюю з нагоди одержання Вами стипендії. Постараюся прислати Вам згодом кілька віденських адрес. Але коло моїх знайомих у Відні обмежене; я, що-правда, з народження віденець, але ніколи не жив там протягом довшого часу. Будучи в Відні в літі 1965, я затримався в пансіоні. В мене склалося таке враження про сучасну українську віденську колонію, що вона мало цікава: купка емеритів та їхніх знімечених дітей. — Не знаю, чи Ви плануєте їздити з Відня до Чехословаччини. В мене є приятелі в Празі та Братіславі, які прийняли б Вас з відкритими раменами⁶⁶.

Деклярацію ми вислали на офіційні адреси до Москви та Києва та до кількох десятків дипломатичних місій різних держав, що є членами ООН. Щойно тепер розсилаємо до української еміграційної преси. Польський переклад появився у грудневому номері «Культури». Була звістка в «Нойе Цюрих Цайтунг»⁶⁷. Все це посувається поволі, бо доводиться працювати кустарним способом, без ніякої технічної допомоги та за власні гроші. Справа оголошення в НІТ⁶⁸ відкрита: це залежатиме від того, чи знайдуться громадські кола, які були б готові покрити кошти. Деклярація розрахована не на коротко-, але радше на далекодистансовий ефект: викликання певного ферменту думки, як на Україні, так і серед еміграції. Якщо Ви прочитали в останній «Сучасності» домагання, сформульовані групою українських радянських юристів⁶⁹, Ви побачите, що вони аж до подробиць збігаються з постулатами деклярації. Гадаю, що ця збіжність підтверджує правильність деклярації.

До речі, організатор «Культури», п. Гедройць, раз-у-раз просить мене, щоб я організував для нього матеріали з української тематики, але охотників не легко

знайти⁷⁰. Чи Ви були б зацікавлені в тому, щоб час-до-часу писати для «Культури»? Якщо так, радо зв'яжу Вас із Гедройцем. В виду того, що ми тепер, після відомої історії з «Сучасністю», опинилися без органу⁷¹, «Культура» могла б послужити Вам за трибуну, з якої Ви могли б виступати як публіцист. Я добре знаю Гедройця й тому можу Вас запевнити, що Він безумовно дотримав би дискреції⁷² щодо Вашого псевдоніму.

З Утехіном⁷³ я познайомився в Відні і згодом послав йому мій Драгоманівський збірник⁷⁴. На запрошення Утехіна я написав для «Совет Стадис» довшу рецензію на книгу Білінського⁷⁵; з цією рецензією Ви, здається, знайомі. — Дякую Вам за сугестію щодо перевидання збірника в формі «пейпер бек'а»⁷⁶. Мені самому ходили в голові подібні ідеї, а Ваша порада спонукала мене докладніше передумати справу. Вважаю, що у своїй теперішній формі збірник може викликати застереження, зокрема в першій частині; надруковані там статті, напр[иклад] М. Стахова та інших, доволі слабкі. В мене є чорновик двох статей про Драгоманова: відома Вам доповідь про «реабілітацію» Д[рагомано]ва в Радянському Союзі та про погляди Д[рагомано]ва на проблему українсько-жидівських відносин⁷⁷. Сподіваюся, що зможу ці дві статті оформити впродовж ближчого часу. Якщо до цього додати давнішу статтю про Д[рагомано]ва як державного мислителя⁷⁸, — то це вже становитиме певний цикл. Також переклади оригінальних матеріалів Д[рагомано]ва у другій половині збірника треба б переглянути та, можливо, доповнити, напр[иклад] «Автобіографією». Буду працювати в цьому напрямі.

Коли ми бачилися минулої весни в Вашингтоні, Ви кинули думку, що я повинен написати статтю про сучасний стан української проблеми для котрогось репрезентативного американського журналу. Ви вважали це за альтернативу до проекту декларації. З цим останнім я не міг погодитися, але я не забув про Вашу пораду. Невдавано звернувся до мене керівник Інституту для китайських та радянських дослідів при Джордж Вашингтон Юніверситі в Вашингтоні⁷⁹ з пропозицією виступити в них з доповіддю про сучасну Радянську Україну. Доповідь призначена на квітень. Якщо зумію належно впоратися з цим завданням, то доповідь могла б рівночасно послужити як стаття, що її Ви сугерували раніше. — У зв'язку з цим, до речі, не можу Вам тепер позичити річників «Дуклі»⁸⁰, бо вони будуть мені потрібні при написанні статті.

Взагалі я хотів Вам сказати, що я Вам дуже вдячний за те, що Ви при різних нагодах висловлювали мені довір'я в моїй творчій спроможності. Мені часто бракує тієї впевненості і я схильний сумніватися в собі самому. Тим більше зобов'язаний я приятелям, які зберігають про мене добру думку.

Я щойно останнім часом скінчив порядкування хати й бібліотеки. Тепер мушу забіратися до власної праці, яка спочивала пів року. Моє становище є критичне: я прийшов до Американського університету без «тенюра»⁸¹ (я відмовився від «тенюра», що її мав у Ля Салль) і отримання її залежатиме від моїх наукових досягнень. Отже продовж ближчих двох-трьох років мушу поважно збільшити продукцію. Це моя остання шанса професійно стати на ноги. Поза цим, можу сказати, що себе

в Вашингтоні добре почуваю та що тутешній ґрунт підходить мені більше, ніж філядельфійський.

Пересилаю ширі привіти Вам і Марії Анні,

Ваш
Іван

[Далі від руки] Prof[essor] George Luckyj
Dept[Department] of Slavic Studies
U[niversity] of Toronto
Private: 5 Kendal Arc.
Toronto 4
Prof[essor] Peter Brock
Dept[Department] of History
U[niversity] of Toronto
Private: 110 St. Clair Street
Art. 802
Toronto 7

10

1727 Rst., N.W.
Apt. 402
20005

28.IX.1968

Дорогий Романе,

В першу чергу дозвольте Марії Анні й Вам широко погратулювати з нагоди народження сина⁸². Сподіваюся, що дитина здорова, незважаючи на передчасні роди. Ви з дружиною відважні люди, якщо зважилися в дорогу з двома малими дітьми та з третім малятком у перспективі. Бажаю Вам приємного й корисного року. При нагоді напишіть, як Ви влаштувалися з побутового погляду, як поступає Ваша праця та чи зустрілися з членами місцевої української колонії, зокрема з колишнім гімназійним катехом⁸³, о. Горникевичем⁸⁴.

Я теж можу похвалитися новиною особистого характеру: я одружився з канадською землячкою, з якою познайомився в Кальгарі під час Конференції. Моя дружина (Олександра, з дому Черненко — донька наддніпрянських емігрантів)⁸⁵ тепер повернулася до Едмонтону, де вона працювала в університетській бібліотеці. Вона зможе перенестися до Вашингтону шойно через кілька місяців.

Стосовно номерів «Дуклі», то досі мені з конференції Вашого департаменту нічого не писали. Боюся що ті номери могли пропасти, а це була б справжня шкода, бо я журнал комплектую.

Чи Ви вже пробували нав'язати контакт з Прагою, Братіславою і Пряшевом? Мої тамешні приятелі всі мовчать, очевидно присіли, як миші під мітлою. Якби тільки там не почалися виводи!

В мене почався академічний рік. Вперше читаю курс по історії Середньо-Східної Європи. Маю на варстаті кілька статей, а пізніше хочу забиратися до більшої праці: історії українців в Австро-Угорській монархії⁸⁶.

Щиро здоровлю Вас і Марію Анну,

Ваш Іван Л[исяк] Р[удницький]

11

Вашингтон, 20 липня 1969

Дорогий Романе, щиро вітаю Вас і Вашу сім'ю з нагоди повороту додому! Радію з того, що Ви провели цікавий і корисний рік в Європі та дуже хотів би могли поговорити з Вами про Ваші враження. На жаль, мені дорога зовсім не стелеться до Мішігану⁸⁷. Сподіваюся, що скоріше чи пізніше Вам доведеться побувати на Сході — тоді зустрінемося, поговоримо.

Передусім хочу Вас заспокоїти щодо «Дуклі». Бракуючі числа я дістав просто з Чехословаччини, при допомозі моїх тамтешніх друзів. Вибачте, що я Вам про це не написав до Відня, щоб Ви не мусли більш турбуватися цією справою.

Я не знав про Ваше подвійне громадянство⁸⁸. Тому що Ви з таким довір'ям пишите мені про Ваші труднощі, дозвольте мені висловити кілька думок з цього приводу. Я розумію, що Ви мусите рахуватися з положенням Вашої родини в Польщі. Але чи це дійсно правда, що Ваші рідні терплять через Вас? Відносини в Польщі загально погіршилися в останніх двох роках і це відбивається так чи інакше на ситуації багатьох. Але я чогось не дуже вірю, що Ваша родина була об'єктом особливої помсти задля Вас. Чейже на Заході тепер перебуває сотні тисяч колишніх польських громадян, між ними напевно тисячі «невозвращенців» — але щось не чути про репресії над їхніми родинами. Не думаю, щоб Ваша особа була політично настільки важлива, щоб нею спеціально займалися власті ПРЛ⁸⁹ — в них є інші та більш пекучі проблеми. Крім цього, Ваші наукові та публіцистичні праці (навіть якщо прийняти, що Ваш український псевдонім⁹⁰ розкрито відповідними органами) ніколи не торкалися польських справ. Може я помиляюся, але мені думається, що алярми⁹¹, які одержуєте від Вашої родини в Польщі, відбивають не так об'єктивну дійсність, але панічні настрої їх самих. Буваючи двічі у Празі, я бачив, як наші люди, головно з інтелігенції старшого покоління, живуть у постійному страху, що їх просто засліплює й не дає їм бачити та розуміти дійсности, включно з існуючими реальними небезпеками. (Від цього паралізуючого страху були вільні інтелектуалісти молодшого покоління.) — Згляд на родину ставить Вас у прикре і двозначне становище, яке, як бачу, не може на довшу мету не бути для Вас нестерпним. Не є, наприклад, нормальним, що Ви ховаєтеся з Вашим українством, немов якоюсь секретною хворобою, та що в Ваших наукових працях послідовно оминаете українських тем, хоч Вас напевно до них тягне. Можливо, що для громадян «соціалістичних країн» життя в атмосфері постійної мімікрії та роздвоєння — закон самозбереження, закон природи. Але чи цьому шантажеві мають піддаватися також ті, що «вибрали свободу»? Нашо ми тоді «вибрали свободу» — чи для власного кращого життя? Я свідомий того, що мені легко

моралізувати: я не маю такої дилеми, як Ви; ніхто з членів моєї ближчої родини — крім дядька Михайла, якому вже нічого не станеться — не живе в СРСР. Проте я гадаю, що коли б я був на становищі аналогічним до Вашого, я написав би рідним на батьківщині приблизно наступне: «Не матиму до вас ніяких претензій, коли ви прилюдно відречетеся від мене та мене засудите як зрадника, ворога народу і т. д. Але, якщо йдеться про мене, я виступатиму в моїй діяльності з відкритим заборолом, не зважаючи ні на що.» — Сподіваюся, що не візьмете мені за зле цих слів.

Я Вам вислав передучора кілька моїх дрібних публікацій та інших матеріалів, які будуть Вам цікаві. При нагоді буду вдячний за Ваші завваження. Прошу мені ласкаво повернути одну річ: два зошити «Українського самостійника» зі статтею про Четвертий універсал⁹²; не маю зайвих примірників. — Сьома історична конференція УВАН, програму якої я підготував, пройшла успішно. На майбутнє, я відмовився від дальшого ведення цих конференцій. Я вважав, що я вже вклав досить праці в цю справу — пора покінутися їй іншим. На мого наслідника по підготові історичних конференцій УВАН обрано Тараса Гунчака⁹³ з Ратгерського університету.

Гарвардський центр українських студій запросив мене читати курс з історії України 19 століття в осінньому семестрі 1970-го року⁹⁴. А Пролог домовився зо мною щодо публікації книги моїх статей і есеїв з історії української суспільно-політичної думки⁹⁵. Розмови про це точилися віддавна, але тепер справа назріла. Приступлять до друку десь восени чи під зиму. — Я досі не відновив співпраці з «Сучасністю», хоч нав'язав особистий контакт з новим редактором, Вольфрамом Бургардтом, який, до речі, дуже мила та інтелігентна людина. Як передумову мого повернення до кола співробітників, я поставив поміщення в журналі полемічної статті, де, в нав'язанні до афери Костецького з-перед двох з половиною років, я говорю про значення принципів свободи думки та вислову. Стаття вже кілька місяців лежить у редакційній течці, але Бургардт досі не зважився її друкувати — занадто «контroversійна»!⁹⁶

В моїй професійній ситуації наступило несподіване ускладнення. Я мав враження, що моя праця в Американському університеті проходить успішно та що, зокрема, мої виклади знаходять добрий відзив з боку студентів. Тому було для мене прикрим ударом, коли місяць тому я дізнався, що наш департамент не хоче мені дати «тенюр». Усі мотиви не є для мене ясні, але м[іж] ін[шим] зустрівся я також з аргументом, що в мене дуже вузька спеціалізація, яка лежить поза «мейнстрім оф Рашан гісторі». Справа з Американським університетом ще не закінчена, бо вже були сильні протести з боку ряду студентів і можна сподіватися, що цього буде більше, коли почнеться семестр. Але, в усякому випадку, моє дальше професійне майбутнє під знаком запиту⁹⁷. Це комплікує теж мої особисті справи. Рік тому я одружився з канадською україночку. Моя дружина мусила останній рік ще провести в Едмонтоні, я був у неї на Різдво, а вона провела зо мною цей червень в Вашингтоні. Ми плянували, що вона з донькою в вересні переселиться на постійне до Вашингтону, але в даних умовах справу треба відкласти. — До речі, мій син закінчив середню школу та восени вступає на Колумбійський університет.

В Анн Арбор тепер перебуває мій студент, докторант з російської історії, Джон Бахман⁹⁸. Він проходить спеціальні вакаційні курси⁹⁹ в Вашому університеті. Це мила, здібна молода людина й я був би Вам зобов'язаний, коли б Ви хотіли контактуватися з ним. Від нього можете більше довідатися про мою працю в Американському університеті.

Щиро вітаю Марію Анну й Вас,

[підпис від руки] Ваш Іван Л[исяк] Р[удницький]

[дописано від руки] Р. S. Коли б Ви випадково зустрічалися з якимись земляками, напр[иклад] з Панами з Прологу, не говоріть їм про мої клопоти в Американському університеті.

12

Вашингтон,
16.VIII.1969

Дорогий Романе,

Пишу тільки кілька рядків, щоб подякувати за Вашого листа та всі інтересні інформації. Подивляю Вас за послідовність, з якою здійснюєте намічені пляни в науковій праці та в професійному та в особистому житті. Я певен у тому, що перед Вами великі досягнення та визначне майбутнє. До речі, Ваша студія про пресу УРСР — судячи по статтях, які в Вас були на цю тему в «Сучасності» — повинна бути д[уже] цікава¹⁰⁰.

На мого листа в TLS не було ніякого відгуку¹⁰¹, лист теж не був, оскільки мені відомо, відмічений в укр[аїнській] еміграційній пресі. Людям напевно не подобалися дві речі — те, що я сказав про наш «інтелігентний націоналізм» та те, що я трактую наш «націонал-комунізм» 1920-их рр. як українську політичну течію.

Дякую за Вашу готовість виступити в майбутньому на історичних конференціях УВАН. Але я відмовився від відповідальності за дальше ведення цих конференцій. Для цього створено комісію, яку очолює Тарас Гунчак з Rutgers U[niversity]¹⁰² і до якої я входжу як член. Планується, що чергова конференція 1970 року буде присвячена питанням методології та історіографії історії України, з доповідями Прицака і Оглоблина¹⁰³. Скажу при нагоді Гунчакові про Вас — було б добре, коли б Ви могли виступити бодай у ролі коментатора, якщо не доповідача.

Працюю тепер над англійською версією статті про IV Універсал¹⁰⁴. Після цього хочу приспособити до друку мою стару доповідь ще з конференції АНА з 1964 року про Карпатську Україну¹⁰⁵. А відтак спроба сміливої синтези: «The Ukrainian SSR — the Historical Interpretation»¹⁰⁶. — Щиро вітаю Марію Анну,

Ваш Іван

13

Вашингтон, 18 жовтня 1970

Дорогий Романе¹⁰⁷,

Будучи на Україні, я пам'ятав про Ваше прохання. Тираж «Вечірнього Києва» — 120.000. Інші місцеві газети — «Київська правда», «Молода гвардія», «Вільна

Україна» — не подають тиражу. Я мав з собою примірники цих газет, але не заховав їх достатньо дбайливо й їх забрали мені при ревізії на границі в Чопі.

Моя подорож була надзвичайно цікава й повчальна, але це могла б бути тема для довгої розмови, а не листа.

Сьогодні хочу звернутися до Вас з однією практичною справою. Але це вимагає трохи обширнішого вступу.

Минулого літа в Америці перебував проректор Київського ун-ту, Гліб Михайлович Цветков¹⁰⁸. В Нью-Йорку він зустрівся з деякими нашими колегами. Предметом дискусії були можливості контактів між українськими еміграційними науковцями та науковою громадськістю в УРСР. З уваги на те, що я, після Московського конгресу¹⁰⁹, вибирався на Україну, колеги доручили мені фіналізувати в Києві розмови, що почалися в Нью-Йорку. Згідно з цим дорученням, я перемовнював в ректораті Київського університету, в Академії Наук та Міністерстві вищої освіти.

Висліді цих розмов, устійнено наступний плян: наступного літа, в червні 1971, має поїхати на Україну група українських високошкільних професорів з США та Канади. Чисельність групи: б[лизько] 15 осіб, працівників різних наукових дисциплін. Поїздка розрахована на три тижні, з цього десять днів у Києві та по п'ять днів у Харкові й Львові. Нашими господарями були б Київський ун-т та Міністерство Вищої Освіти. Кожний учасник групи мав би привезти з собою одну-дві доповіді, що з ними виступив би перед відповідними науковими радянськими науковими аудиторіями. Крім цього передбачаються ширші дискусійні «панелі». Учасники поїздки подорожують на власний кошт. Вони не репрезентують ніяких організацій та установ, але виключно самих себе, на індивідуальній основі. В моїх розмовах я ставив теж питання особистої безпеки, особливо тих наших колегів, що є колишніми радянськими громадянами. Мене запевняли, що з цього погляду абсолютно нема чого побоюватися. Очевидно, нема ніякої гарантії, що радянський партнер не відступить в останній хвилині від домови. Проте мої київські співрозмовці виразно «палилися» до справи та говорили як люди, що мають відповідні повноваження. Отже, на мій погляд, справа серйозна та має вигляди на реалізацію¹¹⁰.

Після мого повороту, я зреферував проект кільком знайомим урядовцям Державного департаменту. Вони поставилися до цього з великим зацікавленням і сказали мені, що в історії американсько-радянських відносин ця справа безпрецедентна. Тому теж віднесли до неї трохи скептично. Але рівночасно дали мені до пізнання, що якщо плян виявиться здійснимий, то учасники поїздки можуть розраховувати на відповідні стипендії.

Я забув назвати склад ініціативної групи. До неї входить В. Голубничий, І. Коропецький, М. Лабунька, О. Федішин¹¹¹ і я. Тепер ми займаємося підготовкою списків учасників майбутньої поїздки. Хочемо зробити це якнайшвидше, бо радянська сторона зачне офіційно діяти шойно після одержання цього іменного списка.

Після цього довгого вступу, приходжу до «жечи власьцівей»¹¹². Мої колеги з ініціативної групи уповноважили мене звернутися до Вас із запитом, чи Ви були б

готові прилучитися до нашого почину та взяти участь у плянованій поїздки¹¹³. Прошу про швидку, по змозі, відповідь.

І ще прошу про дотримання повної дискреції. Ця справа викличе величезний шум в українському еміграційному світі. Тому побажано, щоб вона дійшла до публічного відома якнайпізніше, а в усякому разі після того, коли будуть закінчені підготовчі заходи.

Щиро здоровлю Вас і Марію Анну,
[підпис від руки] Ваш Іван Л[исяк]-Рудницький

14

Енн Арбор
20 березня 1976

Дорогий Іване,

Не знаю чи цей лист Вас найде в Кембриджі¹¹⁴, але надіюсь що так. Давно вже ми не були в контактi і мені дуже цікаво знати що нового у Вас, а зокрема як вдалася подорож до Польщі. Чи Вам дали доступ до матеріалів які Ви хотіли бачити? Може при нагоді Ви і до Львова-Києва заглянули? Пишіть, бо для мене це дуже цікаве.

У нас особливо цікавих новин нема, але є досягнення: Марія Анна здобула М. А. зі славістики¹¹⁵ — тут в Мічигані це доволі тяжко зробити — програма дуже подібна до іспитів докторських. (Це значить що легко підуть ті іспити). Діти ростуть, час минає, і ми вже згадуємо наші каліфорнійські роки з певним сентиментально-ностальгійним настроєм. З Енн Арбору ми вдоволені, я сам професійно почуваю себе зовсім добре, маю свою ділянку [дописано від руки: викладів] так я її собі накреслив (польсько-українсько-чеська, в основному 20 ст. але і 19, і сервей¹¹⁶ ранішого періоду), і що мене особливо тішить, є малий гурток докторантів які зі мною працюють. Думаю що з Сольчаника¹¹⁷ і Хімки¹¹⁸ вже вийшли люди з власним обличчям у науці, від дисертації Хімки можна очікувати надзвичайно цікавих і нових фактів і інтерпретацій¹¹⁹. (Хімка є цього місяця у Львові, має відвідати Київ, перебував і в Ленінграді, не говорячи вже про Краків і Відень). Тепер готуються до іспитів два молодші американці, неукр[аїнського] роду, але практично вивчають укр[аїнську] мову (пасивно, читати) — один цікавиться історіографією — до мене прийшов через зацікавлення Покр[овським] а я звернув його увагу на укр[аїнських] істориків 20-х років¹²⁰. Другий — цікавиться демографією — матиме статтю про Білорусь в Совет Стадис у липневому числі. (Дисертація буде порівнювати урбанізацію і асим[іляцію] укр[аїнців] і білорусів перед 1914 роком, укр[аїнців] також в Галичині)¹²¹. Через те власне Мічиган мені так відповідає — контакт з молодшим поколінням в науці. Нешастя — що ми тим здібним людям не можемо знайти роботу. Такий Сольчаник — десять літ тому людина його здібностей, віку, тощо, могла вибрати де йти вчити.

У зв'язку з тим — як Ви оцінюєте перспективи канадські в славістиці, особливо україністиці? Чи плянується творити центр вишколу докторантів? (Я розуміється

знаю що є докторські програми, мені йдеться про щось аналогічне до ГУНІ¹²²). До речі: як Ваші імпресії з Гарварду? Мої контакти з Інститутом тепер слабкі, але я сподіваюся проф[есорові] Прицакові післати рукопис моєї «пресологічної» студії у близькому майбутньому. Не знаю чи Ви бачили Гендбук оф мейджор совет націоналітiз: я там є автором розділу про Укр[аїну] і дозволив собі Вас цитувати і на Вас покликуватися. Книжку видав Макміллен за ред[акції] Зева Катца¹²³.

Щиро Вас вітаю, передаю привіт від Марії Анни,
[підпис від руки] Роман Шпорлюк

15

HARVARD UKRAINIAN RESEARCH INSTITUTE

1581–1583 MASSACHUSETTS AVENUE, CAMBRIDGE, MASSACHUSETTS 02138

TEL. 617/495-4053

26 березня 1976

Дорогий Романе¹²⁴,

Дякую за пам'ять і милого листа [вставка від руки: з інформаціями] про Вас, Вашу сім'ю та Ваші професійні заняття. Книгу про радянські національності я мав нагоду бачити. Мені, звичайно, було приємно, що Ви посилаєтеся на мої писання.

Хочу відповісти бодай коротко про порушені Вами питання, хоч усього в одному листі й не вичерпаєш. Тут була б потрібна більша особиста розмова. Ми з Лесею¹²⁵ провели два місяці в Польщі, а відтак один місяць в Західній Європі, повернулися до Едмонтону саме під Новий рік. Мій офіційний «проект» у Польщі був такий: розшуки у краківських бібліотеках за документами української політичної думки в Галичині доби «Весни народів» 1848–49 року¹²⁶ (тогочасні політичні брошури, маніфести, статті, тощо). Я знайшов чимало дуже інтересних матеріалів, які думаю в майбутньому публікувати. Не менше був для мене важливим неофіційний бік побуту в Польщі: зустрічі з людьми (головно з наукового світу, але також з деякими речниками польської «інтелектуальної опозиції», до яких я мав рекомендації). Загальні враження й висновки: тепер, коли відійшов у минуле старий конфлікт, стає ясным, скільки ми маємо спільного з поляками й як добре ми можемо з ними розумітися. В польських наукових колах існує сьогодні порівняно сильний інтерес до української проблематики, на ґрунті відчуття спільності історичної долі обох народів. Уважаю, що під цю пору передумови для польсько-українського й наукового й навіть політичного діалогу більш сприятливі, ніж будь коли-небудь.

Я сподіваюся, що приїду до Гарварду вже в половині січня, але певні обставини затримали мене місяць довше в Едмонтоні, так що я тут шойно від половини лютого. Леся мусіла залишитися довше вдома; вона прибуде до Кембриджу наступного тижня.

Перебування в Інституті для мене дуже приємно. Відносини з Прицаком дружні. Але особливе задоволення дають мені контакти з молодими колегами. Незабаром матиму доповідь на семінарі Інституту. Крім цього, Прицак у цьому семестрі вперше провадить курс інтелектуальної історії України XIX століття. На його запрошення, ходжу на лекції та додаю дещо від себе в дискусіях.

Сподіваюся, що Сольчаника незабаром зустріню. Я знаю, що він шукає за посадою, але покищо не мав змоги йому допомогти. В Канаді на академічному ринку праці таке саме погане становище, як у Штатах. В додатку, маємо тепер новий феномен: «канадський націоналізм», який полягає в тому, щоб при обсаді посад давати першенство власним громадянам. Я сам проскочив до Канади либонь чи не в останній хвилині!

З того, що Ви запитуєте про стан українознавчих студій у Канаді, бачу, що Ви не в курсі наших справ. Надіємося на те, що від наступного академічного року буде чинний Канадський Інститут Українських Студій, створений на дотацію провінційного уряду Альберти¹²⁷. Інститут був би зв'язаний з Альбертським університетом, але своєю діяльністю мав би поширюватися на цілу країну. Напр[иклад] видавничий осередок, під керівництвом Луцького, був би улькований у Торонто. На директора висовують альбертського автохтона, проф[есора] Манолія Лупула¹²⁸, а Луцький і я мали би бути заступниками. Якщо ці плани будуть здійснені, в Канаді постане другий, поруч Гарварду, центр українознавчих студій в західному світі. Канадський Інститут матиме інший профіль, як Гарвардський. По навчальній лінії, його завданням буде не так формування професійних працівників науки, як радше обслуговування культурних потреб української етнічної групи в Канаді. Також по видавничій лінії, хочемо публікувати не оригінальні монографії, але науково-прикладну літературу: підручники й довідники університетського рівня, українську канадіяну та дещо з советології. Між іншими, є домовлення з Сарселем щодо публікації гаслової (абеткової) англосмовної Енциклопедії Українознавства в чотирьох томах¹²⁹. Я маю деякі плани видань в області української інтелектуальної історії й історії політичної думки: збірник інтерпретативних есеїв про історію України, том перекладів основних писань Драгоманова, хрестоматію документів української політичної думки (від початку XIX ст. до революції). Луцький має заплановану серію з історії літератури й художніх перекладів. Думаємо теж про наукові конференції, зокрема про польсько-українську конференцію, що нею займається Потічний; матеріали були б згодом публіковані¹³⁰. — Ваша співпраця при деяких з цих проєктів була б дуже побажана, може необхідна. — Матиму «фуль-тайм» наукового співробітника¹³¹ для редакційної праці [закреслено: публікацій] в області інтелектуальної історії. Для цієї ролі намічається один дуже талановитий молодий канадець. Але можливо, що він дістане викладацьку посаду в іншому університеті, де є вакансія. Якщо б ця людина не могла прийти до Едмонтону, намагатимуся досягнути Сольчаника.

Переходячи до інших справ, незабаром появиться в видавництві Інституту ім. Липинського в Філядельфії великий том листів Осипа Назарука до В. Липинського, під мою редакцією¹³². Звичайно, дістанете від мене примірник. Сподіваюся, що знайдете там не одне для себе цікаве.

Мій син Петро закінчив два роки в Кембриджському університеті й тепер є на першому році докторальної програми в Єйль¹³³. Донька Бетсі закінчує науку в школі медсестер у північній Каліфорнії. На жаль, у поганому стані моя Мама¹³⁴. Я її бачив

у грудні в Мюнхені й вона, не зважаючи на похилий вік, трималася дуже добре. Але з нею трапився нещасний випадок і вона в шпиталі. Петро саме поїхав її відвідати.

Гратулюю Марії Анні з нагоди її магістерського звання! Хотів би я колись її зустріти, а також Ваших дітей.

Ми з Лесеєю будемо в Гарварді до кінця травня. Чи є надія, що Ви тут покажетеся в тому часі? Широ Вас і Марію Анну вітаю, прошу писати.

Ваш [підпис від руки] Іван Л[исяк]-Р[удницький]

16

6 квітня 1976 року

Дорогий Іване,

Прийміть щирі вислови співчуття для Вас і Ваших рідних з приводу смерті Вашої Матері¹³⁵. З газети довідався, що Петро був з нею у цих останніх хвиликах життя.

Дякую про вичерпні інформації про подорож до Польщі і українські наукові ініціативи в Канаді. Радо співпрацюватиму з Вами, в міру власних можливостей, бо такі акції як видання антологій, перекладів, підручників, словників, довідників, є нам дуже потрібні. Буду широко вдячний як зможете допомогти Сольчаникові влаштуватися в Канаді. Він міг би легко найти працю — не треба казати що і з кращою платнею — поза університетом, але це була б велика шкода для нас. Адже він, його гарвардські ровесники, канадець Божик¹³⁶, наш тут Хімка, та інші — це вже нове покоління яке подає поважні надії утримати і розвивати українознавство вже як автохтонний американсько-канадський «продукт». А що до укр[аїнсько]-польського десанту, справді обставини є винятково сприятливі. Гельмут Зонненфельдт своїм шляхом також певне дав дещо думати тим, хто вважали укр[аїнську] ситуацію принципово відмінною — особливо після Гельсінків — від польської¹³⁷.

Тішить мене вістка про наступний вихід Вашого тому листів Назарука до Липинського. Буду чекати на «свій» примірник. Я дуже зайнятий своєю роботою про українську пресу після 1944 року. Маю вже досить довгий рукопис, але це тільки перша версія, треба певні речі переписувати, і додавати багато нового. Хотів би написати дослідження в якому інтегровано розглядалися б, у взаємному пов'язанні, але без будь-якого історичного «монізму» чи «монокавізмі», і преса чи культура взагалі, і політика, і демографія. А також історичні традиції, пам'ять¹³⁸. Але таке легше говорити як зробити. На жаль, не уявляю собі приїзду до Бостону цієї весни, хоч можливо виберуся до Нью Йорку при кінці травня. Чи Ви будете на конференції AAACC¹³⁹ у жовтні? Або на з'їзді істориків у Вашингтоні у грудні? Я пляную бути на обидвох бо вже давно на подібних імпрезах не бував. Літом, залишаємося тут, крім двох тижнів які думаємо провести в пансіоні Ксеня — це улюблене місце наших дітей — подобається їм ріка, і українські страви смакують. (Ви напевне знаєте гантерські українські поселення)¹⁴⁰.

Чи Ви не могли б десь виступити прилюдно, може у Свободі, в обороні нещасного Плюща¹⁴¹, і при нагоді нашим інквізиторам-інженерам сказати, що чим краще знатимемо наших земляків з України, тим більше треба нам буде годитися з фактом

що їхні погляди — і спосіб думання — відмінні від прийнятих на еміграції? Звертаюся до Вас, бо Вас знають і поважають.

Щиро вітаю, Марія Анна просить теж Вам передати співчуття,
[підпис від руки] Роман Шпорлюк

17

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN

ANN ARBOR

48109

DEPARTMENT OF HISTORY

(313) 76–6305

16.III.77.

Дорогий Іване,

Давно уже збираюся Вам прислати гратуляції з приводу офіційного проголошення КІУС — події яка без сумніву для української науки є історичного значення. Думаю що Канадський Інститут матиме імпакт¹⁴² не тільки у Канаді, але і в США а також в Європі. Його значення тим більше що ситуація Гарвардського інституту, наскільки я його обставини знаю, є тяжка і непевна. (Інформації про те маю з других рук, але вони дуже невеселі). У зв'язку з тим мені цікаво чи Ви і Ваші колеги не думаєте передефініювати характер КІУСу. Як собі пригадую, КІУС не мав підкреслювати вишколу кадрів найвищої кваліфікації, тобто докторів, а зате займатися широко видавничими і навчальними справами. Питання яке собі ставлю таке: чи Інституту вдасться виконувати оці різні важливі функції якщо він одночасно не буде вишколювати докторантів — не як інститут, розуміється, а як Унів[ерситет] Торонта і Унів[ерситет] Альберти (іст[орія]; пол[ітологія]). Тут тепер гостює Ваш колега, проф[есор] Тімме, і вона мені сказала що Унів[ерситет] Альберти не кладе особливого натиску на вихів докторантів (ми говорили взагалі, не про славістів чи україністів). Це зрозуміло у певній мірі, бо важко стати і бути важливим осередком докт[орських] студій у всіх ділянках. Але чи для україністики і славістики Альберта не може бути винятком? Адже Ви маєте катедру укр[аїнської] історії — одинокую в Америці, бо катедра проф[есора] Прицака не входить до системи департаменту історії (професори історії не дали згоду їй там влаштувати). Довкола Вас як професора історії — а не віце-дир[ектора] Інст[итуту] — можуть гуртуватися молодші кадри в яких було б якесь майбутнє в канадській унів[ерситетській] системі. Тут в США справа учнів[ської] роботи для молодих адептів виглядає трагічно. Один з численних прикладів: Джон-Поль Хімка, шойно скінчив дисертацію яку буде боронити в літі (Соц[іалізм] в Галичині, до 1890 р.), людина надзвичайно талановита, а ми не можемо йому місця знайти ніде. Гарвард йому шойно написав — проф[есор] Шевченко¹⁴³ — що жадних стипендій на наст[упний] рік не буде: я мав надію що за рік він зможе підготувати дисертацію до друку. Канадські університети для амер[иканців] закриті: яка іронія — у 50–60-х роках Канада брала не найкращих американців, тепер може мати першорядних людей — але воліє своїх, хочби гірших! Не знаю що зробить Хімка а я ще маю двох

справді талановитих американців, не-слов[’янського] походження, які вивчили укр[аїнську] мову, поруч рос[ійської] і польської, і готують дуже цікаві, оригінальні дисертації — і не бачу їх майбутнього на університетах. Стивен Гут’ер пише про соціальну структуру Сх[ідної] України від кінця 19 в. до половини 20-х років [XX століття]¹⁴⁴, використовуючи дані переписів населення по рег[іонах] розміщення асим[ільованих] і не-асимільованих українців в Рос[ійській] імперії, особливо в містах, за професіями, освітою, тощо; в тому світлі аналізує дані про вибори до міських дум в літі 1917 року, пізніших парл[аментських] виборів, дані про розміщення укр[аїнської] преси, організації і так далі. Другий, Джеймс Мейс, знає досконало марксизм, досліджує марксистську історіографію і філософію в УРСР 20 рр. [XX століття]¹⁴⁵. Врешті є тут канадець Мирослав Юркевич¹⁴⁶, відносно молодший і менш досвідчений, але людина над якою варто працювати і якій варто допомогти. Ваша «Історія і політика» (Ви напевне знаєте що ця книга втішається незвичайною популярністю серед інтелігентних українців [дописано від руки: Хімка її навіть перешмуглював на Схід]¹⁴⁷ — цілком заслужено, додам від себе) його дуже зацікавила історією укр[аїнської] політичної думки і він хоче йти в тому напрямі. На жаль він має мало наукового тренінгу — і особливо техніки в писанні на такі теми. Однак вважаю його надійною людиною і тому я написав йому рек[омандаційного] листа до КІУС. Розуміється, йому краще було б бути у Вас, тільки Ваш університет в тій ділянці себе не «рекламує». Матиму надію що він якусь допомогу отримає бо в нас зі стипендіями погано — ми університет стейтовий¹⁴⁸. Як канадець він навіть може надіятися на унів[ерситетську] посаду колись!

Жаль мені що контакти Сольчаника з Вами не закінчилися порозумінням — деталей не знаю але Роман давав мені зрозуміти що його ситуація в А[льберті] мала бути дуже непевна а платня відносно скромна (він [дописано від руки: живе скромно — але] відносно, гроші на ксерокси, книжки, пресу). Тепер він у Ваш[ингтоні] в Голосі Америки, тобто в зак[ордонній] службі. Як це вплине на його наукову працю — не знаю. Ще одна людина яка не знайшла собі місця в ам[ериканській] унів[ерситетській] системі.

Вибачте що так розписався. В нас все добре, Марія Анна має статтю прийняту до друку, діти ростуть, — а ми вже тут близько 12 років!

Щиро вітаю, уклін для Вашої дружини (яку я пізнав в Кальгарі ще хіба в 1968 році),

Ваш
[підпис від руки] Роман Шпорлюк

18

Едмонтон, 25 березня 1977

Дорогий Романе,

Дякую за милого листа та за бажання з приводу КІУС. У нас справді почалось діло великого значення. Хотів би я Вам розказати про наші заходи і пляни, але годі це робити на цьому місці. Для цього треба б довшої, кількогадинної особистої розмови. Але постараюся, щоб Вам прислали бюлетень Інституту. З цього довідається дещо про те, що в нас вариться.

Хочу порушити низку конкретних питань.

Я сам зацікавлений у тому, щоб мати аспірантів, які під моїм керівництвом спеціалізувалися б в українській історії. На жаль, здібні студенти чомусь не спішають йти до Едмонтону. Мабуть відстрашує їх провінційність нашого університету. А шкода, бо Альбертський університет багатий, дає добрі стипендії. Може з часом ситуація поправиться, якщо Інститут зуміє здобути науковий престиж.

Справа стипендій на 1977–78 буде вирішена в найближчих днях і сподіваюся, що Ваш студент, М. Юркевич, дістане стипендію. Я підтримую його кандидатуру, але його справа залежить не тільки від мене одного і для цього в нас існує певна формальна процедура.

[...]

Переходячи до інших питань, Вам певне відомо, що в жовтні 1977 під авспіція-ми¹⁴⁹ КІУС відбудеться наукова конференція присвячена польсько-українським відносинам у минулому й сучасному. Програму конференції підготує П. Потічний і, оскільки мені відомо, він збирався Вас запросити до співучасті.

Мені особливо залежить на тому, щоб обмінятися з Вами думками щодо видавничих плянів КІУС в області історії та суспільних наук. Але це широка тема, а лист уже й так розрісся. Тому відкладаю це до іншої нагоди. Сьогодні скажу коротко: ми радо публікували б Ваші речі й могли б допомогти Вашій праці стипендією (на переписування манускрипту, збирання й копіювання матеріалів, асистентську поміч тощо). Прошу теж про Ваші [вставлено від руки: загальні] поради й сугестії.

Книга, що її я редагував та що про неї я Вам давніше згадував, — «Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського» — появилася ще у грудні, але я досі не знайшов часу, щоб розіслати примірники моїм приятелям. Але зроблю це в найближчому часі. Ви, звичайно, один з перших на моїй лісті. Сподіваюся, що знайдете в книзі дещо для себе цікаве.

В днях 29–30 квітня буду в Гарварді, на конференції, яку організує Франк Син-син¹⁵⁰. Чи Вас там тоді не буде? Якщо ні, то розраховую на те, що нам доведеться [вставлено від руки: зустрітися] в жовтні в Гамільтоні на польсько-українській конференції.

На кінець кілька інформації особистого порядку. Син Петро в докторальній програмі Єльського університету. Доня Бетсі працює як медсестра в Каліфорнії. Не пам'ятаю, чи я Вам згадував, що ми купили минулого літа хату. Якщо цікавитеся поезією, зверніть в останньому числі «Сучасности» увагу на поезії моєї дружини, друковані під її дівочим прізвищем, «Олександра Черненко»¹⁵¹. В видавництві «Сучасности» має незабаром появитися книжковим виданням її студія про Коцюбинського¹⁵². Леся дякує Вам за пам'ять і просить вітати.

На яку тему стаття Марії Анни? Чи можете мені дати довідку, де стаття буде друкована, або прислати відбитку?

Сердечно вітаю Вас обох,

Ваш

[підпис від руки] Іван Л[исяк]-Рудницький

Енн Арбор
4 квітня 1977

Дорогий Іване,

Дякую за обширного і цікавого листа, том Архіву Липинського, Бюлетень (я б дуже хотів його отримувати й далі), і врешті за прихильне вирішення справи Мирослава Юркевича (Він сьогодні отримав листа від КІУС.) До Романа С[ольчаника] я задзвонив — дістав число від його мами — він тепер працює в Укр[аїнському] відділі Голосу Америки — і він мені сказав що абсолютно не має наміру жадного Драг[оманівського] збірника готувати. Він перепрошує що до Вас не писав, був дуже зайнятий переїздом, до речі ще своїх «манатків» не впорядкував на новому місці, але незабаром напише. Через те, що його робота займає дуже багато часу, він навіть не знає чи в нього буде час на власну досл[ідницьку] працю: це велика проблема вибратися з хати до Конгр[есової] бібл[іотеки]¹⁵³ після повного дня в бюрі. Через те він не може навіть проводити бібл[іогр[афічного] пошуку про який він колись із Вами говорив. У всякому разі одне є певне: він не зробить нічого неетичного в даній справі.

Хоч переписки — або одного її боку — Н[азарука] з Л[ипинським] я ще не простудіював, одне одразу кидається в очі — і дає про що думати читачеві, сі парвос кум магніс компараре ліцет¹⁵⁴: як тісно переплітається особисте, суб'єктивне, трив'яльне, з тим що має суспільне, понадособове значення. Тому собі завжди казатиму «забудь персональні трівія, пильнуй істотного». На приклад — платні тут в нас зовсім скромні, і часом людина думає а може б десь піти де тебе доцінюватимуть краще, тут ті «кліки» підтримують один другого, і т. д. Розуміється такі настрої дуже короткотривалі, необ'єктивні, але я себе потішаю головню аргументом суб спеціє етернітатіс¹⁵⁵: найважливіше є те що працюю в унів[ерситеті] який мені платить між іншим за те щоб я таким людям як Юркевич та Хімка допоміг чогось навчитися з укр[аїнських] справ. І таким як Гут'ер, Мейс і Джонсон¹⁵⁶... Ось що важить у житті.

На конференції в Кембриджі на жаль не буду, зате буду на жовтневій укр[аїнсько]-польській зустрічі, де маю говорити про укр[аїнську] пресу як фактор в у[країнсько]-п[ольських] стосунках¹⁵⁷. Джон-Поль Хімка буде доповідати і на Конф[еренції] і на Семінарі на теми зв'язані зі своєю дисертацією. (Гарвард тобто Шевченко написав Хімці [дописано від руки: знов] що на жаль оголошеної пост-докторської стипендії призначити на наст[упний] рік не можуть — він би її отримав, [дописано від руки: зате] пропонують йому статус гоноріс кауза наукового співроб[ітника]¹⁵⁸ без стипендії але з офісом, машиністкою, тощо. Я стараюся щось йому тут влаштувати але моя надія [дописано від руки: у тому] що може МкГіль його таки візьме¹⁵⁹: я десь чув що їх цікавить сх[ідно]-евр[опейський] спеціаліст який міг би також викладати і укр[аїнську] іст[орію] як предмет. Хімка феноменальна людина — він знає багато мов, два роки у Сх[ідній] Європі, в тому числі побути у Львові і Києві (це він з архіву Франка дістав, не за дозволом відп[овідних] властей цей драгоманівський матеріял що в літі мин[улого] року друкувався у Суч[асности] — але це секрет!¹⁶⁰), його

дисертація заслуговує на публікацію відразу, без більших змін. Як у Вас є контакти у МкГіль будь ласка скажіть добре слово за ним, хоч що б його не елімінували автоматично як американця. Хімка має найповнішу на Заході — я певний — колекцію укр[аїнських] періодиків 19 — раннього 20 ст. на мікрофільмі. Як індивід — він людина приязна, непретенсійна, без прімадонізму, може навіть виглядати наївним — але це було б дуже помилкове враження.

Поезії Вашої дружини ми помітили — в Іст[орії] укр[аїнської] літ[ератури] Чижевського¹⁶¹ є її повне прізвище, отже ми її відшифрували. Чекатимемо на студію про Коц[юбинського] — Марія Анна читає його, і Стефаника¹⁶², Мартовича¹⁶³, Винниченка¹⁶⁴ у семінарі з укр[аїнської] літ[ератури] що його веде проф[есор] Ася Гумецька¹⁶⁵ тут у слав[істичному] відділі.

Стаття М[арії] А[нни] про суч[асного] рос[ійського] письменника Войновича появиться найбл[ижчим] часом в Рашан літерачер трайквотерлі¹⁶⁶. Пришлемо відбитку. М[арія] А[нна] думає писати дис[ертацію] з рос[ійської] літ[ератури] (Анненський)¹⁶⁷ але має і предмет з укр[аїнської] літ[ератури]. Хоче перекладати з укр[аїнських] письменників — які їй дуже подобаються.

Радо поділюся з Вами своїми думками і пропозиціями відносно можливих видавничих проєктів. Особисто в теперішній момент нічого конкретного не маю на думці але у майбутньому може бути інакше. Літом цього року буду виправляти своє досл[ідження] про суч[асну] пресу УРСР¹⁶⁸, над яким я вже багато попрацював. Оскільки УНІГУ¹⁶⁹ колись мене у цім досл[ідженні] підтримував фін[ансово] я це передам їм хоч Бог один знає чи вони тепер спроможні що-небудь видавати.

Я ще раз перечитав Вашого листа і звернув увагу що Ви заповідаєте конкурс на пост у Вас. Якщо конкурс відкритий, пораджу Хімці зголоситися. Я певен він буде надзвичайно сильним кандидатом. Надіюсь що «афера Сольчаник»¹⁷⁰ Вас не розчарувала до мічиганців!

Щиро вітаємо — Марія Анна і я —
уклін для дружини —
[підпис від руки] Роман Шпорлюк

20

Едмонтон, 31 липня 1977

Дорогий Романе,

Перепрошую за спізнену відповідь на Вашого листа ще від 4 квітня [1977 року]. Я був дуже зайнятий, а крім цього чекав вияснення деяких справ, що про них Вам сьогодні хоча написати.

Але в першу чергу бажаю подякувати Вам і Марії Анні за надіслання її статті про Войновича, яку ми з Лесею прочитали з великим інтересом. Щоб Вам зрваншуватися, залучую відбитки Лесиної статті про Чубая та моєї з «Іст Юропієн Квотерлі»¹⁷¹.

Ви вже певне чули від Хімки, що йому запропоновано посаду в Альбертському університеті. Сподіваюся, що він себе тут добре почуватиме. Його контракт поки

що обмежений двома роками, але є дані на те, що він тут закріпиться на постійне. Хоч у нас провінційна обстановка, але для людини, молодого науковця, що прагне працювати в області української і східноєвропейської історії, Едмонтон має виняткові переваги. На терені Інституту Химці доведеться тісно співпрацювати зі мною й мені залежить на тому, щоб ми з ним знайшли спільну мову. Дивлюся на це оптимістично, бо зустріч з ним дала мені враження, що він не тільки інтелігентний і талановитий, але й відзначається чесним характером і милою вдачею. Я Вам дуже зобов'язаний за те, що Ви нам рекомендували свого вихованця.

[...]

Переходжу до найважливішої справи. — КІУС спільно з УНІГУ та Українським Історичним Т[овариством] підготовляє історичну конференцію, яка відбудеться 28 травня — 1 червня 1978 у Лондоні, Онтаріо, паралельно з щорічною конференцією Канадської Асоціації Славістів¹⁷². Підготовчий комітет складається з Франка Сисина, Любомира Винара¹⁷³ й мене. Конференція буде присвячена ключовим питанням української історії. КІУС оплатить доповідачам кошти дороги й побуту в Лондоні та гонорар у висоті \$ 100. Програма конференції щойно підготовляється, але Вам буде цікаво почути, що Ігор Шевченко погодився бути промовцем на бенкеті¹⁷⁴. Матеріали конференції будуть згодом опубліковані.

Існує думка, щоб одну з сесій присвятити темі: «Село і міст в історії України»¹⁷⁵. Отож запрошую Вас дати доповідь на цій сесії. Заголовку не формулюю точно (це буде залежати від Вас), але Ви могли б говорити про зміни в соціальній структурі України продовж ХХ століття, від передреволюційних часів до сьогодні, з точки зору розвитку урбанізації, і про політичні, культурні, ідеологічні наслідки цього процесу. — Мені дуже залежить на Вашій участі в конференції. Чекатиму Вашої ласкавої відповіді.

Ми з Лесею будемо від 12 до 25 серпня в Гантері, де мене запрошено дати цикл лекцій на т[ак] зв[аному] літньому семінарі УВАН. Це сполучимо з короткими ваканціями¹⁷⁶.

Щиро вітаю Вас і Марію Анну,
[підпис від руки] Ваш
Іван Л[исяк] Р[удницький]

21

Енн Арбор
5 серпня 1977

Дорогий Іване,

Дякую за лист. Я збирався Вам писати, чекав щоби вислати листа вже на курорт, пансіону Карпатія. (На жаль через іспити Марії Анни — 5 письмових у вересні — ми поїхали на ваканції одностижневі при кінці липня, були в Ксені але бачилися з Лашиками¹⁷⁷, — і не зможемо бути під час семінара, який я б дуже цього року хотів прослухати).

Дуже мене втішила вістка яку я почув від Хімки коли подзвонив йому з Гантеру. Думаю, що Ви зробили правильний вибір, а зі свого боку хочу подякувати за довір'я і до мене. Хімка є і під інтелектуальним і під людським оглядом непересічною людиною. Матимете у ньому сумлінного і лояльного співробітника. Марія Анна, яка знає і Хімку й інших моїх студентів, повністю поділяє мою оцінку його особистості. Що важливо — він людина вільна від комплексів (всі ми маємо комплекси, але справа в тому що б вони не перешкоджували в наших стосунках з іншими, а Хімка таких комплексів не має), довірлива радше ніж підозрілива, відноситься до старших з пошаною але без підслесливості. Його біографію інтелектуальну Ви знаєте — це дуже оптимістична історія. І він і його жінка з ентузіазмом готуються до переїзду. Так складається що і для Мерілі Едмонтон є дуже цікавим осередком.

Запрошення на конференцію в Лондоні приймаю з приємністю. Тему моєї доповіді ще зможемо уточнити, але в основному щось «історично-урбаністичне» мені дуже відповідає. До речі, з огляду і на мої урбаністичні зацікавлення я раннім літом пробув два тижні в «трьох столицях» щоб зачитувати титул славетної книжки Шульгіна¹⁷⁸.

Після того як Варшава відмовила дати мені візу до Польщі* (мав грант від нас на це) я «на варіята»¹⁷⁹ вирішив записатися на туру до СРСР — але не українську а звичайну американську. І Сов'єти відразу візу дали, не перевіряючи що я робив у Львові 20 літ тому. (В анкеті я подав «коли і де був в СРСР попереднім разом.») — і я поїхав. 5 днів був у Москві, потім три в Києві, і по три в Ялті і Ленінграді. Цікаві враження з Ялти — це власне комплекс місцевостей «Велика Ялта». Чув там укр[аїнську] мову — були молоді люди на вулиці що відкрито нею говорили. Я спитав «звідки ви так гарно говорите по укр[аїнськи]?» а вони: «з Іванофранківщини. А ви звідки?» — «зі Сполучених Штатів Америки» (вони почали сміятися). Сильна еміграція з зах[ідної] України на мою думку є сильним фактором і на півдні України і також в Києві — хоч тиск русиф[ікації] шалений: в літі маса всяких екскурсій, шкільних й інших але я ніде не чув гда що б говорив по укр[аїнськи] — хоч діти були укр[аїнські]. Це мене вразило дуже неприємно бо враження з Києва на загал позитивне — К[иїв] дуже виріс відколи я там був в 1956 році. Рос[ійська] мова панує в Софії¹⁸⁰ — там чути англ[ійську], польську, нім[ецьку], навіть угорську — тільки не українську — в Лаврі, на Виставці досягнень...

[...]

Оскільки при Драгоманові і збірниках — Джеймс Мейс, тутошній докторант з сх[ідно]-евр[опейської] історії, вже давно казав мені що було б добре видати по англ[ійськи] статті Грушевського¹⁸¹, і ті що вже колись виходили англ[ійською] мовою, і новоперекладені. Я йому радив був перше скласти іспити, він їх склав весною і знов мені свою думку пригадав. Він розуміється хотів би такого тому бути редактором бо як молодий та амбітний адепт науки він знає про паблїш ор перїш¹⁸². Української мови він навчився сам, читає але розуміється ще зі словником, але зате

* Я мав приватні інф[ормації] з В-ви[Варшави] як це [далі нерозбірливо].

як людина ззовні вміє оцінити наукову величину вроді Грушевського без національних упереджень в тому чи іншому напр'ямі. Знаючи Покр[овського], Преснякова¹⁸³, Ключевського¹⁸⁴ і т. д., він без труда пізнав у Гр[ушевськ]ому великого вченого. (Я з цікавості питавав його що він думає про проєкт видати Історію У[країни]-Руси по англ[ійськи] — я сам на це дивився досить скептично, «кому треба той і так прочитає» — а Мейс мене переконав що англ[ійське] видання матиме дуже велике значення). Він тепер у мами в Оклягомі — це чистий американець, абсолювент Оклягома Стейт¹⁸⁵, до нас прийшов до гред[ьбюейт] скул¹⁸⁶, я його «керівник», — повернеться у вересні, основним заняттям буде праця над дисертацією, але якби Ви бачили можливість евент[уального]¹⁸⁷ видання [дописано від руки: під Вашою інститутовою фірмою] він міг би працювати над чимсь подібним. Він має стипендію отже гонорар, якщо б такий мав бути, міг би зачекати до закінчення праці.

І ще одна справа. Оскільки Ви згадуєте про сесію про «Село і місто» я не можу втриматися від того що б післати Вам* пейпер¹⁸⁸ який Стівен Гутієр власне [дописано від руки: сьогодні] мені дав з проханням про коментарі. Це ревідована версія доповіді виголошеної на Мід-Вестерн Славік Конф[еренс]¹⁸⁹ у травні. А взагалі Гутієр пише дисертацію про укр[аїнську] проблему в Росії/СРСР, від кінця 19 в. до кінця 20-х рр. нашого віку — в соціальному аспекті. Він ідеально надається на Вашу конференцію. При тому й дуже добрий промовець. Цей реферат він спробує десь публікувати але на наст[упний] рік він міг би дати щось нове. (Він старший від Мейса, повинен мати тезу до весни.) Дуже я розписався а Ви на вакаціях. На кінець залишив подякувати за обидві відбитки. Вашу статтю вже читав але радо матимемо обидві. Уклін для Дружини, і Вам привіт —

[підпис від руки] Роман Шпорлюк

[На полях дописано: [Якщо] дати коментарі, Steven Gutier я певний буде широчинний!]

22

Едмонтон, 30 серпня 1977

Дорогий Романе,

Вашого листа від 5 серпня в Гантері чомусь передали моєму дядькові, Іванові Кедрінові-Рудницькому¹⁹⁰, який, своєю чергою, вислав його до Едмонтону. Отже я прочитав його щойно після Вашого повороту перед кількома днями. (Ми затрималися в Гантері дещо довше після закінчення семінара.)

Дуже жалію, що я не знав завчасу про Вашу поїздку до Рад[янського] Союзу. Діло в тому, що маю в Москві свояка та близького особистого приятеля. Він працює у фільмовій індустрії та за своїм інтелектуальним складом людина зовсім західного типу, при цьому дуже інтелігентна й добре зорієнтована. Зустріч з ним була б для Вас дуже цікавою.

* [Дописано від руки] посилаю окремою посилкою — не обтяжуйте багажу при виїзді і викиньте як Вам невідібно.

В Гантері я докладно переговорив з Франком Сисином програму плянованої історичної конференції. Деякі цінні сугестії дав теж Я. Пеленський¹⁹¹. Програма починає набирати конкретних форм, згодом пришло Вам конспект. Дякую Вам за ласкаву готовість прийняти участь у конференції. Ваша сесія, «Місто в українській історії», виглядає провізорично так: 1. Патриція Герлігі (Гарвард), Україн[ське] місто 19 — початку 20 ст.¹⁹² 2. Роман Шп[орлюк], Укр[аїнське] місто від революції¹⁹³. (Прошу самому уточнити заголовок.) 3. Можливо буде ще третя доповідь, про концепцію Брайчевського про «буржуазний» характер Хмельниччини¹⁹⁴. Цю тему хочу запропонувати Р. Сербинові¹⁹⁵. — Коментатора для цієї сесії ще не маємо. Чи, на Вашу думку, надавався б до цієї ролі рекомендований Вами Стівен Гутієр? Чи нема незручності в тому, щоб молода людина була коментатором на сесії, де доповіді читатимуть зрілі науковці? Прошу Вашої поради в цій справі.

До речі, стаття Гутієра, яку я прочитав з великим інтересом, дуже добра і напевно заслуговує на публікацію. Маю до неї деякі застереження, чи радше уточнення, концепційного характеру. На мою думку, антитеза «українське село — неукраїнське місто» надто упрощена. Порадьте Гутієру, щоб він звернув увагу на паралельний приклад Галичини. Там теж місто було неукраїнське, проте в листопаді 1918 уряд ЗУНР¹⁹⁶ досить легко встановив свою владу над цілим краєм, за винятком Львова. Діло в тому, що в Галичині існувала розвинута інфраструктура низових суспільних організацій, якої не було на Наддніпрянщині. По-друге, українських міст та вищих соціальних шарів не можна безапеляційно відписувати на російське conto тільки на тій основі, що вони були переважно російськомовні. Треба враховувати феномен «територіального патріотизму», який приходив до голосу за Гетьманщини 1918 р. та в УСР¹⁹⁷. — Але годі розписуватися про ці складні питання на цьому місці.

Скажіть, будь ласка, п. Мейсові, що я вітаю його ідею збірника статей Грушевського в англійському перекладі. Гадаю, що наш Інститут був би схильний згодом такий збірник публікувати. Ідеться про те, щоб з величезної спадщини Грушевського вибрати найбільш характеристичні й цінні речі. Я сам не є достатньо ознайомлений з творчістю Грушевського і не вважаю себе експертом у цій справі, але я радо готовий вступити з Мейсом у прелімінарний обмін думок щодо пропонованого ним збірника.

До перекладу «Історії» Грушевського ставлюся негативно. Ініціатори цього діла зверталися до мене ще 12 років тому (я тоді жив у Флядельфії) і я дав їм мої аргументи, які, однак, не справили ефекту. Поминаючи всі інші резони, зокрема питання доцільності, вважаю, що добре перекласти «Історію» надзвичайно трудно, майже неможливо, з технічних причин. Напр[иклад] методи цитування джерел, що їх дотримувався Грушевський, не відповідають вимогам, що прийняті в сучасній західній науці. Отже, щоб зробити «Історію» науково «респектабельною», треба б відновити увесь її апарат, а це в наших умовах просто не можливо зробити¹⁹⁸. Зрештою справа опинилася в руках людей явно некомпетентних і безвідповідальних. Я переконаний, що публікація, якщо вона появиться, буде дилетантською й халтурною.

Тепер переходжу до найважливішої справи. — Як знаєте, КІУС узяв на себе фінансування підготовки англomовної, абеткової «Енциклопедії України» в 4-ох томах¹⁹⁹. Головним редактором є Кубійович²⁰⁰, а Луцький відповідатиме за оформлення англійського тексту. АЕУ2 [Англomовна енциклопедія України] буде спиратися на ЕУ2 [Енциклопедію України], але не буде її простим перекладом: низку гасел доведеться відкинути, внести чимало нових, а решту доповнити й переробити²⁰¹. Отож Куб[і]ович] довго й наполегливо натискав на мене, щоб я погодився взяти відповідальність за редагування історичної частини АЕУ2. Ви розумієте, що я хотів відмовитися від цієї тяжкої і невдячної функції, яка перешкоджатиме моїм власним науковим плямам. Але на кінець я таки погодився, головно з уваги на особу Кубійовича, до якого почуваю глибоку пошану. Тепер мушу зорганізувати в першу чергу гурт співробітників, які є експертами для певних періодів і проблем та які служили б як консультанти. Справа така, що вона вимагає колективного зусилля наших наукових сил; без активної допомоги колег-істориків, я сам собі не дам ради з цим великим завданням. Тут моє велике прохання до Вас, щоб Ви погодилися бути консультантом редакції АЕУ2 для питань з історії України радянського періоду. (Поки що маємо таких консультантів: М. Лабунька — період Київської Русі; Ф. Сисин — 17 століття; Я. Пеленський — ще має дати дефінітивну відповідь — литовська доба та 16 століття.) Сердечно прошу Вас мені не відмовити. Про значення, що його матиме Енциклопедія, не мушу Вас хіба переконувати і я був би дуже радий, коли б Ви схотіли прийняти відповідальність за це велике діло. Про практичні деталі можна буде домовитися згодом.

Марії Анні бажаю успіху в її іспитах, в чому зрештою не сумніваюся.

Щирі вітання Вам обом,

Ваш

[підпис від руки] Іван Л[исяк] Р[удницький]

23

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN

ANN ARBOR

48109

DEPARTMENT OF HISTORY

(313) 76-6305

7 вересня 1977

Дорогий Іване,

Дякую за листа від 30.8 [1977 року], що отримав сьогодні. Чому мого попереднього листа Карпатія передала Кедриніві тільки Господь знає. Моя поїздка до Союзу була організована дуже ад гок²⁰²: після відмови польської візи дир[ектор] нашого Центру Сов[єтських] студій²⁰³ відповів на моє на-пів серйозне питання «а даш мені гроші як я запишуся на тур до СРСР?» що дасть — як поїду перед першим червня. (Бюджет). Но і я поїхав.

Конференція. Мої завваги до сесії про місто такі: Стівен Гутієр може вважати трохи незручним для себе бути дискусантом свого професора — у принципі тут нічого

поганого нема, але може це його обмежувати. З другого боку вважаю що він ідеально б заповнив хронологічну люку між Патр[ицією] Г[ерлігі] і мною: вона піде до 1914, я найрадше б говорив про пост-1939,* а Г[утієр] концентрується в дисертації на періоді, який включає час війни, змагань, і 30 роки [XX століття]. Його дисертація — плянує кінчити до весни, на певне скінчить до кінця літа 78 — дуже наголошує проблему соц[іальних] груп, в тому числі міських. Оскільки він роздобув великі стат[истичні] матеріали яких досі, оскільки знаю, в науці не використовували, він міг би дати дуже свіжу перспективу. На дискутанта я б пропонував — якщо Г[утієр] Вам відповідає як автор — когось типу Герберта Еллісона²⁰⁴, хоч не конче чи навіть іменно його. Йдеться про людину для якої це могло б бути цікавим дальшим введенням до укр[аїнської] проблематики про яку взагалі та людина вже знає і — важливе — та людина займає місце у ам[ериканській] чи канадській науці. Картер Елвуд²⁰⁵? Чи тема про концепцію Брай[євського] не надавалася б до сесії про концепції укр[аїнської] історії після Сталіна? Можна тут включити нові інтерпретації 18 віку (Хімка писав про Сковороду у зв[язку] з тим), Мигуль мав дис[ертацію] про це²⁰⁶, і т. д.

Ваші завваги до ст[атті] Г[утієр]а передам, дуже дякую. Погоджуюся з Вами щодо значення інфраструктури — справді власне у тому а не в чистих [дописано від руки: абстрактних] показниках полягає велика різниця між з[а]х[ідною] і сх[ідною] Укр[аїною]. Г[утієр] збирає матеріали про коопер[ацію], поширення преси, і так далі — вже знайшов цікаві паралелі: там де особливо активно діяли укр[аїнські] орг[анізації] до 1914 — кооп[еративи], земства — там і голосували за укр[аїнські] партії в 1917 році.

З Мейсом буду незабаром говорити і передам йому Ваші думки. На певне Ви знате Гр[ушевського] краще від нас обох і тому Мейс гадаю звернеться до Вас з проханням за радою. Порядний том писань М[ихайла] С[ергійовича] Г[рушевського] міг би бути вкладом і до укр[аїнської] бібл[іографії] і до сх[ідно]євр[опейської] історіографії, поруч подібних видань що вже існують.

Англо-2: тішуся що Ви дали згоду редагувати відділ історії. Радо служитиму консультантом рад[янського] періоду. Видання АЕУ2 дуже важлива справа — і це мусить бути на високому рівні. Як будете мати більш конкретний образ Ваших завдань, реченці окремих томів, тощо, будь ласка мене поінформуйте що б я міг свою працю плянувати відповідно.

Іван щойно покинув Енн Арбор і є в дорозі до Едм[онтона]²⁰⁷. Ми з ними розмовляли кілька днів тому і було приємно бачити їх ентузіазм до нового етапу в [за-креслено: їхньому] житті.

Щиро Вас вітаємо, уклін для Дружини,
Ваш

[підпис від руки] Роман Шп[орлюк]

П. С. післям Вам ксерокс статті з НІТ²⁰⁸ — повинен вже у Вас скоро бути.

* Урбанізація і нац[іональні] відносини? Вплив урбанізації на стр[уктуру] укр[аїнського] селянства? Узагальнено роля міст (ос[обливо] К[ііва] і Львова) в укр[аїнському] нац[іональному] житті [нерозбірливо].

24

DEPARTMENT OF HISTORY
TEL. 432–3270 AREA CODE 403

THE UNIVERSITY OF ALBERTA
EDMONTON, CANADA
T6G 2H4

30 жовтня 1980

Дорогий Романе,

Маю до Вас прохання. Будьте такі добрі й напишіть рекомендаційного листа до АНТШ²⁰⁹, з підтримкою мого прохання про стипендію. Залучую копію мого прохання. Перепрошую за клопіт і задалегідь дякую за Ваш труд.

В мене нема особливих новин, хіба те, що моя донька чекає дитини і я незабаром перейду до генерації дідів. Як звичайно, маю багато праці. Ми з Джоном-Польом редагуємо тепер збірник матеріалів історичної конференції 1978 року²¹⁰. Я слідкував уважно за аферою торонтської катедри. Дякую Богові, що я зовсім непричасний до цієї неприємної справи²¹¹.

Що доброго біля Вас? Сердечно Вас і Вашу дружину вітаю.

Щиро Ваш,

[підпис] Іван Л[исяк]-Р[удницький]

[додаток до листа]

Ivan L. Rudnytsky
DEPARTMENT OF HISTORY
TEL. 432-3270 AREA CODE 403

THE UNIVERSITY OF ALBERTA
EDMONTON, CANADA
T6G 2H4

27 жовтня 1980

Хвальна Управа

Наукового Товариства ім. Шевченка в ЗДА²¹²,
Нью-Йорк, Н. Й.

Високоповажні Панове,

Довідуюся, що Наукове товариство ім. Шевченка в ЗДА пропонує кілька стипендій у висоті \$ 1,000 на наукові дослідження з українознавчої тематики.

Оцим дозволяю собі внести прохання про стипендію НТШ на суму \$ 1,000. Стипендію бажаю використати для дослідів над спадщиною Вячеслава Липинського, зокрема на покриття коштів поїздки та кількатижневого перебування в Філадельфії під час літніх вакацій 1981 року, для праці в архіві й бібліотеці Східноєвропейського Дослідного Інституту ім. В. К. Липинського²¹³.

В 1981 сповниться п'ятдесят років від смерти В. Липинського, а в 1982 сто років від його народження. Ці надходячі ювілейні дати спонукують мене зайнятися дослідженням його спадщини. Липинський був основоположником «державницької школи» в українській історіографії та найвизначнішим українським політичним

мислителем ХХ століття²¹⁴. Проте його творчість досі недостатньо досліджена, маловідома навіть серед українського громадянства та зовсім невідома в західному науковому світі. Бажаю причинитися до поправи цього незадовільного стану.

Пляную присвятити Липинському дві праці. По-перше, англomовну студію (довшу статтю, або коротку монографію), що дала б загальний огляд його життя і творчості, призначений для інформації неукраїнських наукових кіл. По-друге, аналітичну статтю по-українському, що в ній було б критично розглянено ідейний доробок Липинського під кутом проблеми: котрі з його концепцій мають тривалу вартість та зберігають свою актуальність для нашого часу, а котрі не витримали проби життя й мають сьогодні тільки історичний інтерес²¹⁵. Для підготовки цих запланованих розвідок, мені конче треба познайомитися з рукописами неопублікованих творів Липинського, його листуванням та біографічними матеріалами в архіві Східноєвропейського Дослідного Інституту в Філядельфії.

Здавня цікавлюся особою і творчістю В. Липинського. Я є автором статті про нього в «Енциклопедії українознавства» (словникова частина, т. 4, стор. 1292–93) та есею, «Вячеслав Липинський. Історик, політичний діяч та мислитель», надрукованого в журналі «Сучасність» (ч. 5, 1966) та передрукованого в збірнику «Між історією й політикою» (Мюнхен, 1973). Я теж зредагував том «Листів Осипа Назарука до Вячеслава Липинського» та написав вступну статтю до цієї книги (Філядельфія, 1976, стор. ХСVIII, 530).

Подаю кілька інформацій про себе. Мої наукові звання — докторат Німецького Карлового університету в Празі (1945) та диплом Інституту міжнародних студій у Женеві (1951). Від 1956 я працював як викладач історії в кількох коледжах і університетах в ЗДА. 1971 року я переїхав до Канади, як професор східноєвропейської й української історії Альбертського університету в Едмонтоні.

Залучую відбитки моїх статей про Липинського з «Енциклопедії українознавства» та «Сучасности», а також вирізок з часопису «Студент»²¹⁶ (січень 1979) з інформаціями про мою працю в Альбертському університеті.

У справі рекомендаційних листів, звертаюся до професорів Тараса Гунчака й Романа Шпорлюка. Сподіваюся, що вони вишлють свої рекомендації прямо на адресу НТШ.

Радо могу служити додатковими інформаціями, якщо вони будуть бажані.

З висловами пошани,

Проф[есор] д-р Іван Лисяк-Рудницький

25

DEPARTMENT OF HISTORY
TEL. 432-3270 AREA CODE 303

THE UNIVERSITY OF ALBERTA
EDMONTON, CANADA

T6G 2H4

14 травня 1981

Дорогий Романе,

Пишу кілька рядків, щоб Вам подякувати за рекомендаційні листи, якими Ви підтримали мої заходи. Я Вам щиро зобов'язаний за цю товариську послугу.

Як Вам може відомо, АНТШ признало мені дотацію для дослідів в архіві Інституту ім. Липинського в Філядельфії. (Їду на Схід 15 червня, насамперед затримаюся в сина в Нью-Йорку.) Зате я не одержав «дослідної професури» від нашого університету на наступний академічний рік²¹⁷. На цьому мені особливо залежало, але я не робив собі великих надій, бо шанси були малі.

З особистих справ, могу похвалитися тим, що минулого листопада я перейшов у покоління дідів: моя донька Бетсі привела на світ хлопчика. В лютому, коли в нас була тижнева перерва в університетських заняттях, я їздив познайомитися з внуком. (Бетсі з сім'єю живуть у м. Спокейн, штат Вашингтон, порівняно близько до Едмонтону.) Син Петро закінчує другий рік як асистент-професор Колумбійського університету в відділі англійського й порівняльного літературознавства.

Про наші едмонтонські відносини розкаже Вам Джон-Поль²¹⁸, який цими днями має бути в Ваших сторах.

Сподіваюся, що коло Вас і Вашої родини все гаразд. Кланяюся Вашій дружині.

Щиро Вас вітаю,
[підпис від руки]
Іван Лисяк-Рудницький

26

DEPARTMENT OF HISTORY
TEL. 432-3270 AREA CODE 403

THE UNIVERSITY OF ALBERTA
EDMONTON, CANADA
T6G 2H4

19 липня 1982

Дорогий Романе²¹⁹,

В доповненні до матеріалів про конференцію, хочу Вам написати короткого особистого листа. — Ви може дивувалися, чому до Вас не звернулися з Альбертського ун-ту за рекомендацією для мене. Отож стався глупий випадок: голова мого департаменту дав мені неправильну інформацію щодо дати, до якої треба внести заяву у справі «МекКалля професоршип». Таким чином, я цей термін прогавив. Дякую Вам за ласкаву готовість мені допомогти. Можливо, що справа знову стане актуальною в майбутньому й тоді дозволю собі ще раз до Вас звернутися.

Ви певне вже знаєте, як розв'язалася справа з посадою в тутешньому Інституті. На місце, опорожнене Джоном-Польом, прийнято Юркевича. Але Джон-Поль теж повертається до Едмонтону, поки що із дослідною стипендією на два роки; далі покажеться. Я дуже задоволений із цієї розв'язки.

Не пам'ятаю, чи я Вам згадував, що я прочитав Вашого «Масарика»²²⁰. Це солідна й цінна праця і я довідався багато для мене нового. Про деякі Ваші інтерпретації я хотів би при нагоді з Вами подискутувати. — Чи Ви звернули увагу на мою дискусію з Грабовичем в Гарвардському журналі?²²¹ Що про це думаєте?

Вас буде цікавити інформація, що через тиждень-два появиться монографія Джона Бесараба про історіографію Переяслава²²². Ця праця первісно постала як

докторська дисертація в Американському ун-ті під моїм керівництвом. Її редагування коштувало нам з Джоном-Польом чимало праці.

Ми з Лесею здорові, коло нас усе впорядку. Тільки я постійно дуже зайнятий, не встигаю з зобов'язаннями. — У квітні відвідала нас моя дорога доня Бетсі з півторарічним сином. З Петром я зустрівся в червні в Торонто. Він закінчив три роки як асистент-професор у Колумбії, йому продовжили контракт.

Сердечно вітаю Вас і дружину,

[підпис від руки] Ваш Іван

КОМЕНТАР*

¹ **Марії Анні...** — Шпорлюк Марія-Анна (Szporluk (Bridley) Mary Ann) — літературознавець, перекладач, дружина Романа Шпорлюка. Бакалаврську роботу з історії захистила у Стенфордському, а магістерську зі славистики — в Мічиганському університеті. Працювала редактором у видавництві «Ardis» (Енн-Арбор). Співредактор праці «Russian Literature of the Twenties: An Anthology» (Ann Arbor, 1987), авторка численних перекладів з російської та української мов, зокрема: «Russia in World History: Selected Essays by M. N. Pokrovskii» (Transl. Marry Ann and Roman Szporluk, Ann Arbor, 1970), «Ukrainian Baroque Drama in Translation» (*Journal of Ukrainian Studies*, 1988, № 2, pp. 12–42), Vladimir Makanin «Escape Hatch and Long Road Ahead: Two Novellas» (Ann Arbor, 1996), Irma Kudrova «The End of a Poet: The Last Days of Tsve-taeva» (Ann Arbor, 2004) тощо.

² ...**граціюю**... — від англ. to gratulate — поздоровляти, вітати.

³ **«Американ філософікель Сосаєті»** — «American Philosophical Society» (Американське філософське товариство) — перше наукове товариство в США, засноване у 1743 р. Б. Франкліном. Американське філософське товариство — провідна дослідна організація у США, що сприяє розвитку усіх напрямків наукових студій шляхом фінансової підтримки досліджень, публікацій, бібліотечних ресурсів, організації з'їздів представників різних дисциплін.

⁴ **Гуверівської бібліотеки...** — йдеться про книгозбірню Гуверівського інституту з проблем війн, революцій та миру (заснований 1919 р. Гербертом Гувером) при Стенфордському університеті, що містить переважно літературу та архівні матеріали з історії, політики та економіки СРСР, Європи та США у ХХ ст.; тематичні пріоритети бібліотеки — тоталітарні ідеології та рухи, революції та світові війни.

⁵ **Стаття та дискусія про новітню українську історію включена у книгу, що її редагує Тредгольд** — йдеться про видання: *Ivan L. Rudnytsky. The Role of Ukraine in Modern History//The Development of the USSR. An Exchange of Views/Ed. by Donald W. Treadgold.* — Seattle, 1964. — Р. 211–228, 268–274. У цьому ж виданні (с. 229–273) були надруковані матеріали дискусії з приводу статті Івана Лисяка-Рудницького, в якій взяли участь Артур Адамс, Омелян Прицак та Джон Решетар. Тредгольд Дональд (Treadgold Donald W.) (1922–1994) — американський історик. Народився

* Висловлюємо щиру подяку Романові Шпорлюку за допомогу у підготовці коментаря (І. Р., В. С.).

в м. Сілвертон (Орегон, США), навчався в університеті штату Орегон та в Гарварді, докторську дисертацію захистив в Оксфордському університеті, професор Вашингтонського університету (1949–1993), редактор часопису «Slavic Studies» (1961–1964, 1968–1975). Фахівець з історії Росії та СРСР, а також історії християнства. Автор праць: «Lenin and His Rivals» (1955), «Twentieth Century Russia» (Chicago, 1959), «The Development of the USSR. An Exchange of Views» (edithor, Seattle, 1964), «The West in Russia and China» (Vols. 1–2, Cambridge, Mass., 1973), «A History of Christianity» (Nordland, 1979), «Freedom: A History» (New York, 1990) та ін.

⁶ **Справа видання книги моїх статей у видавництві «Сучасности» виглядає надійно, але панове з «Прологу» досі зо мною остаточно не домовилися** — книга під назвою «Між історією та політикою: статті до історії та критики української суспільно-політичної думки», до якої увійшли вибрані українознавчі статті Івана Лисяка-Рудницького, вийшла у видавництві «Сучасність» лише 1973 р. (*Лисяк-Рудницький І.* Між історією та політикою: статті до історії та критики української суспільно-політичної думки. — Б. м.: Сучасність, 1973); «Сучасність» — найвпливовіший еміграційний суспільно-політичний та літературний часопис, що виходив від 1961 р. у Мюнхені, а від 1968 р. — у Нью-Йорку. У 1992 р. видання «Сучасності» перенесено в Україну; «Пролог» — дослідно-видавниче товариство, засноване представниками Української головної визвольної ради, зокрема М. Прокопом, М. Лебедем, Р. Купчинським у Нью-Йорку 1952 р. «Пролог» видавав українські книжки, від 1961 р. — журнал «Сучасність», а також вів суспільно-політичну діяльність.

⁷ **Польсько-українська конференція, що про неї в мене велося листування з Гедройцем...** — Гедройць Єжи (1906–2000) — видатний польський громадський діяч, публіцист. Народився в Мінську, навчався на юридичному факультеті Варшавського університету. У 1930-х рр. працював в Міністерстві сільського господарства Польщі й одночасно редагував часописи «Бунт Млодих» (1931–1937) та «Політика» (1937–1939). Під час Другої світової війни перебував на дипломатичній службі та служив у польському війську. У 1946 р. очолив новоутворений Літературний інститут, а від 1947 р. обіймав посаду головного редактора друкованого органу Інституту — часопису «Культура». Єжи Гедройць послідовно виступав за польсько-українське примирення і вважав, що незалежність України є запорукою незалежності Польщі й стабільності в усій Східній Європі. (*Бердиховська Б.* Україна в житті Єжи Гедройця і на сторінках паризької «Культури» // Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури» / Упорядник Б. Бердиховська. — К., 2005. — С. 9–32). Можливість організації конференції, присвяченої політичній складовій історії та сучасному стану польсько-українських відносин, обговорювалася в 1964–1965 рр. З польського боку конференцію мав організувати Літературний інститут та Єжи Гедройць. Іван Лисяк-Рудницький підтримав ідею проведення конференції та рекомендував Єжи Гедройцеві, щоб з українського боку конференцію організувала редакція «Сучасності». Проте організувати цю конференцію тоді так і не вдалося. Частина листування між Іваном Лисяком-Рудницьким та Єжи Гедройцем з приводу організації польсько-української конференції надрукована Богумілою Бердиховською: *Єжи Гедройць та українська еміграція. Листування 1950–1982 років / Упорядкування, передне слово і коментарі Б. Бердиховської.* — К., 2008. — С. 521–525.

⁸ ...**Сірія Блека...** – Блек Сиріл (Black Cyril Edwin) (1915–1989) – історик, фахівець з модерної історії Росії. Навчався в університетах Безансона (Франція) та Берліна, а також у Австро-Американському інституті освіти у Відні. Здобув магістерський та докторський ступені у Гарвардському університеті. У 1939–1986 рр. викладав у Принстонському університеті, з 1954 – професор історії та міжнародних відносин, з 1968 до 1985 – директор Центру дослідження міжнародних відносин (Center of International Studies) Принстонського університету. Автор праць: «The Dynamics of Modernization: A Study in Comparative History» (New York, 1966), «Understanding Soviet Politics: The Perspective of Russian History» (Boulder, CO, 1986) тощо.

⁹ **На недавньому з'їді (першому) Американського товариства сприяння слов'янським студіям...** – Американська асоціація сприяння славистичним студіям (American Association for the Advancement of Slavic Studies) (AAASS) – організація, що була створена 1948 р. на основі Комітету слов'янських студій, заснованого Американською радою наукових товариств (ACLS) 1938 р. Мета товариства – підтримка славистичних студій у США. З 1960 р. AAASS є членською організацією, що вибудовує мережу інституційних членів та афілійованих структур, серед яких, зокрема, Davis Center for Russian and Eurasian Studies при Гарвардському університеті.

¹⁰ ...**фон Ляуе...** – Ляуе Теодор фон (Laue, Theodore H. von) (1916–2000) – історик. Народився у Франкфурті. Навчався у Фрайбурзькому та Принстонському університетах. Викладав у Каліфорнійському університеті (University of California at Riverside) та Вашингтонському університеті в Сент-Луїсі (Washington University in St. Louis), професор університету Кларк (Clark University) (США) в 1970–1982 рр. Фахівець з історії Росії та СРСР, історії західної традиції та модернізації, а також проблем історіографії. Автор праць: «Leopold Ranke, the Formative Years» (Princeton, 1950), «Sergei Witte and the Industrialization of Russia» (New York, 1963), «Why Lenin? Why Stalin? A Reappraisal of the Russian Revolution, 1900–1930» (co-author, Philadelphia, 1964), «The Global City: Freedom, Power, and Necessity in the Age of World Revolution» (Philadelphia, 1969), «The World Revolution of Westernization: the Twentieth Century in Global Perspective» (New York, 1987), «Sources of the Western Tradition» (co-editor, Boston, 1987) та ін.

¹¹ **Залишаюся принаймні ще один рік в Ля Саль** – Ла Саль (LaSalle) – приватний католицький коледж, розташований у м. Філадельфія (штат Пенсильванія, США). У цьому навчальному закладі Іван Лисяк-Рудницький викладав у 1956–1967 рр.

¹² **Поруч цього читатиму в 1964–65, як «візитинг професор», курс російської історії в відомому дівочому коледжі Брин Мавр під Філадельфією** – коледж Брин Мавр (Bryn Mawr College) – один з провідних у США коледжів «вільних мистецтв», що за рівнем викладання наближається до університету. Приватний заклад, заснований у 1885 р., розташований у м. Брин Мавр біля Філадельфії (штат Пенсильванія). Коледж спеціалізується на підготовці фахівців із соціальних, гуманітарних та природничих наук; «візитинг професор» (від англ. visiting professor) – викладач, запрошений на певний термін для викладання курсів.

¹³ ...**конференції АГА** – йдеться про конференцію Американської історичної асоціації (American Historical Association). Американська історична асоціація –

впливове товариство сприяння розвитку історичних студій у США, засноване 1884 р. Асоціація підтримує видавничу діяльність (зокрема, видає часопис «American Historical Review»), а також забезпечує підтримку навчання та викладання історії та наукових досліджень.

¹⁴ ...«Славік Ревю»... — «Slavic Review» — американський славістичний кварталник (видається від 1941 р.).

¹⁵ ...УВАН... — УВАН — Українська вільна академія наук — наукова установа, створена 15 листопада 1945 р. в Аугсбурзі групою українських вчених в еміграції з метою продовження традицій Всеукраїнської Академії наук у Києві, знищеної на початку 1930-х років. Від 1946 р. УВАН видавала інформаційний «Бюлетень», з 1947 р. — «Літопис УВАН». 1949 р. президію УВАН було перенесено до Вінніпега. Поступово утворилися три напівнезалежних осередки: канадський (Ukrainian Free Academy of Sciences in Canada), осередок у США (The Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.) з центром у Нью-Йорку та європейський осередок.

¹⁶ Пало Альто... — Пало Альто (Palo Alto) — місто у штаті Каліфорнія (США).

¹⁷ **З приємністю читав я Вашу статтю в останньому номері «Сучасности»** — йдеться про статтю Романа Шпорлюка: *Чернов Павло. До національних відносин в УРСР — місто, мова і преса східних областей//Сучасність. — 1964. — № 6. — С. 73–89; Павло Чернов — псевдонім, яким у 1960—на початку 1970-х років підписував свої публіцистичні українознавчі та «советологічні» статті Роман Шпорлюк.*

¹⁸ ...**М. Яворським...** — Яворський Матвій Іванович (1884–1937) — український історик, державний і партійний діяч. У 1920-х рр. — провідний український історик-марксист. Заарештований 1931 р. за звинуваченням у «буржуазному націоналізмі». Відбував заслання на Соловках. У 1937 р. засуджений до розстрілу. Автор праць: «Нарис історії України» (Київ, Харків, Катеринослав, тт. 1–2, 1923–1925), «Коротка історія України» (Київ, 1925), «Історія України у стислому нарисі» (Харків, Київ, 1928–1929), «Нариси з історії революційної боротьби на Україні» (тт. 1–2, Харків, 1927–1928) та ін.

¹⁹ ...**паризької «Культури»**... — «Культура» — польський суспільно-політичний та літературний часопис, що виходив у 1947–2000 рр. у Парижі за редакцією Єжи Гедройця.

²⁰ ...**зупинитися не в гуртожитку на кампусі**... — від англ. campus — університетське містечко.

²¹ **Щиро gratулюю з приводу Вашого покликання до U[niversity] of Michigan...** — у 1965 р. Роман Шпорлюк був запрошений як асистент-професор (assistant-professor) на історичний факультет університету штату Мічиган, 1975 р. він здобув звання асоційованого професора (associate-professor), а 1975 — професора. У Мічиганському університеті Роман Шпорлюк викладав до 1991 р., коли обійняв посаду професора української історії Гарвардського університету.

²² ...**та й відомі автобусові пригоди теж коштували часу і нервів** — йдеться про неприємний для Івана Лисяка-Рудницького випадок — дрібний конфлікт в автобусі з чорношкірою жінкою, яка слухала надто голосну джазову музику в транзисторі. Суперечка завершилась втручанням поліції та судовою тяганиною. Докладніше про цей конфлікт та його наслідки див. дослідження Ярослава Грицака: *Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький (Нарис інтелектуальної біографії)//Сучасність. — 1994. — № 11. — С. 87.*

²³ ...**American Council of Learned Societies**... — Американська Рада наукових товариств (American Council of Learned Societies) — федерація наукових організацій з відкритим членством, що має на меті розвиток гуманітарних і соціальних наук у США та у світі. Утворена 1919 р. представниками 13 наукових товариств як репрезентант США у Міжнародній науковій спілці (Union Academique Internationale).

²⁴ ...**Indiana U[niversity]**... — університет штату Індіана у США.

²⁵ **Вліті цього року вибираюся до Європи, у зв'язку з Міжнародним історичним конгресом у Відні** — Іван Лисяк-Рудницький брав участь у роботі XII Міжнародного конгресу історичних наук, що проходив наприкінці серпня — на початку вересня 1965 р. у Відні. Враження від дискусій, що відбувалися на засіданнях конгресу, а також від спілкування з істориками з УРСР Іван Лисяк-Рудницький виклав в окремій статті: *Лисяк-Рудницький І. Довкола міжнародного історичного конгресу у Відні*//Сучасність. — 1966. — № 3. — С. 75–91.

²⁶ ...**Russian Research Center у Гарварді**... — Російський дослідний центр — дослідна організація при Гарвардському університеті, заснована 1948 р. для компаративних та інтердисциплінарних досліджень Росії та Радянського Союзу. У 1996 р. центрові було надано ім'я «Davis Center» на честь благодійних діянь фундації подружжя Девісів. Від 2002 р. була прийнята назва «Davis Center for Russian and Eurasian Studies», що повніше відбиває орієнтацію центру на дослідження не лише Росії, але й усіх країн постсоціалістичного євразійського простору.

²⁷ ...**Ann Arbor**... — Енн-Арбор (Ann Arbor) — місто у штаті Мічиган (США), на території якого розташований Мічиганський університет. В Енн-Арборі Роман Шпорлюк разом з родиною мешкав у 1965–1991 рр.

²⁸ ...«**реалітетники**»... — представники української еміграції, які виступали за здійснення «реальної політики» щодо УРСР, тобто за максимальне використання тих можливостей для розвитку української культури, освіти, науки та державності, що їх давав формальний правовий статус УРСР у складі СРСР.

²⁹ ...**бандерівці**... — у даному разі йдеться про «бандерівську» фракцію ОУН, представники якої мали значний вплив на суспільно-політичне і культурне життя української діаспори у 1950–1980-х рр.

³⁰ ...**УККА**... — Український конгресовий комітет Америки (УККА) — суспільно-політична організація українців у США, заснована на першому Конгресі американських українців у Вашингтоні у травні 1940 р. на основі низки суспільно-політичних, професійних, жіночих, юнацьких, ветеранських, наукових та інших об'єднань. Мета УККА — координація громадського, культурного та політичного життя українців у еміграції, а також активний вплив на життя в Україні. Від 1944 р. УККА видає часопис «The Ukrainian Quarterly», і 1948–1970 рр. — «The Ukrainian Bulletin», а також книги та матеріали про Україну.

³¹ ...«**Свобода**»... — найстаріша і найвпливовіша українська газета на Заході (заснована 1893 р.). Видається в США і розрахована насамперед на представників української діаспори в Америці.

³² ...**НТШ**... — Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка — наукова громадська організація, створена 1873 р. у м. Львові. Ліквідована радянською владою 1940 р. Багато її діячів були знищені фізично, а музеї та колекції розподілені між різними установами. Діяльність НТШ була відновлена на з'їзді науковців з України

в еміграції (1947 р., Баварія). У другій половині 1940-х рр. утворились чотири основних осередки НТШ: у США (1947), у Західній Європі (1947), Канаді (1949) та Австралії (1950).

³³ ...**підвищення Сліпого...** — Сліпий Йосиф (1892—1984) — первоієрарх Української греко-католицької церкви, теолог та історик церкви. Народився у с. Заздрості Тербовельського повіту Галичини. Навчався у Львівському та Інсбруцькому (Австрія) університетах, а також в університетах Григоріанум й Анжелікум у Римі та в Орієнтальному інституті. У 1918 р. здобув докторський ступінь з теології. У 1920–1930-х рр. — викладач та ректор (від 1926 р.) Греко-католицької богословської академії у Львові. Від 1939 р. — архієпископ Серрейський, а від 1944 р. — митрополит Галицький, архієпископ Львівський та єпископ Кам'янець-Подільський. У 1945 р. заарештований радянською владою, упродовж 1945–1962 рр. перебував у мордовських та сибірських таборах. На початку 1963 р. під впливом протестів західної громадськості митрополит Йосиф Сліпий був звільнений з ув'язнення і висланий за межі СРСР. У грудні 1963 р. Апостольська столиця визнала Йосифа Сліпого главою Української греко-католицької церкви та верховним архієпископом. Автор численних праць з теології та історії церкви. У даному разі під «підвищенням» слід розуміти надання у січні 1965 р. папою римським Павлом VI Йосифу Сліпому сану кардинала.

³⁴ ...**проблема патріархату...** — Йосиф Сліпий від самого часу виїзду з СРСР (1963 р.) ставив перед Апостольською столицею питання надання самоврядування помісній Українській католицькій церкві, яку мав би очолювати патріарх. Проте Рим визнав це питання недоречним за тодішніх обставин. З весни 1975 р. Йосиф Сліпий користується титулом патріарха, проте Рим його таким не визнавав.

³⁵ **Певне поживалення внесло перенесення О. Прицака до Гарварду. Він має деякі ідеї щодо майбутности «Анналів»...** — Прицак Омелян Йосипович (1919—2006) — видатний український історик та сходознавець. Народився у с. Лука на Львівщині, навчався у Львівському (1930-ті рр.), Берлінському (1943–1945) та Геттінгенському (1946–1948) університетах. Викладав у Геттінгені, Гамбурзі, університеті штату Вашингтон (Сієтл, США) та у Гарвардському університеті (1960–1989). Засновник та директор (1973–1989, з перервами) Українського наукового інституту Гарвардського університету. Від 1990 р. — академік НАН України. У 1991–1998 рр. — директор Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. Автор численних досліджень зі сходознавства та історії України, зокрема: «The Origin of Rus'» (Vol. 1, Cambridge, Mass., 1981; український переклад — Київ, 1997), «Khazarian Hebrew Documents on the Tenth Century» (co-author, Ithaca, 1982), «The Origins of the Old Rus' Weights and Monetary systems: Two Studies in Western Eurasian Metrology and Numismatics in the Seventh to Eleventh Centuries» (Cambridge, Mass., 1998), «Походження Русі. Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія» (т. 2, Київ, 2003). «Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States» (Аннали Української академії наук і мистецтв у США) — наукове періодичне видання Української академії наук і мистецтв у США, що виходить від 1951 р. у Нью-Йорку.

³⁶ **Розділ про Україну опрацьований мною, спільно з О. Данком** — йдеться про видання: Danko O., Rudnytsky I. L. *Ukrainica//Russia and the Soviet Union: A Bibliographic Guide to Western Language Publications*/Ed. By Paul L. Horecky. — Chicago, 1965. — P. 83–92.

³⁷ ...**Hoover Institution**... — Гуверівський інститут з проблем війни, революції та миру (Hoover Institution on War, Revolution and Peace) — дослідний центр, заснований Гербертом Гувером при Стенфордському університеті (1919 р.) для досліджень з політики, економіки, політекономії та міжнародних відносин. Інститут займається дослідницькою діяльністю, а також підготовкою фахівців для ведення політики відкритого суспільства та демократії.

³⁸ ...**проф[есор] Ladis Kristof**... — Крістоф Ладіс (Kristof Ladis Kris Donabend) (нар. 1918) — дослідник у галузях «советології», геополітики, політичних та національних студій. Народився на Буковині, навчався у Познанському університеті, у 1941–1944 рр. воював у складі румунської армії. Від початку 1950-х рр. — в еміграції в США, професор-емерітус Портландського університету, віце-президент Американської румунської Академії наук і мистецтв (American Romanian Academy of Arts and Sciences) (від 1996 р.).

³⁹ **Маленького Бенджі**... — йдеться про сина Романа та Марії-Анни Шпорлюків Бенджаміна (Ben Bridley Szporluk) (нар. 1964).

⁴⁰ ...**Stanford U[niversity]**... — Стенфордський університет (Каліфорнія, США).

⁴¹ ...**повідомлення про постання Українського історичного т-ва. Це ініціатива Л. Винара**... — Українське історичне товариство (УІТ) — наукове товариство, засноване у США 1965 р. Першим головою товариства було обрано Олександра Оглоблина (до 1981 р.), потім — Любомира Винара. УІТ видає кварталник «Український історик» (від 1965 р.), а також окремі книжкові серії: «Історичні монографії», «Історичні студії», «Мемуаристика», «Українські вчені», «Грушевськіана». УІТ є членом Американської історичної асоціації, а також співпрацює з УВАН, НТШ й іншими українськими науковими установами. Про Любомира Винара див. примітку 173.

⁴² **Посилаю Вам проект декларації в новій редакції**... — йдеться про «Заяву» з приводу ситуації в УРСР, підписану 35 американськими професорами українського походження. В листопаді 1967 р. вона була надіслана до найвишого державного і партійного керівництва УРСР та СРСР, а також надрукована у кількох українських еміграційних періодичних виданнях, паризькій «Культурі» та поширена в ефірі українського відділу радіо «Свобода». У «Заяві» містилися вимоги розширення політичних та економічних повноважень уряду УРСР, надання українській мові статусу державної, забезпечення умов для повноцінного розвитку української культури та науки, легалізації Української автокефальної православної та греко-католицької церков тощо. Планувалося, що «Заява» стане своєрідною політичною програмою українських дисидентів в УРСР. Іван Лисяк-Рудницький разом з Всеволодом Голубничим, Іваном Коропецьким, Мирославом Лабунькою та Василем Маркусем входив до складу ініціативної групи з підготовки тексту «Заяви». Роман Шпорлюк також узяв участь у підготовці тексту «Заяви», але остаточного варіанту документу не підписав, вважаючи, що ця ініціатива не може дати якихось реальних позитивних наслідків. Докладніше про обставини підготовки та зміст «Заяви» див.: *Грицак Я. Коментарі//Лисяк-Рудницький І. Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак. — К., 1994. — Т. 2. — С. 526–531; Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький (Нарис інтелектуальної біографії)//Сучасність. — 1994. — № 11. — С. 89–91.*

⁴³ ...**Мирослав Лабунька** — Лабунька Мирослав (1924–2003) — історик та громадський діяч, фахівець з середньовічної та ранньомодерної церковної історії. Емігрував

з України в часи Другої світової війни. Захистив магістерську дисертацію на тему «Реформи Йосифа II в Галичині» у Католицькому університеті м. Лювен (Бельгія), здобув докторат з історії в Колумбійському університеті (США). Від 1950 р. працював перекладачем, бібліотекарем та журналістом. Від 1965 р. займався викладацькою роботою (у коледжі Ла Саль у Філадельфії, Українському Католицькому університеті в Римі, у Гарвардському університеті; був деканом, а згодом ректором Українського вільного університету в Мюнхені), а також громадською роботою в еміграційному середовищі, став членом УВАН та НТШ, членом редакцій кількох часописів. Автор численних наукових праць, серед яких, зокрема: «The Legend of the Novgorodian White Cow: The Study of Its 'Prologue' and 'Epilogue'» (Munich, 1978), «Митрополит Іларіон і його писання» (Рим, 1990).

⁴⁴ ...**Іван Коропецький**... — Коропецький Іван-Святослав (нар. 1921) — вчений-економіст. Емігрував з України після Другої світової війни. Викладав у Колумбійському університеті в Нью-Йорку, згодом — у Темпльському університеті (Temple University) у м. Філадельфія (Пенсильванія, США). Співпрацював з Українським науковим інститутом Гарвардського університету та ВУАН у США, з кінця 1980-х рр. — з Інститутом економіки НАН України. У 1992 р. обраний зарубіжним членом НАН України, став співзасновником та першим президентом міжнародної Української економічної асоціації. Автор праць: «Location Problems in the Soviet Industry before World War II. The Case of the Ukraine» (Chapell Hill, 1971), «The Ukraine within the USSR: An Economic Balance Sheet» (editor, New York, 1977), «Development in the Shadow: Studies in Ukrainian Economics» (Edmonton, 1990), «Ukrainian Economic History: Interpretive Essays» (editor, Cambridge, Mass., 1991), «Економічні праці. Збірник вибраних статей» (Київ, 1998) тощо.

⁴⁵ ...**Всеволод Голубничий**... — Голубничий Всеволод (1928–1977) — вчений-економіст. Емігрував з України 1943 р., навчався в Українському вільному університеті в Мюнхені, 1951 р. переїхав до США. Здобув ступінь магістра (1954) у Колумбійському університеті, 1971 р. — ступінь доктора економіки. Викладав у Російському інституті Колумбійського університету (1954–1956), у Гантерському коледжі (1962–1977), співпрацював з Інститутом вивчення СРСР у Мюнхені та Інститутом азійських студій у Гамбурзі, з європейською філією НТШ, з ВУАН. Автор близько 500 праць, зокрема: «The Industrial Output of the Ukraine, 1913–1956: Statistical Analysis» (Munich, 1957), «Economic Systems in Action: the United States, the Soviet Union and France» (co-author, New York, 1965), «Три лекції про економіку України» (Нью-Йорк, 1969), «Soviet Regional Economics: Selected Works» (Edmonton, 1982).

⁴⁶ ...**Василь Маркус** — Маркус Василь (нар. 1922) — науковець, публіцист та громадський діяч. Емігрант із Закарпаття, проживав у Німеччині, Швейцарії, Франції; зараз мешкає у США. Викладав політологію в Університеті ім. Лойоли (Чикаго, США). Фахівець з проблем національної та релігійної політики в СРСР. Був співредактором журналу «Український самостійник» (Мюнхен), а від 1993 р. — журналу «Українська діаспора» (Київ). Автор праць: «L'incorporation de l'Ukraine subcarpathique à l'Ukraine soviétique, 1944–1945» (Louvaine, 1956), «L'Ukraine soviétique dans les relations internationales et son statut en droit international, 1918–1923» (Paris, 1959), «Питання національної політики СРСР» (Нью-Йорк, 1960), «Religion and nationalism in Soviet Ukraine after 1945» (Cambridge, Mass., 1985), «Політична і державно-правова еволюція українського За-

карпаття» (Ужгород, 1993) та ін. Член редколегії 11-томної «Енциклопедії Українознавства», головний редактор 7-томної «Енциклопедії української діаспори».

⁴⁷ ...**Віталієм Коротичем**... — Коротич Віталій Олексійович (нар. 1936) — поет, прозаїк, публіцист. Друкуватися почав від 1958 р. в «Молоді України», від 1961 — в «Літературній газеті», «Молоді», «Дніпрі» тощо. Перша збірка поезій «Золоті руки» вийшла 1961 р.; усього вийшло друком тринадцять поетичних збірок. У 1965–1969, 1986–1991 рр. — секретар правління Співки письменників України, у 1981–1991 рр. — секретар правління Співки письменників СРСР. У 1978–1986 рр. — головний редактор журналу «Всесвіт», 1986–1991 рр. — редактор журналу «Огонёк». Лауреат багатьох міжнародних премій. У 1990-х рр. читав лекції в університетах Канади, Австралії, Мексики та США. У 1991–1998 рр. — професор Бостонського університету.

⁴⁸ ...**стипендіат Юнеско**... — Юнеско (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) — Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (створена 1945 р.). У 1960 — на початку 1970-х рр. в рамках політики «співіснування» і «мирного змагання двох систем» СРСР дозволив певні, хоча й дуже обмежені, культурні та наукові контакти з США та Канадою. Можливими стали туристичні поїздки, науковий та освітній обмін спеціалістами та студентами, а також отримання особами з СРСР стипендій на перебування за кордоном. Серед таких стипендіатів, підтриманих Юнеско, були, зокрема: Віталій Коротич, Дмитро Павличко, Іван Драч та ін.

⁴⁹ ...**popular issue**... — popular issue (англ.) — питання, що викликає широке зацікавлення.

⁵⁰ ...**is likely to accept it**... — is likely to accept it (англ.) — ймовірно погодиться з цим.

⁵¹ ...**конвенції АНА**... — йдеться про збори Американської історичної асоціації.

⁵² **Дорогий Романе**... — уривок із цього листа, що стосується підготовки тексту «Заяви» до радянського керівництва, був надрукований раніше Ярославом Грицаком: *Грицак Я. Коментарі//Лисяк-Рудницький І. Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак. — К., 1994. — Т. 2. — С. 528; Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький (Нарис інтелектуальної біографії)//Сучасність. — 1994. — № 11. — С. 89.*

⁵³ ...**сугестій**... — від англ. suggestion — пропозиція, порада.

⁵⁴ ...**восени поговорю з проф[есором] Мозлі про можливість поміщення такої статті в «Форейн Афферс»**... — Філіп Мозлі (Philip Mosely) (1905–1972) — американський історик та політолог, радник Державного департаменту США, директор Східноєвропейського інституту при Колумбійському університеті, науковий керівник докторської дисертації Івана Лисяка-Рудницького. «Форейн Афферс» — «Foreign Affairs» — впливовий американський часопис, присвячений проблематиці міжнародних відносин (видається від 1922 р.).

⁵⁵ ...**«пресію»**... — від англ. pressure — тиск.

⁵⁶ ...**«резидент альєн»**... — англ. resident alien — особа з-за кордону, що легально проживає в певній країні, але не є її громадянином.

⁵⁷ ...**«стенд ап енд бі каунтед»**... — англ. «stand up and be counted» — тобто активно підтримати, висловитися на підтримку чогось, твердо стати в обороні чого-небудь.

⁵⁸ **The ruling political organization in the Ukrainian SSR, the Communist Party of Ukraine, is reduced to the position of a regional branch of the Communist Party of Soviet Union and is, therefore, unable to formulate any independent policy and to defend the vital interests of the Ukrainian Republic. The monolithic structure of the CPSU prevents the Ukrainian SSR from making practical use even of those limited rights which are guaranteed to her by the constitution of the USSR** — англ. «Керівна політична організація Української РСР, Комуністична партія України, зведена до позиції регіонального відділення Комуністичної партії Радянського Союзу і, таким чином, не здатна виробляти будь-яку незалежну політику і захищати життєво важливі інтереси Української Республіки. Монолітна структура КПРС не дозволяє Українській РСР використовувати на практиці навіть ті обмежені права, що гарантовані їй Конституцією СРСР».

⁵⁹ **Adjusting the present monolithic structure of the Communist Party of the Soviet Union to the federated state structure of the USSR. Elevation of the Communist Party of Ukraine to the level of autonomous political organization, capable of making independent policy decisions in matters pertaining to the constitutional competence of the Ukrainian SSR. Separate representation of the CPU at international communist gatherings and conferences** — англ. «Приведення існуючої монолітної структури Комуністичної партії Радянського Союзу у відповідність із федеративною структурою СРСР. Підвищення статусу Комуністичної партії України до рівня автономної політичної організації, здатної проводити самостійну політику у сфері, що визначена Конституцією Української РСР. Самостійне представництво КПУ на міжнародних комуністичних зібраннях та конференціях».

⁶⁰ **Дорогий Романе...** — уривок з цього листа був раніше надрукований Ярославом Грицаком: *Грицак Я. Коментарі//Лисяк-Рудницький І. Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак.* — К., 1994. — Т. 2. — С. 529; *Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький (Нарис інтелектуальної біографії)//Сучасність.* — 1994. — № 11. — С. 90.

⁶¹ **...надзвичайно позитивно висловився про проект «Заяви» Гедройць, редактор паризької «Культури»,** — текст «Заяви» 35 американських професорів українського походження до радянського керівництва був надрукований у «Культурі» (1967, № 12). Листування між Іваном Лисяком-Рудницьким та Єжи Гедройцем з приводу підготовки тексту «Заяви» було надруковано Богумілою Бердиховською: *Єжи Гедройць та українська еміграція. Листування 1950–1982 років/Упорядкування, передне слово і коментарі Б. Бердиховської.* — К., 2008. — С. 529–546.

⁶² **...Американському університеті...** — Американський університет (American University) — приватний університет у м. Вашингтон (Колумбія, США). В Американському університеті Іван Лисяк-Рудницький викладав у 1967–1971 рр.

⁶³ **Як ховаються діти?** — у даному разі слід читати: «як ростуть діти?» (від польськ. *chować się* — виховуватись, зростати).

⁶⁴ **...Юрієм Луцьким...** — Луцький Юрій (1919–2001) — український літературознавець, перекладач, публіцист та письменник. Народився в Янчині на Галичині. У 1930-х рр. навчався у Першій академічній гімназії у Львові (був однокласником Івана-Лисяка Рудницького), у 1937 р. виїхав для продовження студій за кордон, навчався в університетах Берліна, Бірмінггема та Кембриджа. Під час Другої світової війни воював у складі британської армії. Докторську дисертацію захистив

у Колумбійському університеті (США) у 1951 р. У 1947–1949 рр. викладав у Саскачеванському університеті (Канада), у 1952–1984 рр. — професор Торонтського університету (Канада). Автор праць: «Literary Politics in the Soviet Ukraine, 1917–1934» (New York, 1956; український переклад — Київ, 2000), «Between Gogol and Shevchenko: Polarity in the Literary Ukraine: 1748–1847» (München, 1971; український переклад — Київ, 1998), «Panteleimon Kulish: a Sketch of His Life and Times» (New York, 1983), «Keeping a Record. Literary Purges in Soviet Ukraine (1930): A Biobibliography» (editor, Edmonton, 1988), «Young Ukraine: The Brotherhood of Saints Cyril and Methodius in Kiev, 1845–1847» (Ottawa, 1991), «Anguish of Mykola Hohol a.k.a. Nikolai Gogol» (Toronto, 1998), «З двох світів. Публіцистика, есеїстика, історіософія» (Київ, 2002), а також цінних спогадів: «На перехресті» (Луцьк, 1999), «На сторожі: друга частина споминів Юрія Луцького» (Київ, 2000) та «Роки сподівань і втрат: щоденникові записи 1986–1999 років» (Львів, 2004).

⁶⁵ ...**Пітером Брокком...** — Брок Пітер (Brock Peter) (1920–2006) — дослідник історії Польщі та Центрально-Східної Європи. Навчався в Оксфордському та Краківському університетах. Від 1958 р. викладав в Альбертському та Колумбійському університетах, а також у Смітівському коледжі (Smith College). У 1966–1985 рр. — професор Торонтського університету. Автор праць: «Nationalism and Populism in Partitioned Poland: Selected Essays» (London, 1973), «The Slovak National Awakening: An Essay in the Intellectual History of East Central Europe» (Toronto, 1976), «Folk Cultures and Little Peoples: Aspects of National Awakening in the East Central Europe» (New York, 1992), «Pacifism in the Twentieth Century» (co-author, Syracuse, N.Y., 1999), «Nation and History: Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War» (co-editor, Toronto, 2006) та ін.

⁶⁶ ...з відкритими раменами... — від польськ. z otwartymi ramionami — з розкритими обіймами.

⁶⁷ ...«**Нойє Цюрих Цайтунг**»... — «Neue Zürcher Zeitung» — одна з провідних швейцарських газет.

⁶⁸ ...**НІТ**... — йдеться про «The New York Times» — впливову американську газету.

⁶⁹ **Якщо Ви прочитали в останній «Сучасності» домагання, сформульовані групою українських радянських юристів...** — йдеться про видання: *Кандиба І. О.* Першому секретареві ЦК КП України Шелестові Петрові Юхимовичу//Сучасність. — 1967. — 12. — С. 49–71.

⁷⁰ ...**організатор «Культури», п. Гедройць, раз-у-раз просить мене, щоб я організував для нього матеріали з української тематики, але охотників не легко знайти,** — див. листування Івана Лисяка-Рудницького та Єжи Гедройця: *Єжи Гедройць* та українська еміграція. Листування 1950–1982 років/Упорядкування, передне слово і коментарі Б. Бердиховської. — К., 2008. — С. 482–565.

⁷¹ ...**ми тепер, після відомої історії з «Сучасністю», опинилися без органу...** — йдеться про припинення співробітництва з часописом «Сучасність» Івана Лисяка-Рудницького, Івана Кошелівця, Богдана Осадчука та інших українських інтелектуалів у зв'язку з так званою «справою Костецького». У шостому та одинадцятому числах «Сучасності» за 1966 р. були надруковані дві статті («Мій Юрій Клен» та «Про Пабльо Неруду та те, що довкола») відомого літературного критика, пись-

менника та перекладача Ігоря Костецького, в яких автор висловив деякі контрверсійні думки щодо ролі та значення російської мови в УРСР, а також порівняв комунізм з релігією, зокрема з християнством. Редакція та видавці «Сучасності» у статті «На порозі сьомого р.» (*Сучасність*. — 1967. — № 1. — С. 3–6) схарактеризували погляди І. Костецького як «не тільки баламутні, але й шкідливі як з погляду інтересів української літератури, так і з становища визвольної боротьби українського народу за своє власне «я», за свою духовність та підметність і за свою національну гідність та суверенність». І. Лисяк-Рудницький, І. Кошелівець та інші розцінили це як обмеження вільної думки та слова і припинили співпрацю з «Сучасністю». Роман Шпорлюк хоча й засудив позицію видавців та редакції «Сучасності» у справі І. Костецького, але співпраці з часописом не припинив. І. Лисяк-Рудницький відновив співробітництво з часописом лише у 1971 р. після публікації у «Сучасності» його полемічної статті «В обороні інтелекту» (*Сучасність*. — 1971. — № 5. — С. 111–112; № 6. — С. 105–120), в якій він проаналізував погляди І. Костецького та видавців «Сучасності», а також висловив власні міркування про значення та роль свободи думки і слова у житті української діаспори. Докладніше див.: Грицак Я. Коментарі//Лисяк-Рудницький І. Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак. — К., 1994. — Т. 2. — С. 524–525; Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький (Нарис інтелектуальної біографії)//Сучасність. — 1994. — № 11. — С. 85).

⁷² ...**дотримав би дискреції**... — від польск. zachować dyskrecję — збергти таємницю.

⁷³ ...**Утехіном**... — Утехін Сергій Васильевич (1921–2004) — американський історик російського походження. Народився в Радянській Росії, у 1939–1940 рр. навчався на історичному факультеті Московського університету. Після закінчення Другої світової війни — в еміграції в Німеччині та Англії. У 1953–1958 рр. працював в іноземній службі «Бі-бі-сі», у 1958–1962 рр. викладав у Лондонській школі економіки. Від 1965 р. редактор часопису «Soviet Studies». У 1969–1984 рр. — професор університету штату Пенсильванія (США). Автор монографії «Russian Political Thought: A Concise History» (Dent, 1963) та низки інших досліджень, присвячених російській історії.

⁷⁴ ...**мій Драгоманівський збірник**... — йдеться про видання: *Mykhaylo Drahomanov. A Symposium and Selected Writings. Compiled with Assistance of the Drahomanov Commission of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the US under the Chairmanship of Professor Svitozar Drahomanov/Ed. by Ivan L. Rudnytsky//The Annals of the Ukrainian Academy of Art and Sciences in the US. — Vol. II. — № 1 (3). — Spring 1952.*

⁷⁵ **На запрошення Утехіна я написав для «Совет Стадис» довшу рецензію на книгу Білінського**... — рецензія Івана Лисяка-Рудницького на монографію Ярослава Білінського «The Second Soviet Republic: The Ukraine after World War II» (1964) була надрукована у часописі «Soviet Studies» (1967. — № 3. — P. 380–383).

⁷⁶ ...**пейпер бек'а**... — від англ. paperback — м'яка обкладинка.

⁷⁷ **В мене є чорновик двох статей про Драгоманова: відома Вам доповідь про «реабілітацію» [Драгоманова] в Радянському Союзі та про погляди [Драгоманова] на проблему українсько-жидівських відносин** — студія Івана Лисяка-Рудницького про «реабілітацію» Михайла Драгоманова в СРСР так і не була надрукована; стаття «Михайло Драгоманов і проблема українсько-єврейських взаємин» була надрукована у часописі «Canadian Slavonic Papers»: *Ivan L. Rudnytsky.*

Mychailo Drahomaniv and the Problem of Ukrainian-Jewish Relations//Canadian Slavonic Papers. — 1969. — № 2. — P. 182–198.

⁷⁸ ...**давніше** статтю про **Драгоманова** як державного мислителя... — йдеться про наступне видання: *Ivan L. Rudnytsky. Drahomanov as Political Theorist*/Mykhaylo Drahomanov. A Symposium and Selected Writings. Compiled with the Assistance of the Drahomanov Commission of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the US under the Chairmanship of Professor Svitozar Drahomanov/Ed. by Ivan L. Rudnytsky//The Annals of the Ukrainian Academy of Art and Sciences in the US. — Vol. II. — № 1 (3). — Spring 1952. — P. 70–130.

⁷⁹ ...**Джордж Вашингтон Юніверситі в Вашингтоні**... — Університет ім. Джорджа Вашингтона — приватний вищий навчальний заклад у м. Вашингтон (Колумбія, США).

⁸⁰ ...**річників «Дуклі»**... — «Дукля» — літературно-мистецький та публіцистичний журнал, видається в Пряшеві від 1952 р. силами української діаспори у Словаччині (ЧССР). З 1952 — кварталник-альманах, з 1966 — журнал видається раз на два місяці; у «Дуклі» друкувалися твори українських та російських (радянських), чеських, словацьких та місцевих русинських авторів.

⁸¹ ...**я прийшов до Американського університету без «тенюр»**... — від англ. tenure — постійна професорська посада при певному університеті. У США та Канаді професор, який отримує «tenure», має значну автономію від університетської адміністрації у справі викладацької та наукової діяльності й може бути звільнений лише у разі скоєння якихось протиправних дій.

⁸² **В першу чергу дозвольтє Марії Анні й Вам щиро погратулювати з нагоди народження сина** — йдеться про народження у вересні 1968 р. у Марії-Анни і Романа Шпорлюків сина Михайла.

⁸³ ...**катехом**... — від польськ. katecheta — викладач Закону Божого.

⁸⁴ ...**о. Горникевичем**... — Теофіл Горникевич (1891–1969) — греко-католицький священник, теолог та історик. Від 1927 до 1939 рр. о. Теофіл Горникевич обіймав посаду професора релігії у Першій академічній гімназії Львова, в якій у 1929–1937 рр. навчався Іван Лисяк-Рудницький. Від 1940 р. — в еміграції в Австрії, у другій половині 1940–1950-х рр. викладав теологію у низці вищих навчальних закладів Відня. о. Теофіл Горникевич брав участь в упорядкуванні архіву В'ячеслава Липинського, а також, на замовлення Східноєвропейського наукового інституту ім В. Липинського, займався пошуком у віденських архівах документів, що стосувалися австрійської політики щодо українських земель у 1914–1918 рр., упорядкував чотиритомну збірку документів, присвячену історії України у 1914–1922 рр.: «Ereignisse in der Ukraine 1914–1922» (В. 1–4, Philadelphia, 1966–1969).

⁸⁵ **Моя дружина (Олександра, з дому Черненко — донька наддніпрянських емігрантів)**... — Олександра Черненко (нар. 1923) — поетка, літературознавець, дружина Івана Лисяка-Рудницького від 1968 р. Народилася у м. Піотркув (Польща). Навчалася на медичному факультеті Львівського університету, філологічному факультеті Альбертського університету (Канада), в Українському вільному університеті. Доктор філософії і літературознавства. Член міжнародного ПЕН-клубу. Член об'єднання українських письменників «Слово». Авторка монографій «Михайло Коцюбинський — імпресіоніст: образ людини в творчості письменника» (Мюнхен,

1977), «Експресіонизм у творчості Василя Стефаника» (Мюнхен, 1989) та поетичної збірки «В дорозі до другого берега» (1992).

⁸⁶ ...**пізніше хочу забиратися до більшої праці: історії українців в Австро-Угорській монархії** — Іван Лисяк-Рудницький планував написати дисертаційне дослідження і монографію, присвячені історії західноукраїнських земель у складі імперії Габсбургів, проте встиг надрукувати лише статтю «Українці в Галичині під австрійським пануванням»: *Rudnytsky I. L. The Ukrainians in Galicia under Austrian Rule//Nation-building and the Politics of Nationalism: Essays on Austrian Galicia/Ed. A. Markovits and F. Sysyn. — Cambridge, MA, 1982. — P. 23–67.*

⁸⁷ ...**до Мішігану...** — тобто до Мічигану.

⁸⁸ **Я не знав про Ваше подвійне громадянство** — у даному разі Іван Лисяк-Рудницький помиляється. У 1958 р. Роман Шпорлюк легально виїхав з Польської Народної Республіки до Англії для навчання в Оксфордському університеті. Коли 1960 р. влада ПНР відмовила у продовженні терміну перебування за кордоном, Роман Шпорлюк залишився в Англії нелегально. Наприкінці 1961 р. він залишив Англію і виїхав до США для навчання в аспірантурі Стенфордського університету. У 1961–1967 рр. Роман Шпорлюк мав статус постійного резидента (permanent resident), а 1968 р. отримав американське громадянство.

⁸⁹ ...**ПРЛ...** — абрєвіатура від: Polska Rzeczpospolita Ludowa — Польська Народна Республіка.

⁹⁰ **Ваш український псевдонім** — йдеться про псевдонім «Павло Чернов», яким у 1960 — на початку 1970-х рр. підписував свої «советологічні» статті Роман Шпорлюк. Див. також примітку 17.

⁹¹ ...**альярми...** — (від франц. à l'arme — «до зброї») — попередження про небезпеку.

⁹² ...**два зошити «Українського самостійника» зі статтею про Четвертий універсал...** — йдеться про статтю Івана Лисяка-Рудницького: *І. Лисяк-Рудницький. Четвертий універсал на тлі української політичної думки//Український самостійник (Мюнхен). — 1968. — Ч. 6. — С. 2–9; Ч. 7–8. — С. 7–15.*

⁹³ ...**Тараса Гунчака...** — Гунчак Тарас Григорович (нар. 1932) — український історик, археограф та публіцист. Навчався в університеті м. Фордем (Fordham), докторський ступінь здобув у Віденському університеті. Від 1960 р. — професор історії Ратгерського університету (м. Ньюарк, штат Нью-Джерсі). Автор праць: «Українська суспільно-політична думка в столітті. Документи і матеріали» (Упорядкування Т. Гунчак і Р. Сольчаник, т. 1–3, 1983), «The Ukraine, 1917–1921: A Study in Revolution» (editor, Cambridge, Mass., 1977), «УПА в світлі німецьких документів» (укладач-упорядник, Торонто, 1983), «Ukraine and Poland in Documents, 1918–1922» (editor, New York, 1983), «Україна: перша половина ХХ століття: нариси політичної історії» (К., 1993), «Симон Петлюра та євреї» (К., 1993), «On the Horns of Dilemma: The Story of the Ukrainian Division Halychyna» (Lunham, 2000), «Мої спогади-стежки життя» (К., 2005) та ін.

⁹⁴ **Гарвардський центр українських студій запросив мене читати курс з історії України 19 століття в осінньому семестрі 1970-го року...** — йдеться про Український науковий інститут Гарвардського університету, який був офіційно відкритий 1973 р. У 1968 р. у Гарвардському університеті була створена кафедра історії України ім. М. Гру-

шевського, яку очолив Омелян Прицак. Після утворення 1973 р. кафедр української літератури ім. Д. Чижевського та української філології ім. О. Потебні був офіційно відкритий також Український науковий інститут Гарвардського університету.

⁹⁵ ...Пролог домовився з мною щодо публікації книги моїх статей і есеїв з історії української суспільно-політичної думки — див. примітку 6.

⁹⁶ Я досі не відновив співпраці з «Сучасністю», хоч нав'язав особистий контакт з новим редактором, Вольфрамом Бургардтом який, до речі, дуже мила та інтелігентна людина. Як передумову мого повернення до кола співробітників, я поставив поміщення в журналі полемічної статті, де, в нав'язанні до афери Костецького з-перед двох з половиною років, я говорю про значення принципів свободи думки та вислову. Стаття вже кілька місяців лежить у редакційній течці, але Бургардт досі не зважився її друкувати — занадто «контроверсійна!» — докладніше про переговори між Іваном Лисяком-Рудницьким, Вольфрамом Бургардтом (який обійняв посаду головного редактора «Сучасності» 1967 р.) та видавцями «Сучасності» з приводу публікації статті Івана Лисяка-Рудницького «В обороні інтелекту» див.: Грицак Я. Коментарі//Лисяк-Рудницький І. Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак. — К., 1994. — Т. 2. — С. 524–525.

⁹⁷ В моїй професійній ситуації наступило несподіване ускладнення. Я мав враження, що моя праця в Американському університеті проходить успішно та що, зокрема, мої виклади знаходять добрий відзив з боку студентів. Тому було для мене прикрим ударом, коли місяць тому я дізнався, що наш департамент не хоче мені дати «тенюр». Усі мотиви не є для мене ясні, але м[іж] ін[шим] зустрівся я також з аргументом, що в мене дуже вузька спеціалізація, яка лежить поза «мейнстрім оф Рашан гісторі». Справа з Американським університетом ще не закінчена, бо вже були сильні протести з боку ряду студентів і можна сподіватися, що цього буде більше, коли почнеться семестр. Але, в усякому випадку, моє дальше професійне майбутнє під знаком запиту — проблеми з отриманням «тенюр» в Американському університеті виникли, зокрема, через особистий конфлікт Івана Лисяка-Рудницького з деканом історичного факультету. Втім, насамперед завдяки підтримці студентів, керівництво факультету змінило власне попереднє рішення і надало Іванові Лисяку-Рудницькому постійну професорську посаду у вересні 1971 р. Проте Іван Лисяк-Рудницький вирішив покинути Американський університет і від вересня 1971 р. обійняв посаду професора східноєвропейської та української історії в Альбертському університеті (Едмонтон, Канада). (Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький (Нарис інтелектуальної біографії)//Сучасність. — 1994. — № 11. — С. 92–93); «мейнстрім оф Рашан гісторі» — від англ. mainstream of Russian history — провідний напрямок в російській історії (історіографії).

⁹⁸ ...мій студент, докторант з російської історії, Джон Бахман... — Джон Бахман (John E. Bachman) студіював російську історію в Американському університеті у Вашингтоні. Зокрема, автор розвідки «Recent Soviet Historiography of Russian Revolutionary Populism» (*Slavic Review*. — 1970. — № 4. — P. 599–612).

⁹⁹ ...вакаційні курси... — тобто курси, що читаються під час канікул, поза основним навчальним часом (наприклад, на літніх школах).

¹⁰⁰ ...Ваша студія про пресу УРСР — судячи по статтях, які в Вас були на цю тему в «Сучасності» — повинна бути д[уже] цікава — упродовж 1960-х рр. Роман

Шпорлюк (під псевдонімом Павло Чернов) надрукував у «Сучасності» низку статей, в яких під різними кутами зору аналізувалась преса Радянської України (цією темою Роман Шпорлюк продовжував займатись й протягом 1970–1980-х рр.). Перелік публікацій, присвячених пресі УРСР, див. у бібліографії праць Романа Шпорлюка: *The Bibliography of Roman Szporluk* (Compiled by K. Kiebusinski)//Cultures and Nations of Central and Eastern Europe. Essays in Honor of Roman Szporluk. — Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000. — P. 2–15. Див. також примітку 138.

¹⁰¹ **На мого листа в TLS не було ніякого відгуку...** — йдеться про публікацію Івана Лисяка-Рудницького: *Rudnytsky I. L. Ukrainian Nationalism*//Times Literary Supplement (London). — 1969. — April 24.

¹⁰² **...Rutgers U[niversity]...** — Ратгерський університет у м. Ньюарк (Нью-Джерсі, США).

¹⁰³ **...Оглоблина...** — Оглоблин Олександр Петрович (1899–1992) — видатний український історик, фахівець з української історії XVII–XIX ст. та історіографії. Народився в Києві, навчався в Київському університеті, 1926 р. здобув ступінь доктора історії української культури. У 1920-х рр. викладав у Київському інституті народної освіти та низці інших київських вищих навчальних закладів, співпрацював з ВУАН. У 1930-х рр. очолював Всеукраїнський архів стародавніх актів у Києві (1932–1933) та обіймав посаду старшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР (1937–1941). Від 1944 р. — в еміграції. Викладав в Українському вільному університеті у Празі (від 1945 р. — у Мюнхені). У 1951 р. переїхав до США, очолював історичну секцію УВАН у США та Українське історичне товариство (1965–1981). У 1970–1979 рр. був президентом УВАН у США. Автор численних праць, серед яких: «Очерки из истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетьманщине» (Київ, 1925), «Українсько-Московська угода 1654 р.» (Нью-Йорк, 1954), «Думки про Хмельниччину» (Нью-Йорк, 1957), «Ukrainian Historiography, 1917–1956» (New York, 1957; український переклад — Київ, 2003), «Люди старої України» (Мюнхен, 1959), «Думки про сучасну українську советську історіографію» (Нью-Йорк, 1963). (Докл. див.: *Винар Л. Олександр Петрович Оглоблин. 1899–1992. Біографічна студія. Нью-Йорк, Торонто, Київ, Париж, 1994*).

¹⁰⁴ **Працюю тепер над англійською версією статті про IV Універсал** — перероблений і доповнений варіант статті Івана Лисяка-Рудницького «Четвертий універсал на тлі української політичної думки» (надрукованої у часописі «Український самостійник», 1968, Ч. 6–8) увійшов як окремих розділ до колективної праці «*The Ukraine, 1917–1921: A Study in Revolution*»: *The Ukraine, 1917–1921: A Study in Revolution*/Ed. by Taras Hunczak. — Cambridge, Mass., 1977. — P. 186–219 (Chapter Eight).

¹⁰⁵ **...хочу приспособити до друку мою стару доповідь ще з конференції АНА з 1964 року про Карпатську Україну** — ця праця, під назвою «Карпатська Україна: народ у пошуках своєї ідентичності», вийшла друком вже після смерті Івана Лисяка-Рудницького: *Лисяк-Рудницький І. Карпатська Україна: народ у пошуках своєї ідентичності*//Лисяк-Рудницький І. Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак. — К., 1994. — Т. 1. — С. 451–470.

¹⁰⁶ **А відтак спроба сміливої синтези: «The Ukrainian SSR — the Historical Interpretation»** — опублікована в 1972 р.: *Rudnytsky I. L. The Soviet Ukraine in Historical Perspective*//Canadian Slavonic Papers. — 1972. — № 2. — P. 235–249.

¹⁰⁷ **Дорогий Романе...** — уривок з цього листа, що стосується планів організації поїздки групи американських професорів українського походження до УРСР, був надрукований раніше Ярославом Грицаком: *Грицак Я.* Коментарі//Лисяк-Рудницький І. Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак. — К., 1994. — Т. 2. — С. 533–534; Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький (Нарис інтелектуальної біографії)//Сучасність. — 1994. — № 11. — С. 91.

¹⁰⁸ **...проректор Київського ун-ту, Гліб Миколайович Цветков...** — Цветков Гліб Миколайович (1927–1996) — радянський історик, фахівець з проблематики міжнародних відносин. У 1955 р. захистив кандидатську дисертацію «Провал антирадянської політики США в період світової економічної кризи 1929–1933 рр.». Викладав на кафедрі нової історії і міжнародних відносин Київського університету. Від 1962 р. — проректор, від 1969 р. — завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики СРСР, від 1976 р. — декан факультету міжнародних відносин та міжнародного права Київського університету. У 1973 р. захистив докторську дисертацію «Політика США по відношенню до СРСР в 30-х рр. XX ст.». Автор праць: «Політика США в отношении СССР накануне Второй мировой войны» (Київ, 1973), «СССР и США: отношения, влияющие на судьбы мира» (Київ, 1988), «Внешнеполитическая стратегия КПСС и новое политическое мышление в ядерный век» (1988), «Победа, изменившая мир» (Київ, 1990) та ін.

¹⁰⁹ **...Московського конгресу...** — йдеться про XIII Міжнародний конгрес історичних наук, що проходив 16–23 серпня 1970 р. у Москві.

¹¹⁰ **Отже, на мій погляд, справа серйозна та має вигляди на реалізацію** — влада УРСР не дала дозволу на приїзд групи американських професорів до республіки. У березні 1971 р. члени ініціативної групи з організації поїздки отримали листа з Київського університету, в якому повідомлялося, що усі попередні домовленості скасовуються. Ймовірно, цей проект не отримав підтримки або на рівні міністра вищої освіти, або на рівні найвищого партійного керівництва УРСР, див.: *Грицак Я.* Коментарі//Лисяк-Рудницький І. Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак. — К., 1994. — Т. 2. — С. 534.

¹¹¹ **О. Федишин** — Федишин Олег (нар. 1928) — американський політолог українського походження. Навчався у Колумбійському університеті, де і здобув докторський ступінь. Згодом професор Нью-Йоркського університету, професор політичних наук у Річмондському коледжі Міського університету Нью-Йорка (City University of New York), науковий секретар Української вільної академії наук у США (від 1978 р.). Автор праці «Germany's Drive to the East and the Ukrainian Revolution, 1917–1918» (Newarc, N. J., 1971) й низки «советологічних» статей і рецензій в американських та українських часописах.

¹¹² **...приходжу «жечи власцівей»...** — у даному разі — «до серйозної теми» (від польськ. rzecz właściwa).

¹¹³ **Мої колеги з ініціативної групи уповноважили мене звернутися до Вас із запитом, чи Ви були б готові прилучитися до нашого почину та взяти участь у плянованій поїздки** — Роман Шпорлюк не підтримав ініціативу Івана Лисяка-Рудницького, Всеволода Голубничого, Івана Коропецького та інших, оскільки вважав, що влада УРСР не дасть дозволу на приїзд групи американських професорів українського походження до республіки.

¹¹⁴ ...**Кембриджі**... — місто у США (штат Массачусеттс), на території якого розташований Гарвардський університет.

¹¹⁵ ...**М. А. зі славістики**... — тобто магістерський ступень зі славістики.

¹¹⁶ ...**сервей**... — від англ. survey — огляд.

¹¹⁷ ...**Сольчаника**... — Сольчаник Роман (нар. 1944) — американський історик українського походження. Навчався на докторській програмі в Ратгерському університеті, потім перейшов до Мічиганського університету (науковий керівник — Роман Шпорлюк), де й здобув 1973 р. ступінь доктора російської та східноєвропейської історії (дисертація — «The Communist Party of Western Ukraine»). Викладав російську історію та радянську політику у Мічиганському (1972–1973) та Ратгерському (1973–1975) університетах. Від 1977 р. працював аналітиком бюро радіо «Свобода» у Мюнхені, а від 1988 р. — директором програм досліджень та розвитку бюро радіо «Свобода» у Мюнхені. Працював консультантом з питань українсько-російських відносин недержавної аналітичної інституції RAND Corporation у Санта-Моніці (Каліфорнія, США). Автор численних досліджень з української історії XIX–XX ст., зокрема: «Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали» (Упорядкували Т. Гунчак і Р. Сольчаник, т. 1–3, 1983), «Ukraine: From Chernobyl to Sovereignty. A Collection of Interviews» (editor, New York, 1992), «Ukraine: The Road to Independence» (New York, 1993), «Ukraine and Russia: The Post-Soviet Transition» (Lanham, Md., 2001) та ін.

¹¹⁸ ...**Хімки**... — Химка Іван-Павло (Himka, John-Paul) (нар. 1949) — історик, професор факультету історії та класичних студій Альбертського університету (Едмонтон, Канада). Здобув докторський ступінь (1977) у Мічиганському університеті під керівництвом Романа Шпорлюка. Наукові інтереси стосуються України (зокрема, Галичини) та Центрально-Східної Європи, проблем націотворення, історії церкви, соціальної історії, останнім часом — проблеми історичної пам'яті. Автор праць: «Socialism in Galicia: The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860–1890)» (Cambridge, Mass., 1983), «Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century» (Edmonton, London, New York, 1988), «Religion and Nationality in Western Ukraine: The Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867–1900» (Montreal, London, Ithaca, 1999) та ін.

¹¹⁹ ...**від дисертації Хімки можна очікувати надзвичайно цікавих і нових фактів і інтерпретацій** — докторську дисертацію «Socialism in Galicia: The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860–1890)» Іван-Павло Химка захистив 1977 р. в Мічиганському університеті. Монографія на основі дисертації вийшла друком 1983 р., український переклад з'явився 2002 р.

¹²⁰ ...**один цікавиться історіографією — до мене прийшов через зацікавлення Покр[овським] а я звернув його увагу на укр[аїнських] істориків 20-х років** — у даному разі йдеться про Джеймса Мейса. Дж. Мейс, марксист за переконаннями, звернувся до Романа Шпорлюка як до фахівця з доробку Михайла Покровського — провідного російського історика-марксиста. Натомість Роман Шпорлюк запропонував Мейсові досліджувати українських марксистів 1920—початку 1930-х рр. Результатом цих студій стала докторська дисертація, присвячена українському націонал-комунізму, «Communism and the Dilemmas of National Liberation. National Communism in Soviet Ukraine, 1918–1933», видана 1983 р. у вигляді монографії (див. також примітку 145).

Покровський Михайло Миколайович (1868–1932) — російський історик, державний і партійний діяч. Заступник народного комісара просвіти РСФРР, голова президії Комуністичної академії, ректор Інституту червоної професури в Москві. Автор праць: «Русская история с древнейших времён» в 5 т. (Москва, 1910–1913), «Очерк истории русской культуры» ч. 1–2 (Москва, 1915–1918), «Очерк истории революционного движения XIX—XX вв.» (Москва, 1924) тощо. Протягом 1920-х рр. М. М. Покровський був найвпливовішим марксистським істориком в СРСР. Погляди Михайла Покровського Роман Шпорлюк аналізує у докторській дисертації «M. N. Pokrovky's Interpretation of Russian History» (захищена 1965 р. у Стенфордському університеті) та у наступних публікаціях: *Szporluk R. Pokrovsky and Russian History//Survey*. — 1964. — Vol. 53. — P. 107–118; *Szporluk R. Pokrovskii's View of the Russian Revolution//Slavic Review*. — 1967. — № 1. — P. 70–84, а також у передмові до англійського перекладу вибраних праць М. Покровського: *Szporluk R. Introduction//Russia in World History: Selected Essays by M. N. Pokrovskii/Translated by Marry Ann and Roman Szporluk; Edited by Roman Szporluk*. — Ann Arbor, 1970. — P. 1–46, та у двох рецензіях: *Szporluk R. Pokrovsky, M. N. Izbranye proizvedeniia*. — Moscow, 1965–1967//*Slavic Review*. — 1971. — № 3. — P. 649–655; *Szporluk R. Sokolov O. D. M. N. Pokrovskii i sovetskaia istoricheskaia nauka*. — Moscow, 1970//*Slavic Review*. — 1974. — № 2. — P. 354–355.

¹²¹ **Другий — цікавиться демографією — матиме статтю про Білорусь в Совет Стадис у линевому числі. (Дисертація буде порівнювати урбанізацію і асим[іляцію] укр[аїнців] і білорусів перед 1914 роком, укр[аїнців] також в Галичині)** — йдеться про Стівена Гут'єра та його статтю: *Guthier Steven L. The Belorussians: National Identification and Assimilation, 1897–1970*. — Part 1: 1897–1939//*Soviet Studies*. — Vol. 29. — № 1. — January 1977. — P. 37–49; Part 2: 1939–1970//*Soviet Studies*. — Vol. 29. — No. 2. — April 1977. — P. 270–283. Гут'єр Стівен (Guthier Steven L.) — американський історик. Сфери наукових зацікавлень — історія націоналізму в Україні, порівняльні студії українського та білоруського націєтворення, українські міста в період революції та між світовими війнами. Дисертація Стівена Гут'єра на здобуття докторського ступеня «The Roots of Popular Ukrainian Nationalism: A Demographic, Social and Political Study of the Ukrainian Nationality to 1917», захищена 1990 р. у Мічиганському університеті, залишилась неопублікованою.

¹²² **...ГУНІ...** — йдеться про Український науковий інститут Гарвардського університету.

¹²³ **Не знаю чи Ви бачили Гендбук оф мейджор совет нашоаналітіз: я там є автором розділу про Укр[аїну] і дозволив собі Вас цитувати і на Вас покликуватися. Книжку видав Макміллен за ред[акції] Зева Катца** — йдеться про видання: *Szporluk R. The Ukraine and the Ukrainians//Handbook of Major Soviet Nationalities*. Ed. by Zev Katz, Rosemarie Rogers, and Frederic Harned. — New York, 1975. — P. 21–48.

¹²⁴ **Дорогий Романе...** — уривок з цього листа, присвячений поїздки Івана Лисяка-Рудницького до Польщі, був раніше надрукований Ярославом Грицаком: *Грицак Я. Коментарі//Лисяк-Рудницький І. Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак*. — К., 1994. — Т. 1. — С. 499–500; *Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький (Нарис інтелектуальної біографії)//Сучасність*. — 1994. — № 11. — С. 94.

¹²⁵ **...Лесею...** — йдеться про Олександру Черненко, дружину І. Лисяка-Рудницького. Див. примітку 85.

¹²⁶ ...«Весни народів» 1848–49 року... — тобто періоду активізації революційних та національно-визвольних рухів у країнах Західної та Центрально-Східної Європи у 1848–1849 рр.

¹²⁷ **Надіємося на те, що від наступного академічного року буде чинний Канадський Інститут Українських Студій, створений на дотацію провінційного уряду Альберти** — Канадський інститут українських студій Альбертського університету (КИУС) був заснований 1 липня 1976 р.

¹²⁸ **На директора висувають альбертського автохтона, проф[есора] Манолія Лупула...** — Лупул Манолій (нар. 1927) — науковець і громадський діяч. Здобув бакалаврський ступінь в Альбертському університеті (1950), магістерський — у Міннесоті (1955) та докторський у Гарварді (1963). У 1958–1990 рр. викладав на факультеті освіти університету Альберти. Співзасновник Канадського інституту українських студій та його перший директор (1976–1986). Своєю науковою і громадською діяльністю спричинився до утвердження мультикультуралізму як державної політики Канади та піднесення ролі української громади. Як дослідник цікавиться історією української діаспори в Канаді, мовною та культурною політикою, мультикультуралізмом, відносинами церкви та держави, освітою в Канаді. Автор праць: «The Roman Catholic Church and the North-West School Question: A Study in Church-State Relations in Western Canada, 1875–1905» (Toronto, 1974), «A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada» (editor, Toronto, 1982), «Visible Symbols: Cultural Expression among Canada's Ukrainians» (editor, Edmonton, 1984), «The Politics of Multiculturalism: A Ukrainian-Canadian Memoir» (2005) та ін.

¹²⁹ **Між іншими, є домовлення з Сарселем щодо публікації гаслової (абеткової) англomовної Енциклопедії Українознавства в чотирьох томах** — Сарсель (Sarcelles) — місто у Франції, за 17 км на північ від Парижа. З 1951 р. є центром Наукового товариства ім. Шевченка в Європі й редакції «Енциклопедії Українознавства». В осередку НТШ розташована також Комісія допомоги українському студентству, Делегатура Українського вільного університету і Центральний комітет Українського християнського руху; у 1951–1956 рр. діяв Інститут заочного навчання. В Сарселі видавалися неперіодичні видання НТШ: «Вісті із Сарселою», «Вісті НТШ в Європі» та ін. Див. також примітку 199.

¹³⁰ **...про польсько-українську конференцію, що нею займається Потічний; матеріали були б згодом опубліковані** — Петро Потічний (Peter J. Potichnyj) (нар. 1930) — український історик, громадський діяч, професор факультету політичних наук Макмастерського університету (м. Гамільтон, Канада). Учасник збройної боротьби УПА, з 1950-х рр. проживає у США. Докторський ступінь здобув у Колумбійському університеті (1966 р.), був професором Українського вільного університету. Редактор багатотомного видання «Літопис УПА». Автор праць: «The Ukraine and the Czechoslovak Crisis» (co-author, Canberra, 1970), «Soviet Agriculture Trade Unions, 1917–1970» (Toronto, 1972), «Ukraine and Russia in Their Historical Encounter» (editor, Edmonton, 1992), «Павлокома, 1441–1945: історія села» (Торонто, 2001). Конференція, присвячена польсько-українським відносинам, відбулась у Макмастерському університеті (Гамільтон, Канада) в жовтні 1977 р. Матеріали цієї конференції були видані окремою збіркою 1980 р. за редакцією Петра Потічного: Poland and Ukraine: Past and Present/Ed. Peter J. Potichnyj. — Edmonton, 1980.

¹³¹ **Матиму «фულ-тайм» наукового співробітника...** — у даному випадку — посаду наукового співробітника на повну ставку (від англ. full-time).

¹³² **...незабаром появиться в видавництві Інституту ім. Липинського в Філадельфії великий том листів Осипа Назарука до В. Липинського, під моєю редакцією** — йдеться про видання: Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського/Ред. Іван Лисяк-Рудницький. Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського. — Архів. Т. 7. — Філадельфія, Пенсильванія, 1976.

¹³³ **Мій син Петро закінчив два роки в Кембриджському університеті й тепер є на першому р. докторальної програми в Єйль** — Петро Лисяк-Рудницький (нар. 1951) — філолог та фахівець з проблем психології, професор Флоридського університету, син Івана Лисяка-Рудницького. Навчався у Колумбійському і Кембриджському університетах, дисертацію захистив у Єйльському університеті 1979 р. Автор праць: «Freud and Oedipus» (1987), «The Psychoanalytic Vocation: Rank, Winnicott and Legacy of Freud» (1991) та ін.

¹³⁴ **На жаль, у поганому стані моя Мама** — йдеться про Мілену Рудницьку (1892–1976) — відому громадську діячку, одну з ідеологів українського жіночого руху на Західній Україні та його провідних діячок у 1920–1930-х рр., авторку численних публіцистичних праць, матір Івана Лисяка-Рудницького. Навчалась у Львівському та Віденському університетах. У 1921–1928 рр. викладала на Вищих педагогічних курсах у Львові. Голова центральної управи Союзу українок у Львові (у 1930-х рр.), Українського жіночого конгресу в Станіславі (від 1934 р.), Світового союзу українок, політичної жіночої організації «Дружина княгині Ольги»; редактор двотижневика «Жінка» (1935–1939). Активна діячка УНДО, депутат від українського населення до польського сейму (1928–1935). Від 1939 р. перебувала в еміграції: у Женеві у 1945–1950 рр., потім у Нью-Йорку і Мюнхені. Авторка праць: «Українська дійсність і завдання жінки» (Львів, 1934), «Західна Україна під большевиками» (Нью-Йорк, 1958), «Невидимі стигмати» (Рим, Мюнхен, Філадельфія, 1971) та ін.

¹³⁵ **Дорогий Іване, Прийміть щирі вислови співчуття для Вас і Ваших рідних з приводу смерті Вашої Матері** — Мілена Рудницька померла 26 березня 1976 р.

¹³⁶ **...канадець Божик...** — Божик Юрій (Yuri Boshyk) — історик, фахівець з політичної історії України. Здобув докторський ступінь в Оксфордському університеті, захистивши дисертацію «The Rise of Ukrainian Political Parties in Russia, 1900–1907: With Special Reference to Social Democracy» (1981). Був співробітником Торонтського, Гарвардського та Йоркського (Велика Британія) університетів, зараз — професор Міжнародного інституту розвитку менеджменту (International Institute for Management Development) у Лозанні (Швейцарія). Автор праць: «Political Refugees and Displaced Persons, 1945–1954: A Selected Bibliography and Guide to Research» (co-editor, Edmonton, 1982), «The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after WWII» (co-author, Edmonton, 1992) та ін.

¹³⁷ **Гельмут Зонненфельдт своїм шляхом також певне дав дещо думати тим, хто вважали укр[аїнську] ситуацію принципово відмінною — особливо після Гельсінків — від польської** — Зонненфельдт Гельмут (Sonnefeldt Helmut) (нар. 1938) — американський советолог. У 1952–1969 рр. очолював Відділ досліджень СРСР та Східної Європи Державного департаменту США, був членом Ради національної безпеки США (1969–1974) та радником Державного департаменту. Автор численних

«советологічних» досліджень. У даному разі йдеться про обґрунтування Гельмутом Зонненфельдом контрверсійної тези про «органічний зв'язок» між Східною Європою та СРСР.

¹³⁸ Я дуже зайнятий своєю роботою про українську пресу після 1944 року. Маю вже досить довгий рукопис, але це тільки перша версія, треба певні речі переписувати, і додавати багато нового. Хотів би написати дослідження в якому інтегровано розглядалися б, у взаємному пов'язанні, але без будь якого історичного «монізму» чи «моноказвізму», і преса чи культура взагалі, і політика, і демографія. А також історичні традиції, пам'ять — узагальнювальне дослідження Романа Шпорлюка, присвячене пресі повоєнної УРСР, залишається у рукописі. Окремі частини цієї студії друкувались у 1960–1970-х рр. у «Сучасності» та низці інших часописів. Докладніше див. бібліографію праць Романа Шпорлюка: *The bibliography of Roman Szporluk (compiled by K. Kiebzuzinski)/Cultures and Nations of Central and Eastern Europe. Essays in Honor of Roman Szporluk.* — Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000. — Р. 2–15.

¹³⁹ ...конференції АААСС... — конференція Американської асоціації сприяння славістичним студіям, див. прим. 9.

¹⁴⁰ Літом, залишаємося тут, крім двох тижнів які думаємо провести в пансіоні Ксеня — це улюблене місце наших дітей — подобається їм ріка, і українські страви смакують. (Ви напевне знаєте гантерські українські поселення) — про пансіон «Ксеня» див. примітку 177.

¹⁴¹ Чи Ви не могли б десь виступити прилюдно, може у Свободі, в обороні нещасного Плюща... — Плющ Леонід (нар. 1939) — український математик, літературний критик, учасник дисидентського руху. Народився в Киргизії, навчався у Київському університеті. У 1963–1968 рр. працював в Інституті кібернетики АН УРСР. Від 1969 р. — учасник правозахисного руху. У 1969 р. — звільнений з роботи, а 1972 р. — заарештований за написання статей і підписування листів щодо захисту прав людини. Був оголошений психічно хворим і поміщений до Дніпропетровської психіатричної лікарні. У 1976 р. під тиском західної громадськості був висланий з СРСР до Франції. Автор літературознавчих праць: «Екзод Тараса Шевченка: навколо “Москалевої криниці”: дванадцять статтів» (Едмонтон, 1986) та «Його таємниця, або “Прекрасна ложа” Хвильового» (К., 2006), а також автобіографії «На карнавалі історії» (1977). У даному разі йдеться про необхідність захисту Леоніда Плюща (який на момент написання листа вже перебував у Франції) від критики консервативних кіл української діаспори.

¹⁴² ...імпакт... — від англ. impact — вплив.

¹⁴³ ...проф[есор] Шевченко... — Шевченко Ігор Іванович (нар. 1922) — американський історик українського походження. Від 1949 р. працював у Каліфорнійському, Мічиганському, Колумбійському (професор з 1962 р.) і Гарвардському (професор з 1965 р.) університетах. Академік НАН України, член Британської академії, Віденської академії наук та низки інших міжнародних наукових асоціацій. Заступник директора (1973–1989) та директор (1977, 1980, 1985) Українського наукового інституту Гарвардського університету. Автор понад 150 праць з візантології, а також низки досліджень з української історії, зокрема, монографії «Ukraine between East and West. Essays on Cultural History to the Early Eighteenth Century» (Edmonton-Toronto, 1996; український переклад — Львів, 2001).

¹⁴⁴ **Стівен Гут'єр пише про соціальну структуру Сх[ідної] України від кінця 19 в. до половини 20х років [XX століття]** — див. прим. 121.

¹⁴⁵ **...Джеймс Мейс, знає досконало марксизм, досліджує марксистську історіографію і філософію в УРСР 20 рр. [XX століття]** — Мейс Джеймс (Mace James Earnest) (1952–2004) — історик та політолог. Навчався в університеті штату Оклахома та Мічиганському університеті. Докторську дисертацію захистив у 1981 р. у Мічиганському університеті. Співпрацював з Українським науковим інститутом Гарвардського університету, брав участь у гарвардському усноісторичному проєкті з дослідження Голодомору. У 1986–1990 рр. — виконавчий директор урядової комісії США з дослідження Голодомору в Україні. У 1990–1991 рр. працював науковим співробітником у Гарріманівському інституті советології при Колумбійському університеті (США), а у 1991–1993 рр. — науковим співробітником в університеті штату Іллінойс (США). У 1993 р. переїхав в Україну, працював науковим співробітником Інституту етнополітики НАН України (1993–1996), викладав у Києво-Могилянській академії (1995–2004), співпрацював з газетою «День». Автор праць: «Communism and the Dilemmas of National Liberation. National Communism in Soviet Ukraine, 1918–1933» (Cambridge, Mass., 1983), «Oral History Project of the Commission on the Ukraine's Famine» (co-editor, Washington, 1990) та численних статей. Спогади Джеймса Мейса видані українською мовою: *Джеймс Е. Мейс*: автобіографія. Факти і цінності: особистий інтелектуальний пошук//*День і вічність Джеймса Мейса*/Ред. Л. Івшина. — К., 2005. — С. 9–24. Див. також примітку 120.

¹⁴⁶ **...канадець Мирослав Юркевич...** — Юркевич Мирослав (нар. 1950) — старший редактор видавництва Канадського інституту українських студій. Співредактор багатьох видань КІУСу, зокрема, «Історії України-Руси» М. С. Грушевського англійською мовою, словника «Historical Dictionary of Ukraine» (2005) та ін.

¹⁴⁷ **Ваша «Історія і пол[ітика]» (Ви напевне знаєте що ця книга втішається незвичайною популярністю серед інтелігентних українців [дописано від руки: Хімка її навіть перешмулював на Схід]... — йдеться про збірку вибраних українознавчих статей Івана Лисяка-Рудницького «Між історією й політикою: статті до історії та критики української суспільно-політичної думки», яка вийшла у видавництві «Сучасність» 1973 р. Іван-Павло Хімка під час своєї поїздки до СРСР 1976 р. нелегально розповсюдив кілька примірників зазначеної збірки статей Івана Лисяка-Рудницького. (*Лисяк-Рудницький І.* Між історією та політикою: статті до історії та критики української суспільно-політичної думки. — Б. м.: Сучасність, 1973; *Грицак Я.* Коментарі//*Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак. — К., 1994. — Т. 1. — С. 522).**

¹⁴⁸ **...ми університет стейтовий** — тобто університет штату — у США — державний університет, який фінансується урядом певного штату (від англ. — state university).

¹⁴⁹ **...під авспіціями...** — від англ. under the auspices — під патронатом.

¹⁵⁰ **...Франк Сисин...** — Сисин Франк (Sysyn Frank E.) (нар. 1947) — американський історик. Бакалаврський ступінь здобув 1968 р. у Принстонській школі громадських та міжнародних справ Вудро Вілсона, а магістерський ступінь з історії — 1969 р. в університеті Лондонської школи славистичних студій. Потім став докторантом історичного факультету Гарвардського університету, де приєднався до ініціативи

Омеляна Прицака зі створення українознавчих кафедр та Українського наукового інституту Гарвардського університету. У наступні роки був професором історії у Гарварді, адміністратором української програми Гарвардської літньої школи, став співредактором часопису «Harvard Ukrainian Studies». У 1989 р. переїхав до Едмонтону й обійняв посаду директора Центру українських історичних досліджень ім. Петра Яцика при Канадському інституті українських студій Альбертського університету, згодом став головою бюро КІУСу в Торонтському університеті, а також головним редактором видання «Історії України-Руси» М. С. Грушевського англійською мовою. Наукові інтереси Франка Сисина стосуються насамперед ранньомодерної історії, українського козацтва, історії релігії та проблем історіографії. Автор праць: «Between Poland and Ukraine. The Dilemma of Adam Kysil, 1600–1653» (Cambridge, Mass., 1985), «Mychailo Hrushevsky: Historian and National Awakener» (2001), «Religion and Nation in Modern Ukraine» (co-author, Edmonton-Toronto, 2003) та ін.

¹⁵¹ ...зверніть в останньому числі «Сучасности» увагу на поезії моєї дружини, друковані під її дівочим прізвищем, «Олександра Черненко» — йдеться про публікацію: *Олександра Черненко*. Славлення осені//Сучасність. — 1977. — № 2. — С. 9–10.

¹⁵² В видавництві «Сучасности» має незабаром появитися книжковим виданням її студія про Коцюбинського — йдеться про видання: *Черненко Олександра*. Михайло Коцюбинський — імпресіонист: образ людини в творчості письменника. — Мюнхен: Сучасність, 1977.

¹⁵³ ...Конгр[есової] бібл[іотеки]... — Бібліотека Конгресу США (The Library of Congress) — одна з найбільших книгозбірень світу, заснована 1800 р. у Вашингтоні.

¹⁵⁴ ...сі парвос кум магніс компараре ліцет... — si parvos cum magnis comparare licet (лат.) — «якщо дозволено порівнювати малих з великими».

¹⁵⁵ ...суб specie етернітагіс... — sub specie aeternitatis (лат.) — з погляду вічності.

¹⁵⁶ ...Джонсон... — Джонсон Оуен (Johnson Owen V.) — американський історик і журналіст. У 1960–1970-х рр. займався журналістською діяльністю, 1968 р. здобув бакалаврський ступінь з історії у Вашингтонському державному університеті. Після того вступив до Мічиганського університету з наміром займатися дослідженнями історії Центрально-Східної Європи. У 1978 р. захистив докторську дисертацію (науковий керівник — Роман Шпорлюк), присвячену словацькому націоналізму та формуванню ідентичностей; ця дисертація була видана 1985 р.: «Slovakia 1918–1938: Education and the Making of a Nation» (New York, 1985). Був професором журналістики в університеті Південного Іллінойсу (Southern Illinois University), від 1980 р. — в університеті штату Індіана (Indiana University), в якому згодом став викладати також на історичному факультеті. У 1991 р. став директором Російського та Східноєвропейського інституту університету штату Індіана. Серед його праць, зокрема, «Eastern European Journalism Before, During and After Communism» (co-author, Cresskill, New Jersey, 1999).

¹⁵⁷ ...зате буду на жовтневій укр[аїнсько] польській зустрічі, де маю говорити про укр[аїнську] пресу як фактор в у[країнсько]-п[ольських] стосунках — перероблений варіант доповіді, прочитаної Романом Шпорлюком на конференції, присвяченій польсько-українським відносинам, що відбулась у Макмастерському

університеті (Гамільтон, Канада) в жовтні 1977 р., був надрукований у збірнику матеріалів цієї конференції: *Szporluk R. The Role of Press in Polish-Ukrainian Relations//Poland and Ukraine: Past and Present/Ed. Peter J. Potichnyj. — Edmonton, 1980. — P. 212–227.*

¹⁵⁸ ...статус гоноріс кауза наукового співроб[ітника]... — від лат. honoris causa — з поваги до заслуг, почесний.

¹⁵⁹ ...може МкГіль його такі візьме... — університет МакГіль (McGill University) у м. Монреаль (Квебек, Канада).

¹⁶⁰ ...це він з архіву Франка дістав, не за дозволом відп[овідних] властей цей драгоманівський матеріал що в літі мин[улого] року друкувався у Суч[асности] — але це секрет!... — йдеться про статтю Михайла Драгоманова «Література українська, проскрибована урядом російським», яка мала бути виголошена як доповідь з приводу становища української мови та літератури у Російській імперії на міжнародному літературному конгресі у Парижі в червні 1878 р. Ця стаття разом з передмовою Романа Сольчаника, в якій розглядалися обставини її створення, була надрукована у «Сучасності» (1976. — № 7–8. — С. 74–78, 79–102). Фотокопію першої публікації статті Михайла Драгоманова 1878 р. на прохання Романа Сольчаника зробив під час своєї роботи в архівах УРСР 1976 р. Іван-Павло Химка. У даному разі Роман Шпорлюк помилився, зазначаючи, що копія була зроблена нелегально. Іван-Павло Химка отримав офіційний дозвіл відповідних радянських інстанцій на копіювання статті М. Драгоманова.

¹⁶¹ ...в Іст[орії] укр[аїнської] літ[ератури] Чижевського... — йдеться про видання: Чижевський Дмитро. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). — Нью-Йорк, 1956. Сучасне видання: Чижевський Д. Історія української літератури. — К., 2003.

¹⁶² ...Стефаніка... — Стефаник Василь Семенович (1871–1936) — український письменник. Літературні твори присвячені насамперед життю галицького села, написані в імпресіоністичному стилі з елементами натуралізму. Автор праць: «Синя книжечка. Образки» (Чернівці, 1899), «Камінний хрест» (Львів, 1900), «Дорога» (Львів, 1901), «Оповідання» (СПб, 1905; Київ, 1919) та ін.

¹⁶³ ...Мартовича... — Лесь Мартович (Мартович Олекса Семенович) (1871–1916) — український письменник та громадський діяч. Займався просвітницькою діяльністю серед селян, збирав фольклор, видавав газету «Збірка», був редактором львівської газети «Хлібороб» (1893), а в 1897–1898 рр. — газети «Громадський голос». Літературна творчість тематично близька до творчості Василя Стефаніка. Серед його творів: «Не-читальник» (Чернівці, 1889), «Хитрий Панько і ін. оповідання» (Львів, 1900), «Забобон. Повесть» (Львів, 1917; Київ, 1926), «Оповідання» (Львів, 1922).

¹⁶⁴ ...Винниченка... — Винниченко Володимир Кирилович (1880–1951) — український політичний та громадський діяч, письменник, журналіст. Автор численних оповідань, романів і драматичних творів.

¹⁶⁵ ...проф[есор] Ася Гумецька... — Гумецька Ася (Humesky Assia) (нар. 1925) — філолог і літературознавець, перекладачка, професор факультету слов'янських мов та літератур Мічиганського університету, президент Української американської асоціації університетських професорів, заступник голови Світової наукової ради при Світовому конгресі українців, директор Філологічної секції НТШ, голова Літературознавчої секції

УВАН у США. Емігрувала з України в часи Другої світової, захистила докторську дисертацію 1955 р. у Радкліф коледжі (Radcliffe College). Поле наукових зацікавлень включає російську та українську літератури та мови, зокрема, поезику та стилістику, російську драму, прикладну лінгвістику. Авторка перекладів української поезії та прози англійською мовою. В її науковому доробку, зокрема, такі праці: «Majakovskij and His Neologisms» (New York, 1964), «Modern Russian» (New York, 1964–1965), «Modern Ukrainian» (Toronto, 1980), «Individual Ukrainian» (Columbus, 1984–1997), «Ukrainian Reader» (Columbus, 1993) тощо.

¹⁶⁶ **Стаття М[арії] А[нни] про суч[асного] рос[ійського] письменника Войновича** **появиться найбл[ижчим] часом в Рашан літерачер трайквортерлі** — йдеться про публікацію: *Szporluk Mary Ann. Vladimir Voinovich: The Development of a New Satirical Voice//Russian Literature Triquarterly*. — 1976. — № 14. — P. 99–121.

¹⁶⁷ **М[арія] А[нна] думає писати дис[ертацію] з рос[ійської] літ[ератури] (Анненський)...** — ця дисертація так і не була написана.

¹⁶⁸ **Літом цього року буду виправляти своє досл[ідження] про суч[асну] пресу УРСР...** — див. примітку 138.

¹⁶⁹ ...УНІГУ... — Український науковий інститут Гарвардського університету.

¹⁷⁰ ...«афера Сольчаник»... — йдеться про відмову Романа Сольчаника від посади наукового співробітника у Канадському інституті українських студій Альбертського університету.

¹⁷¹ ...залучую відбитки Лесині статті про Чубая та моєї з «Іст Юропіен Квортерлі» — йдеться про статтю Олександри Черненко: *Chernenko Alexandra. The Birth of a New Spiritual Awareness [Hryhorii Chubai]//Canadian Slavonic Papers*. — 1974. — Vol. 16. — № 1. — P. 73–98, та І. Лисяка-Рудницького: *Ivan L. Rudnytsky. The Ukrainian National Movement on the Eve of the First World War//East European Quarterly*. — 1977. — № 2. — P. 141–154.

¹⁷² **Переходжу до найважливішої справи.** — КІУС спільно з УНІГУ та Українським Історичним Т[овариств]ом підготовляє історичну конференцію, яка відбудеться 28 травня — 1 червня 1978 у Лондоні, Онтаріо, паралельно з щорічною конференцією Канадської Асоціації Славистів — Українська історична конференція, співorganizаторами якої виступили Канадський інститут українських студій, Український науковий інститут Гарвардського університету та Українське наукове товариство, відбулася в університеті Західного Онтаріо (Онтаріо, Канада) 29–31 травня 1978 р. На конференції обговорювався широкий спектр проблем сучасної та модерної української історії, а також питання історіографії та методології. Матеріали конференції були видані окремою збіркою: *Rethinking Ukrainian History/Ed. by Ivan L. Rudnytsky with the assistance of John-Paul Himka*. — Edmonton, 1981.

¹⁷³ ...**Любомира Винара...** — Винар Любомир-Роман (нар. 1932) — український історик, професор Кентського державного університету (США), директор Центру досліджень етнічних публікацій (Center for the Study Ethnic Publications) в цьому університеті, член Української вільної академії наук, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка, голова Українського історичного товариства у США, головний редактор часопису «Український історик» та журналу «Ethnic Forum: Journal of Ethnic Studies and Ethnic Bibliography». Фахівець з проблем етнічності, історії

козацтва та української історіографії. Автор праць: «Козацькі зв'язки з Ватиканом в 1593–1599 рр.» (1957), «Проблема зв'язків Англії з Україною за часів гетьманування Богдана Хмельницького, 1648–1657» (Лондон, 1960), «Князь Дмитро Вишневецький» (Мюнхен, 1964), «Початки українського реєстрового козацтва» (Мюнхен, 1964), «Олександр Петрович Оглоблин. 1899–1992. Біографічна студія» (Нью-Йорк, Торонто, Київ, Париж, 1994), «Михайло Грушевський: історик і будівничий нації» (Нью-Йорк, Київ, Торонто, 1995), «Грушевськознавство: генеза й історичний розвиток» (Київ, Львів, Париж, Нью-Йорк, Торонто, 1998), «Козацька Україна: вибрані праці» (Київ, Львів, Нью-Йорк, Париж, 2003), а також спогадів «Мое життя – Спомини» (Денвер, 2003).

¹⁷⁴ ...Вам буде цікаво почути, що Ігор Шевченко погодився бути промовцем на бенкеті — промовцем на бенкеті Української історичної конференції в університеті Західного Онтаріо був Юрій Шевельов, який виступив з доповіддю «Міркування мовознавця про українську історію» (*Rethinking Ukrainian History*/Ed. By Ivan L. Rudnytsky with the assistance of John-Paul Himka. — Edmonton, 1981. — P. VII).

¹⁷⁵ Існує думка, щоб одну з сесій присвятити темі: «Село і місто в історії України» — після визначення складу учасників конференції і тематики запропонованих доповідей ця секція дістала назву «Роль міста в українській історії».

¹⁷⁶ ...вакаціями — від англ. vacation — канікули, відпустка.

¹⁷⁷ Я збирався Вам писати, чекав щоби вислати листа вже на курорт, пансіону Карпатія. (На жаль через іспити Марії Анни — 5 письмових у вересні — ми поїхали на вакації однотижневі при кінці липня, були в Ксені але бачилися з Лащиками... — український пансіон «Ксеня», розташований у гірській місцевості Гантер (Hunter) у північній частині штату Нью-Йорк, був одним з найулюбленіших місць відпочинку української громади США (район Гантеру дуже нагадував українські Карпати). Євген Лащик та його сестра Віра Андрушків були близькими друзями родини Шпорлюків. Мати Євгена Лащика та Віри Андрушків — Клементина Лащик-Шевчук (1915–5.08.2008) була власником іншого українського пансіону у Гантері — «Карпатія», який був відомий, зокрема, тим, що УВАН у 1970-х рр. упродовж кількох років проводила на його базі свій літній семінар.

¹⁷⁸ ...пробув два тижні в «трьох столицях» щоб зацитувати титул славетної книжки Шульгіна... — Шульгін Василій Віталійович (1878–1976) — журналіст та письменник, монархіст, один з лідерів фракції російських правих у ІV Державній Думі, учасник білого руху і один з творців Добровольчої армії. Від 1922 р. — в еміграції. Після перебування в СРСР у 1925–1926 рр. написав книгу «Три столиці» (Берлін, 1927), в якій відзначав наявність успіхів у діяльності радянської влади.

¹⁷⁹ ...«на варіята»... — від польськ. na wariata — «наманья».

¹⁸⁰ ...в Софії... — йдеться про Софію Київську.

¹⁸¹ ...Грушевського... — Грушевський Михайло Сергійович (1866–1934) — видатний український історик, громадський та політичний діяч, професор Львівського університету, дійсний член ВУАН, Чеської Академії наук та АН СРСР, автор понад двох тисяч наукових праць з історії, соціології, літературознавства.

¹⁸² ...побліш ор періш... — від англ. «publish or perish!» (букв. «публікуй або пропадай!») — вираз, що означає необхідність для науковця часто і оперативно видавати наукові праці задля того, щоб утриматися на посаді та мати кар'єрне зростання.

¹⁸³ ...**Преснякова...** — Пресняков Олександр Євгенович (1870–1929) — російський історик, приват-доцент Петербурзького (від 1907 р.), професор (від 1918 р.) перейменованого на Петроградський університету. У 1920-х рр. викладав в Інституті червоної професури. Автор численних праць з історії Давньої Русі, а також російської історії XIX ст., зокрема, «Княжое право Древней Руси» (СПб., 1909), «Московское царство» (Петроград, 1918), «Образование великорусского государства: Очерки по истории XIII—XV ст.» (Москва, 1918), «Александр I» (1924), «Апогей самодержавия. Николай I» (Ленинград, 1925), «14 декабря 1825 г.» (М., Л., 1926).

¹⁸⁴ ...**Ключевскогого...** — Ключевский Василь Іосифович (1841–1911) — російський історик, професор Московської духовної академії та Московського університету, академік Петербурзької Академії наук, голова «Императорского общества истории и древностей российских при Московском университете». Автор численних спеціальних досліджень з російської історії, а також узагальнюючої праці «Курс русской истории» (ч. I–V) (1904–1922).

¹⁸⁵ ...**абсолвент Окалгома Стейт...** — від нім. der Absolvent — випускник, особа, що завершила курс навчання і здобула диплом чи вчений ступінь. У даному випадку — випускник університету штату Оклахома (Oklahoma State University).

¹⁸⁶ ...**гред[‘юейт] скул...** — від англ. graduate school — вища школа. В університетах США та Канади «graduate school» — це студії після бакалаврату, тобто на здобуття магістерського та докторського ступенів.

¹⁸⁷ ...**евент[уального] видання...** — від англ. eventual — можливий.

¹⁸⁸ ...**пейпер...** — від англ. paper — наукова стаття.

¹⁸⁹ ...**Мід-Вестерн Славік Конф[еренс]...** — Середньозахідна славістична конференція (Midwestern Slavic Conference) — щорічна славістична конференція, яка організується Mid-West Slavic Association (асоційований член Американської асоціації сприяння славістичним студіям) у Державному університеті штату Огайо (США).

¹⁹⁰ ...**моєму дядькові, Іванові Кедрині-Рудницькому...** — Кедрин Іван (1896–1995) — відомий український журналіст та громадський діяч. Навчався у Віденському університеті, у 1920–1930 рр. був кореспондентом та редактором (1937–1939) газети «Діло». Від 1949 р. в еміграції у США, у 1953–1973 рр. працював у редакції газети «Свобода». Автор численних публіцистичних праць, зокрема: «Причини упадку Польщі» (Краків, 1941) та «Паралелі з історії України» (Нью-Йорк, 1971), а також мемуарів «Життя-події-люди» (Нью-Йорк, 1976).

¹⁹¹ ...**Я. Пеленський...** — Пеленський Ярослав (нар. 1929) — український історик. Народився у Варшаві, навчався в університеті м. Вюрцбург (Würzburg) (1948–1949) та у Мюнхенському університеті (1950–1955). У 1957 р. захистив у Мюнхенському університеті докторську дисертацію «The Ukrainian National Thought in the Light of the Works of M. Hrushevskiy and V. Lypynskiy». Від 1958 р. мешкає у США. У 1961–1964 рр. навчався у Колумбійському університеті у Нью-Йорку. У 1964–1967 рр. — професор історії в Американському університеті у Вашингтоні. У 1968 р. у Колумбійському університеті захистив докторську дисертацію «Muscovite Imperial Claims to the Kazan Khanat: A Case Study in the Emergence of Imperial Ideology». У 1967–1998 рр. — професор історії університету штату Айова (США). Від 1987 р. — член управи УВАН у США та президент Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. К. Липинського у Філадельфії. Від 1992 р. — академік НАН України та директор Інституту східноєвропейських досліджень

ім. Липинського НАН України. Автор праць: «Russia and Kazan: Conquest and Imperial Ideology, 1438–1560s» (Hague, 1974), «Вячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна» (редактор, Київ-Філадельфія, 1994), «The Contest for the Legacy of Kievan Rus'» (Boulder, CO, 1998), «Вячеслав Липинський в історії України (до 120-річчя з дня народження)» (співредактор, Київ, 2002) та ін. (Duzinkiewicz J. Portrait of Scholar: Jaroslav Pelenski//States, Societies, Cultures. East and West. Essays in Honor of Jaroslav Pelenski/Ed. J. Duzinkiewicz. — New York, 2004. — P. 1–15).

¹⁹² **Патриція Герлігі (Гарвард), Укр[аїнське] місто 19—початку 20 ст.** — Герлігі Патриція (Patricia Herlihy) (нар. 1930) — американський історик, професор університету Браун (Brown University) (США) (1986–2001), ад'юнкт-професор Вотсонівського інституту міжнародних досліджень університету Браун (від 2001 р.), професор Еммануель коледжу (Бостон, США) (від 2006 р.). Фахівець з української та російської історії XIX — початку XX ст. Авторка праць: «Odessa: A History, 1794–1914» (Cambridge, Mass., 1987; український переклад — Київ, 1999; російський переклад — Одеса, 2007), «The Alcoholic Empire: Vodka and Politics in Late Imperial Russia» (Oxford, 2002) та ін. Доповідь, представлена Патрицією Герлігі на Українській історичній конференції, мала назву «Українські міста у XIX столітті»: *Herlihy P. Ukrainian Cities in the Nineteenth Century//Rethinking Ukrainian History/Ed. By Ivan L. Rudnytsky with the assistance of John-Paul Himka. — Edmonton, 1981. — P. 135–155.*

¹⁹³ **Роман Шп[орлюк], Укр[аїнське] місто від революції** — на Українській історичній конференції Роман Шпорлюк презентував доповідь «Урбанізація в Україні після Другої світової війни»: *Szporluk R. Urbanization in Ukraine since the Second World War//Rethinking Ukrainian History/Ed. By Ivan L. Rudnytsky with the assistance of John-Paul Himka. — Edmonton, 1981. — P. 180–202.*

¹⁹⁴ **Можливо буде ще третя доповідь, про концепцію Брайчевського про «буржуазний» характер Хмельниччини** — Брайчевський Михайло Юліанович (1924–2001) — український історик та археолог, науковий співробітник Інституту історії (1960–1968) та Інституту археології АН УРСР (1948–1960, 1970–1972), професор Національного університету Києво-Могилянська академія (1992–2001). Автор численних праць з археології, історії східних слов'ян та Київської Русі. У даному разі йдеться про статтю Михайла Брайчевського «Приєднання чи возз'єднання? Критичні замітки з приводу однієї концепції» (написана 1966 р. і надрукована вперше в Канаді 1972 р.), в якій критикувалася офіційна радянська концепція «возз'єднання» українського та російського народів 1654 р. та обґрунтовувався погляд на Хмельничину як на «буржуазну» революцію. (Брайчевський М. Приєднання чи возз'єднання? Триптих//Переяславська рада 1654 р. (історіографія та дослідження). — К., 2003. — С. 294–418).

¹⁹⁵ **Цю тему хочу запропонувати Р. Сербинові...** — Сербин Роман (нар. 1939) — український історик, професор російської та східноєвропейської історії Квебекського університету (Монреаль, Канада). У 1948 р. емігрував з України до Канади. Здобув бакалаврський та докторський ступені (1975) в університеті Макгілль (McGill), в якому викладав у 1969–2002 рр. Автор праць: «Famine in Ukraine, 1932–1933» (co-editor, Edmonton, 1986), «Голод 1921–1923 і українська преса в Канаді» (упорядник, редактор, Торонто, 1992), «За яку спадщину?» (К., 2002) та ін.

¹⁹⁶ **...ЗУНР...** — Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1919).

¹⁹⁷ ...за Гетьманщини 1918 р. та в УСР... — тобто в Українській Державі гетьмана Павла Скоропадського (квітень — листопад 1918) та в Українській Соціалістичній Радянській Республіці.

¹⁹⁸ До перекладу «Історії» Грушевського ставлюся негативно. Ініціатори цього діла зверталися до мене ще 12 років тому (я тоді жив у Філадельфії) і я дав їм мої аргументи, які, однак, не справили ефекту. Поминаючи всі інші резони, зокрема питання доцільності, вважаю, що добре перекласти «Історію» надзвичайно трудно, майже неможливо, з технічних причин. Напр[иклад] методи цитування джерел, що їх дотримувався Грушевський, не відповідають вимогам, що прийняті в сучасній західній науці. Отже, щоб зробити «Історію» науково «респектабельною», треба б відновити увесь її апарат, а це в наших умовах просто не можливо зробити — проєкт видання англійського перекладу «Історії України-Руси» М. С. Грушевського почав втілюватися в життя у 1990-х рр. Канадським інститутом українських студій (головний редактор Франк Сисин). На сьогодні вже вийшло чотири томи: *Hrushevsky M. History of Ukraine-Rus'.* — Vol. 1: From Prehistory to the Eleventh Century/Transl. by M. Skorupsky; Ed. F. Sysyn, A. Poppe and U. Pasicznyk (Edmonton-Toronto, 1997); *Hrushevsky M. History of Ukraine-Rus'.* — Vol. 7: The Cossack Age to 1625/Transl. by B. Struminski; Ed. S. Plokyh, F. Sysyn and U. Pasicznyk (Edmonton-Toronto, 1999); *Hrushevsky M. History of Ukraine-Rus'.* — Vol. 8: The Cossack Age, 1626–1650/Transl. by B. Struminski; Ed. S. Plokyh, F. Sysyn and U. Pasicznyk (Edmonton, Toronto, 2002); *Hrushevsky M. History of Ukraine-Rus'.* — Vol. 9, Book 1: The Cossack Age, 1650–1653/Transl. by B. Struminski; Ed. by S. Plokyh, F. Sysyn and U. Pasicznyk (Edmonton-Toronto, 2005).

¹⁹⁹ ...КІУС узяв на себе фінансування підготовки англійської, абеткової «Енциклопедії України» в 4-ох томах — йдеться про видання англійської «Encyclopedia of Ukraine» (Toronto, 1984–1993, Vols. 1–5; Vols. 1–2 edited by Volodymyr Kubijovyč and Vols. 3–5 edited by Danylo Husar Struk), підготовленої за участю Канадського інституту українських студій, НТШ та Канадської фундації українських студій.

²⁰⁰ Головним редактором є Кубійович... — Кубійович Володимир Михайлович (1900–1985) — український географ та етнограф, громадський та політичний діяч. У 1928–1939 рр. викладав в Ягеллонському університеті у Кракові, у 1940 р. — професор Українського вільного університету в Празі. У 1940–1944 рр. очолював Український Центральний Комітет у Кракові. Від 1944 р. — в еміграції. У 1947–1963 рр. — генеральний секретар, а від 1952 р. — голова Європейського відділу НТШ. Автор численних праць з географії та етнографії України та головний редактор «Енциклопедії українознавства» (1949–1984).

²⁰¹ З АЕУ2 [Англійська енциклопедія України] буде спиратися на ЕУ2 [Енциклопедія українознавства], але не буде її простим перекладом: низку гасел доведеться відкинути, внести чимало нових, а решту доповнити й переробити — йдеться про англійську «Encyclopedia of Ukraine» у 5-ти томах (див. примітку 199), а також абеткову українську «Енциклопедія українознавства» у 9-ти томах (редактор Володимир Кубійович, 1955–1983), підготовлену Європейським центром НТШ у Сарселі (Франція).

²⁰² ...ад хок... — ad hoc (лат.) — випадково, причинково.

²⁰³ ...дир[ектор] нашого Центру Сов[єтських] студій... — йдеться про Вільяма Циммермана (Zimmerman) (нар. 1936) — професора-емерітуса Мічиганського

університету, професора-дослідника Центру політичних студій та наукового співробітника Центру російських та східноєвропейських студій цього ж університету. В. Циммерман очолював Центр російських та східноєвропейських студій Мічиганського університету у 1972–1978 рр., а також іще протягом одного року на початку 1990-х. В. Циммерман є автором численних політологічних досліджень, присвячених СРСР, Росії та Югославії, зокрема, «Soviet Perspectives on International Relations» (Princeton, 1969), «Open Borders, Nonalignment, and the Political Evolution of Yugoslavia» (Princeton, 1987), «The Russian People and Foreign Policy: Russian Elite and Mass Perspectives, 1993–2000» (Princeton, 2002). Серед його українознавчих публікацій варто виокремити статтю: «Is Ukraine a Political Community?» (Communist and Post-Communist Studies. — 1998. — № 1. — Рр. 43–55). Під керівництвом В. Циммермана була також захищена низка важливих українознавчих дисертацій, зокрема, Пола Кубічека (Kubicek), Стефена Шулмана (Shulman), Лоуелла Баррінгтона (Barrington) та Бенджаміна Голдсміта (Goldsmith). Центр російських та східноєвропейських студій (Center for Russian and East European Studies) — дослідний інститут, заснований при Мічиганському університеті для розвитку міждисциплінарного вивчення націй та культур Центрально-Східної Європи та Євразії. Виник 1961 р. внаслідок перейменування Комітету Програми російських студій (The Committee on the Program in Russian Studies) на Центр російських студій (Russian Studies Center). Сучасну назву дістав 1967 р. Від 1993 р. Центр є структурним підрозділом Міжнародного інституту Мічиганського університету (The University of Michigan International Institute). У 1986–1991 рр. Центр російських та східноєвропейських студій Мічиганського університету очолював Роман Шпорлюк.

²⁰⁴ **На дискусганга я б пропонував... когось типу Герберта Еллісона** — Еллісон Герберт (Ellison Herbert J.) — професор-емерітус російської історії та міжнародних студій історичного факультету Вашингтонського університету, а також Школи міжнародних студій ім. Генрі М. Джексона (Henry M. Jackson School of International Studies), фахівець з російської та радянської історії та політики, а також з міжнародних відносин у Східній Азії. Здобув бакалаврський та магістерський ступені у Вашингтонському університеті, а докторський ступінь — у Лондонській школі славистичних та східноєвропейських студій. Обіймав посади директора Інституту сприяння російським студіям Кеннана, віце-президента Американської асоціації сприяння славистичним студіям (AAASS), був також членом Комітету радників Російського дослідного центру в Гарвардському університеті (Russian Research Center), членом Національної ради радянських та східноєвропейських досліджень (National Council for Soviet and East European Research). Очолював Колегію міжнародних досліджень та обмінів (International Research and Exchanges Board, Washington, D.C.), що займалася програмами обмінів зі Східною Європою та Радянським Союзом. Автор праць: «A History of Russia» (New York, 1964), «Soviet Policy toward Western Europe» (editor, Seattle, 1983), «Japan and the Pacific Quadrille: The Major Powers in East Central Asia» (editor, Boulder, 1987), «Nations and Nationalism in East-Central Europe, 1806–1948» (co-editor, Seattle, 2002), «Boris Yeltsin and Russia's Democratic Transformation» (Seattle, 2006) та ін.

²⁰⁵ **Картер Елвуд...** — Елвуд Картер (Elwood Ralph Carter) (нар. 1936) — американський історик. Докторський ступінь здобув у Колумбійському університеті (1969). Викладав в університетах Вірджинії та Альберти, від 1968 р. — у Карлтонському

університеті. Був співробітником Інституту європейських та російських студій Карлтонського університету, почесним президентом Канадської асоціації славистів. Автор праць: «Russian Social Democracy in the Underground. A Study of the RSDRP in the Ukraine, 1907–1914» (Assen, 1974), «Reconsiderations on the Russian Revolution» (editor, Carleton, 1976), «Russian and East European History» (editor, Carleton, 1984), «Inessa Armand: Revolutionary and Feminist» (New York, 1992) тощо.

²⁰⁶ **Можна тут включити нові інтерпретації 18 віку (Хімка писав про Сквороду у зв'язку з тим), Мигуль мав дисертацію про це...** — можливо, йдеться про наступну публікацію Івана-Павла Хімки: *John-Paul Himka. H. S. Scovoroda: His Place in Intellectual Tradition//Minutes of the Seminar in Ukrainian Studies Held at Harvard University. 1971–1972. — № 2. — Р. 83–84*; Мигуль Іван (Ivan M. Myhul) — історик, професор політичних наук в університеті Бішопа (Bishop University) (м. Ленноксвіль, Канада), член НТШ, президент Українського вільного університету в Мюнхені. У 1971 р. здобув докторський ступінь в Колумбійському університеті, захистивши дисертацію «Politics and History in the Soviet Ukraine: A Study of Soviet Ukrainian Historiography, 1956–1970» (залишилася неопублікованою). Автор праць: «Політичні ідеології: Порівняльний аналіз» (Київ, 1997), «Minority Policy in Central and Eastern Europe: The Link Between Domestic Policy, Foreign Policy and European Integration» (co-author, Leuven, 1998) та ін.

²⁰⁷ **Іван щойно покинув Енн Арбор і є в дорозі до Едм[онтона]** — йдеться про Івана-Павла Хімку.

²⁰⁸ **...післав Вам ксерокс статті з НІТ...** — йдеться про статтю Романа Шпорлюка: *Szporluk R. Why Some Soviet Sociologists Are Alarmed//The New York Times. — 1977. — August 27*. Ця стаття була надрукована також у «International Herald Tribune» (1977. — September 1).

²⁰⁹ **...АНТШ...** — Наукове товариство ім. Шевченка в США.

²¹⁰ **...Ми з Джоном-Польом редагуємо тепер збірник матеріалів історичної конференції 1978 року** — йдеться про видання: *Rethinking Ukrainian History/Ed. by Ivan L. Rudnytsky with the assistance of John-Paul Himka (Edmonton, 1981)*.

²¹¹ **Я слідкував уважно за аферою торонтської катедри. Дякую Богові, що я зовсім непричасний до цієї неприємної справи** — йдеться про конфліктну ситуацію довкола виборів на посаду професора новоутвореної кафедри української історії в Торонтському університеті (Канада). Професором був обраний Павло Магочій, який обіймає цю посаду і зараз.

²¹² **...ЗДА...** — йдеться про Сполучені Штати Америки (ЗДА — З'єднані Держави Америки).

²¹³ **...Східноєвропейського Дослідного Інституту ім. В. К. Липинського...** — Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського (V. K. Lypynsky East European Research Institute) — дослідна та видавнича інституція, заснована 1963 р. у Філадельфії групою консервативно орієнтованих діячів на чолі з Євгеном Зиблікевичем. Дослідна та видавнича діяльність інституту спрямована на підтримку українських та східноєвропейських студій, особливо досліджень української державності в минулому та сьогодні. Крім того, Інститут колекціонує та зберігає в архіві джерела щодо персоналій української історії ХХ ст.

²¹⁴ **Липинський був основоположником «державницької школи» в українській історіографії та найвизначнішим українським політичним мислите-**

лем XX століття — Липинський В'ячеслав Казимирович (1882–1931) — український політичний діяч, історик, публіцист, теоретик українського консерватизму. Один із організаторів Української демократично-хліборобської партії. У 1918–1919 рр. — посол України в Австрії. Від 1919 р. — в еміграції в Австрії та Німеччині. Автор праць: «Шляхта в Україні: її участь в житті українського народу на тлі його історії» (Краків, 1909), «Україна на переломі. 1657–1659» (1920), «Листи до братів-хліборобів» (Відень, 1926) та ін. Державницька школа — школа в українській історіографії, що остаточно сформувалась у 1917–1920 рр. Історики-державники, на противагу представникам народницької історіографії, вказували на важливу роль держави в українській історії, а в своїх працях зосереджувалися на дослідженні політичних інститутів, еліти, правових відносин тощо. Засновником державницької школи заведено вважати В'ячеслава Липинського, важливий вплив на формування державницького напрямку мав також Михайло Грушевський. До найвідоміших представників школи належать: Дмитро Дорошенко, Степан Томашівський, Іван Крип'якевич, Борис Крупницький та ін. (*Гирич І.* «Народництво» та «державництво» в українській історіографії: проблема змістовного наповнення понять // Молода нація. — 2000. — № 4. — С. 5–30).

²¹⁵ **Плянню присвятити Липинському дві праці. По-перше, англomовну студію (довшу статтю, або коротку монографію), що дала б загальний огляд його життя і творчості, призначений для інформації неукраїнських наукових кіл. По-друге, аналітичну статтю по-українському, що в ній було б критично розглянено ідейний доробок Липинського під кутом проблеми: котрі з його концепцій мають тривалу вартість та зберігають свою актуальність для нашого часу, а котрі не витримали проби життя й мають сьогодні тільки історичний інтерес** — ці праці були написані Іваном Лисяком-Рудницьким 1982 р.: *Лисяк-Рудницький І.* Вячеслав Липинський: державний діяч, історик та політичний мислитель // *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак. — К., 1994. — Т. 2. — С. 149–158; *Лисяк-Рудницький І.* Політичні ідеї Липинського з перспективи нашого часу // *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак. — К., 1994. — Т. 2. — С. 159–172.

²¹⁶ ...**часопису «Студент»**... — видається в Торонто (Онтаріо, Канада).

²¹⁷ ...**Зате я не одержав «дослідної професури» від нашого університету на наступний академічний рік** — «дослідна професура» — в американських університетах — це відпустка, зі збереженням повної зарплатні, що надається зазвичай на один рік. Професор, який отримав «дослідну професуру», звільняється від усіх викладацьких та адміністративних обов'язків в університеті й, таким чином, отримує можливість зосередитися на науковій діяльності.

²¹⁸ **Про наші едмондські відносини розкаже Вам Джон-Поль...** — йдеться про Івана-Павла Химку.

²¹⁹ **Дорогий Романе...** — уривок із цього листа, що стосується дисертації Джона Басараба, був раніше надрукований Ярославом Грицаком: *Грицак Я.* Коментарі // *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак. — К., 1994. — Т. 2. — С. 497–498.

²²⁰ ...**я прочитав Вашого «Масарика»**... — йдеться про монографію Романа Шпорлюка «The Political Thought of Thomas G. Masaryk» (Boulder, CO, 1981), яка

є переробленим і доповненим варіантом магістерської роботи «The Political Ideas of Thomas Garrigue Masaryk», захищеної в Оксфордському університеті 1961 р.

²²¹ **Чи Ви звернули увагу на мою дискусію з Грабовичем в Гарвардському журналі?** — йдеться про дискусію між Іваном Лисяком-Рудницьким і Григорієм Грабовичем з приводу «історичності»/«неісторичності» та «повноти»/«неповноти» української нації і можливості застосування цих категорій у науковому аналізі, що розгорнулася на сторінках «Harvard Ukrainian Studies»: *Rudnytsky I. L. Observations on the Problem of «Historical» and «Non-historical» Nations//Harvard Ukrainian Studies. — 1981. — Vol. V. — № 3. — P. 358–368; Grabowicz G. Some Further Observations on «Non-Historical» Nations and «Incomplete» Literature. A Reply//Harvard Ukrainian Studies. — 1981. — Vol. V. — № 3. — P. 369–388; Грабович Григорій (нар. 1943) — український літературознавець, професор Гарвардського університету, директор Українського наукового інституту Гарвардського університету (1989–1996), головний редактор часопису «Критика». Автор численних праць з історії та теорії літератури, зокрема: «The Poet as Mythmaker. A Study of Symbolic Meaning in Taras Ševčenko» (Cambridge, MA, 1982; укр. переклад — Київ, 1991, 1998), «До історії української літератури» (Київ, 1997), «Тексти і маски» (Київ, 2005) та ін.*

²²² **Вас буде цікавити інформація, що через тиждень-два появиться монографія Джона Бесараба про історіографію Переяслава...** — Джон Бесараб (John Basarab) (нар. 1918) — американський історик. Навчався у Пенсильванському університеті та в Карловому університеті у Празі. Викладав у Пітсбурзькому та Мерілендському університетах. У 1975 р. захистив в Американському університеті у Вашингтоні докторську дисертацію, присвячену Переяславській угоді 1654 р. (науковий керівник — Іван Лисяк-Рудницький). Перероблений варіант дисертації з передмовою Івана Лисяка-Рудницького вийшов друком 1982 р.: *Basarab John. «Pereiaslav 1654: A Historiographical Study»* (Edmonton, 1982).

Коментар Ірини Ребрової та Володимира Склокіна

РОМАН ШПОРЛЮК — ЮРІЙ ШЕВЕЛЬОВ
ЛИСТУВАННЯ 1962–1979 РР.

1

Columbia University
in the City of New York

NEW YORK 27. N.Y.

DEPARTMENT OF SLAVIC LANGUAGES

3.11.1962

Шановний пане Шпорлюк!

Сердечно дякую за Вашого листа. Завжди приємно довідатися, що слово продирається крізь перегороди й мури й лишається в людських серцях. Тим більше це приємно, коли це стається в надзвичайно складних обставинах, в яких живе Україна.

Якщо мова йде конкретно про мої публікації, я дещо чув під час своєї подорожі до Варшави й Кракова, яку я мав 1958 року, але Ваш лист долучає деякі важливі й цікаві деталі, знання яких додає сил й охоти працювати.

Натомість дуже важко відповісти на Ваші запитання про ті процеси, що, можна думати, відбуваються тепер в УРСР. Обставини й людей можна знати взагалі, тільки будши серед них (мовляв Гете, «Вер ден Діхтер вільф ферштеен, мус ін Діхтерс Лянде геен»¹), а тим більше це стосується до країн з обмеженою волею слова та вияву. Десь місяць тому я закінчив для одного американського видання огляд мовознавства в УРСР за роки 1953–61². Не можна не помітити великих зрушень, і є кілька дуже цікавих постатей серед молодих мовознавців. Але в цілому мовознавство УРСР ще ніяк не може зрівнятися ні з західним, ні з російським, хворіє на провінційність, обмеженість і сервілізм (останній особливо впадає в очі порівняно з білоруським. Там у подібних обставинах тон писань далеко гідніший, об'єктивніший і вільніший від політичної агітки).

За літературою я не стежу систематично, а тільки час від часу читаю, що трапиться. Тому моє враження тут не може не бути суб'єктивним. Як речі здаються мені тепер, теж є певне зрушення, але більшості молодих дерзань ще бракує і стилю, і філософії, ще вони дуже зелені і порядно таки провінційні. Єдиний виняток, що я знаю, це дещо з поезій Л. Костенко³. Розуміється, це не значить, що ці хиби повинні залишитися навіки, темпи розвитку дуже швидкі, і зрілість може прийти скоріше, ніж ми сподіваємося. Ще одна деталь: щоб могли оцінити нові появи, треба було б порівняти їх з подіями в російській літературі,

щоб знати, чи справді є на Україні власна творчість і власний психологічний бунт, чи — як часто буває — імітація того, що здобувають інші. За новітньою російською літературою я майже не стежу, тому дати оцінку з цього погляду рішуче не можу.

Підсумовуючи: Юрій Липа⁴, мабуть, мав рацію, коли говорив про «телюричні сили української землі», яка породжує нові й нові сили після того як уже, здавалося, все обезголовлено. Питання тільки в тому, чи ці сили спроможуться на послідовне зміцнення, що веде до вибуху. Можна нагрівати воду так, що вона ніколи не закипить. Можна запустити літак, але так, що він ніколи не злетить. Така власне досі була ситуація на Україні. Перед точкою кипіння, перед хвилиною зльоту раптом усе розпадалося. Бракувало потужності, сили волі, сили бажання, організації. Як з цим буде далі, — хто може передбачити?

Мою «Галичину» я маю тільки в одному примірнику⁵. Тому власне не повинен би її випускати з рук. Я думав зробити для Вас фотографію її сторінок. Але бачу, що вона так фатально видрукувана (в перші роки по війні, в Німеччині), що її і так не легко читати, а фота буде, мабуть, і зовсім не можна. Тому зважуюся її Вам вислати, але дуже прошу пам'ятати, що це єдиний мій примірник, і вислати назад не пізніше, як за 10 днів.

З побажаннями всього найкращого на американській землі,

[підпис від руки] Ю. Шевельов

2

Нью-Йорк, 1 липня '78.

Вельмишановний і дорогий колего,

в пригад нашої розмови в канадському Лондоні і виконуючи мою обіцянку, висилаю Вам список тем і проблем, що можуть стати об'єктом обговорення в статтях 1878–1978⁶. Ви маєте повну волю вибирати з них, додавати інші, подавати їх більш імпресіоністично або більш науково. Якби Ви хотіли щось у цій проблематиці обговорити зі мною, радо стою Вам до розпорядження. З нашої попередньої розмови хотів би тільки нагадати Вам, що хоч Ваша тема хронологічно й психологічно дуже близька, майже газетна, однак цікаво підійти до неї як історик, а не як газетяр. Більш-менш, як її писав би історик сто років пізніше, — оскільки це можливо.

Багато сподіваюся від Вашої статті й нетерпляче на неї чекатиму.

З пошаною й привітом

[підпис від руки] Ваш Ю. Шевельов

George Y. Shevelov
39 Claremont Ave.
New York, N.Y. 10027
(212)666-9411.

3

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ANN ARBOR
48109
DEPARTMENT OF HISTORY
(313) 764-6305

10 VIII 78

В[ельми]Ш[ановний] Пане Професоре,

Вибачте що так пізно відповідаю на Вашого листа від I. VII. [1978 року]. Просто хочу підтвердити що приймаю Ваше ласкаве запрошення взяти участь у планованому числі С[учасности] про 1878–1978. Думка — щось таке зробити дуже мені подобається. Одна пропозиція: дайте свободу співробітникам що до яких у Вас є довір'я відносно якості написати про що хочуть: навіть як кілька осіб напр[иклад] напише про політику буде цікаво і повчально коли їх аналізи — може навіть факти — будуть собі взаємно перечити. Отже кінчу і дякую ще раз за запрошення.

А при нагоді ще раз хочу Вас вітати, поздоровити і погратулювати⁷ з бенкетною промовою у Лондоні.

Ваш, з пошаною,
[підпис від руки] Роман Шпорлюк

4

24 січня '79.

Вельмишановний Пане Професоре!

Дуже дякую за статтю й достроковість. Провідні думки статті мені близькі. Частину я виклав у своїй статті «Пороги й запоріжжя», а частину пляную викласти в ще не написаній статті, що, мабуть, буде мати назву «Дискусії потрібні й непотрібні»⁸. Вони викладені в Вашій статті з публіцистичним блиском і задерикватістю.

Часу для змін вже фактично нема. Але все таки хочу просити про деякі. Почну з дрібних.

Ст. 6. Не знаю, чи приклад з Холмщиною зовсім переконливий. Чи поляки не воювали б за Львів та інше, якби українці не зажадали Холмщини? Потім — може я тут помиляюся, — чи Польща вже була під час берестейських переговорів?⁹ Пом'якшення деяких формулювань або додаток речення — двох у цьому пункті зробили б його переконливішим.

Ст. 9. Я не знаходжу в джерелах підтвердження, що Стороженко працював у жандармських органах. Говориться радше про кримінальний суд¹⁰. Яке тут у Вас джерело? В які роки це мало бути?

Тепер важливіше. На ст. 12 Ви пишете «для нас». Для кого — нас? Еміграції? Чи дисидентів? Я маю враження, що від цієї сторінки й далі стаття виграла б, якби Ви надали їх точнішої орієнтації, — до кого Ви говорите. Часом ніби до людей на Україні, часом до еміграційних політиків.

Коли Ви кажете про розбіжність між національними аспіраціями й фактичною недозформованістю української нації, Ви кладете руку на рану. Тут звичайно, суть української проблеми. Кажучи словами Шевченка¹¹, Україну збудили в ситуації окраденості, — не важить тут, з чієї вини, і з цього стану покраденості вона не може вийти. І тут, думаю, суть політики Кремлю супроти України від 30-х років [XX століття], — не дати вийти з цього стану покраденості. Ви підкреслюєте провину українців у цьому. Слушно. Але мені здається, що тут конче потрібен абзац або два про те, що країну й народ силоміць тримають у цьому стані покраденості — і то трьома засобами, часом чергованими, а часом застосовуваними разом, — терор — лакомство нещасне (кар'єра й матеріальні блага) — широкість імперських перспектив. Думаю що без згадки про це, картина історично не повна, а тим самим не цілком об'єктивна. «Хліборобськість» української нації існувала, але її використали спеціально.

Останнє — проблема заголовка. Усе, що є в статті, стосується до 1978 року, але воно стосується й до попередніх і до дальших років. Це не огляд подій 78 року, ані спеціальна оцінка ваги 78 року. Чи не варто відбити це також у заголовку? Мені спадають на думку такі ж можливості, як «Політика 1978 — і давніше — і далі» або «Політика 1978, ретроспективи й перспективи», але може бути й що-небудь інше¹².

Дуже прошу Вас це зважити, зробити відповідні зміни й додатки, коли вони прийняті, — і то протягом одного дня, коли можна, — і вислати їх мені найпізніше на другий день після того, як цей лист опиниться в Ваших руках.

Ще раз спасибі за статтю і — наперед — спасибі за розгляд тих проблем, що я тут підніс. Нетерпляче чекаю на відповідь.

Вітаю сердечно,

[підпис від руки] Ваш Ю. Шевельов

5

субота, 27.1.79

Вельмишановний Пане Професоре, і Редакторе¹³!

Дякую за Ваші завваги. Ви маєте рацію. Статтю я трохи переробив але дістав Вашого листа увечері, як прийшов з унів[ерситету], трохи над рукописом попрацював, але сьогодні, в суботу, мушу виправлення відсилати бо інакше пошта підведе. Її треба б цілу переробляти — але вже пізно. Розуміється Вашу статтю з 9/77 я докладно був прочитав¹⁴, і так її собі «зdigestував»¹⁵ чи «інтерналізував» що забув іменно звідки ті думки, що там є, в мене йшлися. Не кажу що все там я вперше від Вас почув, але самі тези мені надзвичайно близькі. Зокрема те про економіку. Це — і програма українства як держави правової і ліберальної — єдина наша шанса.

Можливо буде нагода до тих справ повернутися а на кінець два питання: чому після Емського указу¹⁶ укр[аїнці] не створили підпільного навчання укр[аїнської] мови, чому не пішли хоч одиниці в емігр[ацію] хочби до Галичини? (чи ми б мали Драгоманова¹⁷ якби замість звільнити його з К[іївського] унів[ерситету] уряд його перевів до Моск[овського] або Спб[Санкт-Петербурзького] університету?). Литовці створили й підпільне навчання — і використали повністю свою Галичину — клап-

тик землі в Пруссії. І при тому неграмотність до 1918 [року] майже ліквідували. Друге, чому укр[аїнські] професори з Заходу — прізвища відомі — викладають і говорять по рос[ійські] відвідуючи Київ тепер? Чи можете собі уявити поляка з Гал[ичини] який би по рос[ійські] говорив на офіц[ійному] візиті до Варшави скажімо року 1900? Тай наші галичани на отих археологічних конгресах з'їздах¹⁸ вперто давали реферати по укр[аїнські] — і їм навіть здається дозволяли. І як рекримінувати то ще один приклад: відвідуючи Угорщину десь сто літ тому, Драгоманов відмітив, що словацькі інтелігенти в публічних місцях говорять по словацьки — а русинські — по угорськи.

Вітаю щиро,
і дякую за критичні коментарі — жаль що усіх не міг урахувати при ревізії рукопису,
[підпис від руки] Ваш Роман Шпорлюк

[далі дописано від руки] Р. С. Ви тут маєте бути у березні на конф[еренції]. Дозвольте вас запросити до нашої хати на один вечір. Моя жінка, та й і я, будемо дуже раді Вас бачити.

6

26 лютого '79.

Вельмишановний колего!

Березневе число «Сучасности» з Вашою статтею пішло до друку¹⁹ і повинно бути готове десь за два тижні. Ще раз дякую Вам за — як кажуть у радянській пресі — творчу допомогу.

Дякую також за Ваше запрошення провести вечір у Вас. Я матиму лише один вечір в Анн Арборі²⁰, бо приїду 17, а виїду 18 березня [1979 року]. І на цей вечір я собою не порядкую, бо в руках своєї «антрепренерки» Асі Гумецької²¹. Я радо провів би цей вечір у Вас, але прошу узгодити з нею, де саме я тоді маю і могу бути. Вона знає це краще від мене, а моя роля — тільки слухатися. Але у Вас, чи де інде, сподіваюся з Вами зустрітись. Крім усього іншого, хотів би обговорити з Вами ще один плян для одного з майбутніх чисел журналу і питання Вашої участі в тому пляні.

Сердечно вітаю і до скорого побачення

[підпис від руки] Ваш Ю. Шевельов.

7

8 квітня '79.

Шановний Пане Професоре!

З приємністю згадую нашу зустріч в Анн Арборі. Але чи Ви пам'ятаєте нашу розмову про «робітничє число» «Сучасности»? Без Вашої активної допомоги й поряд я його зробити не зможу²².

Отже, чи думали Ви над можливими темами й авторами? Про що Ви самі могли б написати?

З ділянки ближчої до мене, з літератури, я уявляю собі дві можливі статті або навіть три — про тему робітників у клясичній нашій літературі, про радянський «виробничий роман» і про т. зв. «призов ударників до літератури» на початку тридцятих років [XX століття]. Але все це — теми побічні, головні були б економічні й соціологічні.

Буду дуже вдячний, коли напишете мені про всі ці речі, може з пляном тем і можливих авторів, перед тим, як почнеться літня розгріт.

Чекаю також на Ваші поради в справі теми про перспективи Америки.

Сердечно вітаю, прошу переказати мій привіт Вашій дружині.

[підпис від руки] Ваш Ю. Шевельов.

[далі дописано від руки] Тим часом я написав до Б. Кравченка²³.

8

3 травня '79.

Шановний Пане Професоре,

дуже дякую за листа в справі «робітничого» і «американського» чисел журналу Американське в стадії мрій покищо, і, мабуть, Ви маєте рацію, що це проєкт нездійснений²⁴. З робітничим я все таки хочу пробувати. Не вийде, то не вийде.

Я б не хотів розчинити «робітничу» тему в урбаністичній. Це означало б крутитися в колі вже більш-менш уторованих речей. Одна з функцій журналу — висувати нові теми й проблеми.

Вашу статтю про міську пресу я радо візьму до друку і прошу її вже готувати. Чи конче саме до робітничого числа, — якщо таке буде, — я не певний, та це не має значення.

Але я думаю, що Ви могли би узяти й спеціально робітничу тему, незалежно від тієї статті, — хай би це була навіть не матеріалова стаття, а тільки накреслення проблематики, ставлення питань, а не відповідей. Боюся бути настирливим, але справді хочу Вас просити, щоб Ви над цим призадумалися і — у випадку Вашої згоди — подали мені ближчу тему. Адже Ви один з небагатьох наших науковців, які вміють ставити проблеми й викликати читача на думання.

Лисяк-Рудн[ицький]²⁵ ніби має тут бути, я тоді з ним на ці теми спеціально про матеріали «міської» проблеми поговорю. Дякую Вам за цю ідею.

В справі листа Чорнія²⁶ я буду говорити з нашою адміністрацією. Тепер головний адміністратор у відпустці, до 10 травня.

Буду Вам дуже вдячний за відповідь у справі — тепер уже двох — Ваших статтів. Про міську пресу, — коли можна її від Вас сподіватися. У «робітничій» темі, — що Ви погоджуєтесь на таку тему, як конкретно Ви її б (хай попередньо, з застереженням можливої зміни в процесі писання) зформулювали і, само собою теж, на коли можна б її мати.

Сердечно вітаю

[підпис від руки] Ваш Ю. Шевельов

[Від руки] Суч[асність] — в системі зх[ахідної] преси — наук[и] ж[урна]лістики

26 травня 1979

В[ельми]Шановний Пане Професоре,

Погоджуюся з Вами що робітничу тему не варто розчиняти в «урбаністичній» хоч не знаю ще сам що власне про робітничу тему мені сказати. Думаю про неї, і збираю матеріали: як десь бачу інформації й коментарі, вирізую або ксероксую і кладу до течки «Робітниче питання». Можливо згодом в мене дозріє якась презентабельна думка.

«Міські газети» це моє давнє гоббі. Статтею під таким заголовком почав свою кар'єру в Суч[асности] 18 років тому шан[овний] Павло Чернов²⁷. Але дозвольте поставити питання відкрито: чи варто для укр[аїнського] журналу писати статтю в конвенціональній манері: з повною документацією, покликуванням на літературу, тощо? Не йдеться про те що це «на нац[іональному] языкє» і тому не має бути на рівні всесоюзних видань таких як Славік ревію²⁸ чи Совет стадис²⁹, а про те який жанр є властивий виданню типу С[учасности]. Гадаю що такий як і для Культури польської³⁰ чи скажімо Кантінену старших братів³¹. Думаю що мені особисто буде зручніше поділити ролі, так сказати, в своїй писацькій роботі: укр[аїнською] мовою писати в вільнішій формі, можливо есеїстично-публіцистичній, англійською — оті педантичні статті з оп. цїт., віде супра, та ібід³². Особисто «публіцистика» мені більше імпоує і в інших обставинах я би радше став журналістом ніж тим чим є. Особлива вартість Сучасности для мене в тому що дає мені змогу вільніше висловлюватися, у формі та мовою якою я завжди буду володіти більш природно, спонтанно. Говорячи зовсім відверто, я мрію про те що б писати щось вроді щоденника, хроніки про «Теперішнє і думи», де можна було б писати і про події, і про проблеми, думки чужі і власні. Не знаю як саме це робити — я щоденника не веду — міг би завести тільки з думкою про адресата-читача — але це є жанр, який для мене представляє велику атракцію³³. Як я сказав, з темпераменту я журналіст — а як би Свобода³⁴ була газетою порядною, я б там друкувався постійно. Може нам зробити експеримент — і дати новому авторові Сучасности — яке ім'я тут видумати — виступити з есейними спробами, записками з сучасности, про книжки і про людей? Видання типу С[учасности] функціонують у системі де діють журнали такі як Славік ревію, і повинні відрізнитись від них не стільки мовою як жанрами. З точки зору змісту, Суч[асність] чи Культура можуть формулювати проблеми навіть скоріш — власне тому що вони не обмежені вимогами і конвенціями наукового журналу. Напевне погодитесь зі мною що моя недавня стаття про З[а]х[ідну] Укр[аїну] і З[а]х[ідну] Білорусь в такій формі в якій друкувалася в Совет Стадис³⁵ навряд чи мусила б друкуватися в С[учасности]. Окрема роля С[учасности] — і К[ультури] — звязувати інтелектуально читачів там [тобто в УРСР — ред.] з Заходом; крім того інформувати емігр[антську] інт[елігентську] публіку яка англомовних наукових видань не читає про тренди³⁶ і події в зах[ідній] науці про СССР. (Скільки ж інтелігентних людей ще вірить в русофілство амер[иканської] історичної науки — коли росіяни переконані що більшість амер[иканських] істориків просто ненавидить Росію.

В певному сенсі обидві сторони мають рацію). Тому не бачу користі в друкуванні строго наукової статті про пресу в Суч[асности] — крім іншого такої статті не прочитують навіть укр[аїнські] автори пишучи в ам[ериканських] журналах (українік легунтур але нон цитантур³⁷, принаймні українік емігрантія, навіть українцями) не говорячи про те що її зміст не дійде до тих кого я хочу досягти.

Отже, конкретно пропоную таке: буду думати і навіть працювати над статтею публіцистичного типу до теми робітничої. Пресу десь вставлю при нагоді. Точно обіцяти коли Вам рукопис передам — не можу. Будь ласка у вільну хвилину скажіть що думаєте про доцільність моєї нової персоніфікації як есеїста, хронікаря, майже фейлетоніста — хоч мої амбіції аж так високо не сягають.

Щиро вітаю,

[підпис від руки] Ваш Роман Шпорлюк

П.С. Чую що Ви їдете до Китаю. Факт чи плітка?

10

24 червня '79.

Шановний Пане Професоре,
коли Ваш лист ішов до мене, літак мене вже ніс у царство Гуа³⁸. Тому запізнююся з відповіддю.

Ваші міркування про жанри «Сучасности» слухні в тому сенсі, що журнал повинен мати журналістичні, трохи «легковажні» матеріали. Але це єдиний журнал для інтелігентного читача, тому він не може виключити й трохи більш академічних матеріалів, хоч він повинен тут не перебирати міри. Скажімо, безрешне число було академічніше, ніж слід, і редактор свідоміший того, ніж хто інший.

Бачу, що Ваша робітнича стаття в інкубаційному періоді. Сподіваюся, що з того вилупиться здорове й повноцінне курча і що це не триватиме занадто довго.

Ваша ідея про есеїстично-журналістичний «денник»³⁹ першорядна. Ваша журналістична сповідь мене тішить. Отже, чекатиму на Ваші «есеїні спроби, записки про книжки та людей» нетерпляче і міститиму їх радо, хоч у кожному числі, за винятком, раз на рік, спеціальних. Коли можна сподіватися першого «внеску»?

Приємного літа,

[підпис від руки] Ваш Ю. Шевельов

КОМЕНТАР*

¹ ...**МОВляв Гете, «Вер ден Діхтер вільь фєрштеен, мус ін Діхтерс Лянде геен»**... — від нім. Wer den Dichter will verstehen, muss in Dichters Lande gehen — хто хоче зрозуміти поета, мусить йти в його край; Гете Йоганн Вольфганг фон (1749–1832) — видатний німецький поет, письменник і драматург.

* Висловлюємо щиро подяку Романові Шпорлюку за допомогу у підготовці коментаря (І. Р., В. С.).

² **Десь місяць тому я закінчив для одного американського видання огляд мовознавства в УРСР за роки 1953–61** — йдеться, ймовірно, про статтю про розвиток мовознавства в УРСР, написану Юрієм Шевельовим для англomовної «Енциклопедії Українознавства»: *Shevelov G. History of the Study of Language and the Present State of Research//Ukraine. A Concise Encyclopaedia/Ed. Volodymyr Kubijovič. — Toronto, 1963. — Vol. 1. — Pp. 430–441 (co-auth.: V. Simovuč, J. Rudnyč'kyj).*

³ **Єдиний виняток, що я знаю, це дещо з поезій Л. Костенко** — Костенко Ліна (нар. 1930) — українська поетка, учасниця дисидентського руху. На 1962 р. в УРСР вже вийшли три збірки поезій Ліни Костенко: «Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958) та «Мандрівки серця» (1961).

⁴ **...Юрій Липа...** — Липа Юрій (1900–1944) — український громадський діяч, письменник, один із ідеологів українського національного руху. Автор численних поетичних збірок, прозових творів, а також низки публіцистичних праць, присвячених суспільно-політичній тематиці, зокрема: «Бій за українську літературу» (Варшава, 1935), «Українська доба» (Варшава, 1936), «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (Варшава, 1940), «Розподіл Росії» (1941).

⁵ **Мою «Галичину» я маю тільки в одному примірнику** — йдеться про видання: Шерех Ю. Галичина в формуванні нової української літературної мови. — Мюнхен, 1949. Доповнені версії цієї розвідки передруковувались 1966 (німецькою мовою), 1975 та 1996 рр.

⁶ **...висилаю Вам список тем і проблем, що можуть стати об'єктом обговорення в статтях 1878–1978** — йдеться про задум Юрія Шевельова, який щойно обійняв посаду головного редактора часопису «Сучасність», підготувати тематичне число «Сто років тому і тепер — Україна 1878 і 1978». На думку Шевельова, статті, що мали увійти до цього числа, мали б «відтворити синтетичний образ країни сто років тому і тепер, від загальнонаціональних проблем, до проблем життя одиниці», що дозволило б, бодай у першому наближенні, визначити певний «балянс утрат і здобутків» і з певної історичної перспективи проаналізувати як становище північноамериканської діаспори, так і ті суспільно-політичні та культурні процеси, що відбувалися в УРСР. Цей задум був зреалізований, і в березневому числі «Сучасності» за 1979 р. були вміщені статті Івана Коропецького, Богдана Рубчака, Івана Лисяка-Рудницького, Юрія Луцького, Мирослава Прокопа, Івана Кошелівця та Романа Шпорлюка, в яких аналізувалися різні аспекти розвитку України 1878 та 1978 рр. (*Шевельов Ю.*) Постскрипtum редактора//Сучасність. — 1979. — № 3. — С. 167).

⁷ **...погратулювати...** — від англ. to congratulate — поздоровляти, вітати.

⁸ **Частину я виклав у своїй статті «Пороги й запоріжжя», а частину пляную викласти в ще не написаній статті, що, мабуть, буде мати назву «Дискусії потрібні й непотрібні»** — йдеться про статтю Юрія Шевельова «Пороги і запоріжжя» («Сучасність», 1977, № 9), в якій аналізувалися деякі суперечливі моменти, характерні для розвитку російського та українського дисидентського руху, а також для життя

північноамериканської української діаспори. Стаття «Дискусії потрібні й непотрібні», ймовірно, так і не була написана, принаймні, до питань, порушених у «Порогах і запоріжжі», Юрій Шевельов під час перебування на посаді редактора «Сучасності» більше не повертався. (Ю[рій] Ш[евельов]. Пороги і запоріжжя//Сучасність. — 1977. — № 9. — С. 70–92).

⁹ ...чи Польща вже була під час берестейських переговорів? — йдеться про мирні переговори між державами Четверного союзу та РСФРР, що розпочалися 22 грудня 1917 р. у м. Брест-Литовську. 1 січня 1918 р. до переговорів долучилась і делегація УНР. Переговори завершилися підписанням мирного договору між державами Четверного союзу і УНР (9 лютого 1918 р.), а також між державами Четверного союзу і РСФРР (3 березня 1918 р.). На час проведення Берестейських мирних переговорів існувало Королівство Польське зі столицею у Варшаві, до складу якого входили польські землі, які до вересня 1915 р. перебували у складі Російської імперії. Королівство Польське було утворене в листопаді 1916 р. рішенням німецького кайзера та австрійського імператора і управлялося Регентською радою (склад якої визначався німецькою та австрійською владою). Державною радою та урядом. Польська делегація не брала участі в переговорах, а умови Берестейського миру, насамперед включення Холмщини до складу УНР, викликали несприйняття як представників Регентської ради та уряду у Варшаві, так і Польського національного комітету у Лозанні. Незалежна Польська держава, до складу якої спочатку входили території Королівства Польського та Західна Галичина, була утворена у листопаді 1918 р. після розпаду Австро-Угорщини і початку революції у Німеччині. (*Wandycz P. The Lands of Partitioned Poland, 1795–1918. — Seattle and London, 1984. — Pp. 351–370.*)

¹⁰ Я не знаходжу в джерелах підтвердження, що Стороженко працював у жандармських органах. Говориться радше про кримінальний суд — йдеться про Олексю Петровича Стороженку (1805–1874) — українського письменника та етнографа, автора «Українських оповідань» (у 2-х т.; 1863) та драми «Гаркуша» (1862). У 1850-х рр. О. П. Стороженко працював чиновником з особливих доручень при київському генерал-губернаторі та при міністрі внутрішніх справ, а протягом 1864–1868 рр. обіймав посаду слідчого у кримінальних справах при Віленському генерал-губернаторі. В остаточному варіанті статті Романа Шпорлюка «Політика 1978: погляд назад — і вперед» фрагмент, присвячений Стороженкові, мав наступний вигляд: «Український письменник Стороженко служив слідчим у суді і урядовцем при губернаторі». (*Шпорлюк Р. Політика 1978: погляд назад — і вперед//Сучасність. — 1979. — № 3. — С. 162.*)

¹¹ ...Шевченка... — йдеться про Тараса Григоровича Шевченка (1814–1861) — видатного українського поета та художника.

¹² Останнє — проблема заголовка. Усе, що є в статті, стосується до 1978 року, але воно стосується й до попередніх і до дальших років. Це не огляд подій 78 року, ані спеціальна оцінка ваги 78 року. Чи не варто відбити це також у заголовку? Мені спадають на думку такі ж можливості, як «Політика 1978 — і давніше — і далі» або «Політика 1978, ретроспективи й перспективи», але може бути й щонебудь інше — остаточний варіант статті Романа Шпорлюка, надрукований у «Сучасності» (1979, № 3), мав назву «Політика 1978: погляд назад — і вперед»:

Шпорлюк Р. Політика 1978: погляд назад — і вперед//Сучасність. — 1979. — № 3. — С. 159–166.

¹³ **Вельмишановний Пане Професоре, і Редакторе** — посаду головного редактора часопису «Сучасність» Юрій Шевельов обіймав у 1978–1981 рр.

¹⁴ **Розуміється Вашу статтю з 9/77 я докладно був прочитав...** — йдеться про статтю Юрія Шевельова «Пороги і запоріжжя», надруковану у «Сучасності» (1977, № 9): Ю[рій] Ш[евельов]. Пороги і запоріжжя//Сучасність. — 1977. — № 9. — С. 70–92.

¹⁵ ...«здігестував»... — від англ. digestion — засвоєння.

¹⁶ **...Емського указу...** — Емський указ — указ, підписаний імператором Олександром II 18 травня 1876 р. у м. Емс (Німеччина), що передбачав низку дискримінаційних заходів щодо української мови в Російській імперії, зокрема, заборону видання українською оригінальних та перекладних книжок, за винятком історичних пам'яток та творів красномовства (але з обов'язковим збереженням російської орфографії), а також заборону публічних читань та сценічних вистав українською мовою.

¹⁷ **...Драгоманова...** — Драгоманов Михайло Петрович (1841–1895) — український історик, філософ та громадський діяч, доцент Київського (1864–1875) та професор Софійського (1889–1895) університетів. Автор численних публіцистичних праць, присвячених суспільно-політичній проблематиці, зокрема: «Передне слово до “Громади”» (1878), «Шевченко, українофіли і соціалізм» (1879), «Чудацькі думки про українську національну справу» (1891), «Листи на Наддніпрянську Україну» (1893).

¹⁸ **...на отих археологічних конгресах з'їздах...** — йдеться про археологічні з'їзди у Російській імперії, що проводилися з ініціативи Московського археологічного товариства починаючи від 1869 р. Усього протягом 1869–1911 рр. було проведено 15 з'їздів, з них 6 — в українських містах (два — у Києві та по одному в Харкові, Одесі, Катеринославі і Чернігові). Археологічні з'їзди відіграли важливу роль у розвитку історичної науки в Російській імперії, оскільки вони передбачали проведення конференцій, присвячених історичній та археологічній проблематиці, а також організацію етнографічних та археологічних виставок, які, звичайно, привертали широку увагу громадськості.

¹⁹ **Березневе число «Сучасности» з Вашою статтею пішло до друку...** — йдеться про статтю Романа Шпорлюка «Політика 1978: погляд назад — і вперед»: Шпорлюк Р. Політика 1978: погляд назад — і вперед//Сучасність. — 1979. — № 3. — С. 159–166; «Сучасність» — найвпливовіший еміграційний громадсько-політичний та літературний часопис, що виходив від 1961 р. у Мюнхені, а від 1968 р. — у Нью-Йорку (видавав «Пролог»). У 1992 р. видання «Сучасности» перенесено в Україну.

²⁰ **...Анн Арборі...** — Енн-Арбор (Ann Arbor) — місто у штаті Мічиган (США), на території якого розташований Мічиганський університет. В Енн-Арборі Роман Шпорлюк разом з родиною мешкав у 1965–1991 рр.

²¹ **...Асі Гумецької...** — Гумецька Ася (Humesky, Assia) (нар. 1925) — філолог і літературознавець, перекладачка, професор факультету слов'янських мов та літератур Мічиганського університету, президент Української американської асоціації університетських професорів, заступник голови Світової наукової ради при Світовому конгресі українців, директор філологічної секції НТШ, голова літературознавчої секції

УВАН у США. Емігрувала з України в часи Другої світової війни, захистила докторську дисертацію 1955 р. у Радкліф коледжі (Radcliffe College). Поле наукових зацікавлень включає російську та українську літератури та мови, зокрема, поетику та стилістику, російську драму, прикладну лінгвістику. Авторка перекладів української поезії та прози англійською мовою. В її науковому доробку, зокрема, такі праці: «Majakovskij and His Neologisms» (New York, 1964), «Modern Russian» (New York, 1964–1965), «Modern Ukrainian» (Toronto, 1980), «Individual Ukrainian» (Columbus, 1984–1997), «Ukrainian Reader» (Columbus, 1993) та ін.

²² **Але чи Ви пам'ятаєте нашу розмову про «робітниче число» «Сучасності»? Без Вашої активної допомоги й порад я його зробити не зможу** — задум Юрія Шевельова проаналізувати становище сучасного українського робітництва був зреалізований у тематичному числі «Сучасності» (1980, № 2), в якому були вміщені статті Богдана Кравченка, Романа Шпорлюка, Олександра Мотиля, Ар'є Вудки та інших. У дописі Романа Шпорлюка «Замість обіцяної статті» були порушені кілька важливих питань, пов'язаних зі становищем робітничого класу в УРСР, а також були окреслені перспективні напрямки дослідження цієї проблематики (Шпорлюк Р. Замість обіцяної статті//Сучасність. — 1980. — № 2. — С. 26–33).

²³ **Тим часом я написав до Б. Кравченка** — Богдан Кравченко (нар. 1946) — український історик, науковий співробітник та директор (1986–1991) Канадського інституту українських студій Альбертського університету, у 1990-х роках викладав у Києво-Могилянській академії, Національній академії державного управління при Президенті України (Київ) та в університеті Центральної Азії (Бішкек, Киргизія), від 2000 р. — директор Центру політичних студій (Center for Policy Studies) Центральноєвропейського університету в Будапешті. Автор численних досліджень з української історії ХХ ст., зокрема: «Ukraine After Shelest» (editor, 1983), «Famine in the Ukraine, 1932–1933» (co-editor, Edmonton, 1986), «Social Change and National Consciousness in Twentieth-Century Ukraine» (Edmonton, 1987; український переклад — 1997). Богдан Кравченко взяв активну участь у підготовці спеціального числа «Сучасності», присвяченого українському робітництву, допомагаючи Юрію Шевельову знайти авторів, а також подав до друку власну статтю «Зміни в структурі робітничої класи на Україні (1897–1970 рр.)». (Кравченко Б. Зміни в структурі робітничої класи на Україні (1897–1970 рр.)//Сучасність. — 1980. — № 2. — С. 7–25; [Шевельов Ю.] Постскрипtum редактора//Сучасність. — 1980. — № 2. — С. 157).

²⁴ ...**дуже дякую за листа в справі «робітничого» і «американського» числа журналу. Американське в стадії мрій покищо, і, мабуть, Ви маєте рацію, що це проєкт нездійснений...** — під час перебування Юрія Шевельова на посаді редактора «Сучасності» (1978–1981) ідея підготувати спеціальне «американське» число, присвячене США та північноамериканській українській діаспорі, так і не була втілена в життя.

²⁵ **Лисяк-Рудницький]**... — Лисяк-Рудницький Іван Павлович (1919 — 1984) — український історик і громадський діяч. Народився у Відні, навчався у Львівському та Берлінському університетах, докторську дисертацію захистив у Карловому університеті у Празі (1945), викладав історію у коледжі Ла Саль (Філадельфія, США) (1956–1967) та в Американському університеті у Вашингтоні (1967–1971), у 1971–1984 —

професор Альбертського університету (Канада), один з засновників та упродовж 1976–1980 рр. — заступник директора Канадського інституту українських студій Альбертського університету. Автор численних досліджень, присвячених українській історії XIX—XX ст. Праці Івана Лисяка-Рудницького були видані українською мовою під назвою «Історичні есе» (у 2-х т.; К., 1994). (Прицак О. Іван Лисяк-Рудницький як учений і «комунікатор»//Лисяк-Рудницький І. Історичні есе/Упоряд. Я. Грицак. — К., 1994. — Т. 1. — С. XIII—XX; Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький (Нарис інтелектуальної біографії)//Сучасність. — 1994. — № 11. — С. 73–96).

²⁶ **В справі листа Чорнія...** — Чорній Степан (1918–1980) — український філолог і мистецтвознавець. Емігрував з України 1960 р. Професор Українського вільного університету у Мюнхені, а також Нью-Йоркського державного університету. Автор шкільних підручників з української та англійської мови, а також студій «Карпенко-Карий і театр» (Мюнхен, 1978) та «Український театр і драматургія» (Мюнхен; Нью-Йорк, 1980).

²⁷ **«Міські газети» це моє давнє гоббі. Статтею під таким заголовком почав свою кар'єру в Суч[асности] 18 років тому шан[овний] Павло Чернов** — йдеться про видання: Павло Чернов. Міські газети в УРСР: трохи цифр і фактів до питання про місто і мову на Україні//Сучасність. — 1961. — № 5. — С. 11–21; Павло Чернов — псевдонім, яким у 1960—на початку 1970-х рр. підписував свої публіцистичні українознавчі та «советологічні» статті Роман Шпорлюк.

²⁸ **...Славік реву...** — відомий американський славістичний кварталник «Slavic Review».

²⁹ **...Совет стадис...** — британський часопис «Soviet Studies» (видається від 1949 р.), присвячений вивченню різноманітних аспектів політичного, економічного та соціального розвитку СРСР та країн Східної Європи. Від початку 1993 р., у зв'язку з розпадом СРСР і початком трансформаційних процесів у країнах колишнього радянського блоку, назва часопису була змінена на «Europe-Asia Studies».

³⁰ **...Культури польської...** — «Культура» — провідний польський громадсько-політичний та літературний часопис, що виходив у 1947–2000 рр. у Парижі за редакцією Єжи Гедройця.

³¹ **...Контіненту старших братів...** — «Континент» — російський літературний та громадсько-політичний журнал, що виходив від 1974 р. у Парижі за редакцією В. Максимова. У 1970–1980-х рр. «Континент» друкував праці представників російської еміграції, зокрема, В. Аксьонова, Й. Бродського, О. Галича, С. Довлатова, а також твори підрадянських російських дисидентів. У 1992 р. видання часопису перенесено до Москви (головний редактор — І. Віноградов).

³² **...англійською — оті педантичні статті з оп. цит., віде супра, та ібід** — з лат. «цитована праця», «дивись вище» та «там само». У даному разі йдеться про суто науковий формат статей з ретельно оформленими посиланнями.

³³ **...атракцію...** — від англ. attraction — привабливість.

³⁴ **...Свобода...** — «Свобода» — найстаріша і найвпливовіша українська газета на Заході (заснована 1893 р.). Видається в США і розрахована насамперед на українську діаспору в Америці.

³⁵ **...моя недавня стаття про З[а]х[ідну] Укр[аїну] і З[а]х[ідну] Білорусь в такій формі в якій друкувалася в Совет Стадис...** — йдеться про видання: Szporluk R.

West Ukraine and West Belorussia: Historical Tradition, Social Communication, and Linguistic Assimilation//Soviet Studies. — 1979. — Vol. 31. — № 1 (January). — Pp. 76–98.

³⁶ ...**тренди**... — від англ. trend — тенденція.

³⁷ ...**україніка легунтур абер нон цитантур**... — «Leguntur aber non citantur» — фраза, скомпонована Романом Шпорлюком з латинських і німецьких слів, яку можна перекласти як «читається, але не цитується». У даному разі Роман Шпорлюк дещо розвинув думку Юрія Шевельова, який вважав, що «Ukrainica non leguntur», тобто що українознавчі дослідження не читаються західним науковим істеблішментом.

³⁸ ...**літак мене вже ніс у царство Гуа**... — тобто до Китаю («Гуа» — одна з самоназв китайців).

³⁹ **Ваша ідея про есеїстично-журналістичний «денник»**... — від польськ. dziennik — щоденНИК.

Коментар Ірини Ребрової та Володимира Склокіна